

TIDSSKRIFT FOR kjønns FORSKNING

Intimitetens organisering

Geografi og kartografi

Kjønnskontrakter i fiskerisamfunn

2011

Nr. 1

Tidsskrift for kjønnsforskning eies av
KILDEN og utgis i samarbeid med Universitetsforlaget

Pris: 120,-
Returuke: 21

UNIVERSITETSFORLAGET

TIDSSKRIFT FOR KJØNNSFORSKNING

ÅRGANG 35, NR. 1 – 2011

ISSN 0809-6341 (PRINT) / 1891-1781 (ONLINE)

ANSVARLIG REDAKTØR REDAKTØR
Hilde Danielsen Agnes Bolsø (i permisjon)

REDAKSJONSSEKRETÆR
Toril Enger

REDAKSJONENS ADRESSE
KILDEN, Stensberggata 25, NO-0170 Oslo
tidsskrift@kilden.forskningsradet.no
Tlf.: (+47) 22 03 80 80

REDAKSJONSRÅD		
Mathias Danbolt	Anne Britt Flemmen	Jorid Hovden
Don Kulick	Ulla-Britt Lilleaas	Jørgen Lorentzen
Toril Moi	Ellen Mortensen	Cecilie Basberg Neumann
Bente Rosenbeck	Dorte Marie Søndergaard	Mari Teigen
Maria Zackariasson	Helene Aarseth	

EIER

KILDEN informasjonssenter for kjønnsforskning, Stensberggata 25, NO-0170 Oslo

UTGIVER

© Universitetsforlaget AS, Postboks 508 Sentrum, NO-0105 Oslo.
Administrasjon av rettigheter og salg av enkeltartikler ivaretas av forlaget på vegne av KILDEN.

ABONNEMENT

Tidsskrift for kjønnsforskning kommer fire ganger i året. Abonnementspriser (NOK):
INSTITUSJON 625,- PRIVAT 440,-
STUDENT 285,- E-ABONNEMENT 625,-
Les mer om e-abonnement og bestilling av nyhetsvarsling på www.idunn.no.
Abonnement kan bestilles fra Universitetsforlaget AS
Kundeservice, Pb. 508 Sentrum, NO-0105 Oslo,
(+47) 24 14 75 00 eller
abonnement@universitetsforlaget.no.

RETTIGHETER

Artikler gjengitt i tidsskriftet reguleres av bestemmelser gjengitt i *avtale om normalkontrakt for utgivelse av litterære verk i tidsskrift* av 10. november 2010 mellom Den norske Forleggerforening og Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening.
Avtalen kan leses i sin helhet på: <http://www.nffo.no>.
Artikler gjengitt i tidsskriftet vil bli lagret i forlagets database og gjort tilgjengelig på Universitetsforlagets bestillingssystem for elektronisk distribusjon av tidsskrifter (www.idunn.no).

MANUS

Retningslinjer for levering av manus står beskrevet på siste side.

DESIGN

Terese Moe Leiner

SATS TRYKK OG INNBINDING

Brødr. Fossum AS AIT Otta AS

Medlem av Norsk Tidsskriftforening: www.tidsskriftforeningen.no
Tidsskrift for kjønnsforskning utgis med støtte fra Norges forskningsråd.

OMSLAGSILLUSTRASJON: Skarsvåg (Foto: Anne Lise Lindkvist Nyheim)

Innhold

ARTIKLER

- 3 Arnfinn J. Andersen ★ Fra heteroromantikk til mangfoldige lystfellesskap
Intimitetens endrede organisering
- 18 Halldis Valestrand ★ Kartografier og geografier
Noen utfordringer for transnasjonal kjønnsforskning
- 40 Siri Gerrard ★ Mobile praksiser og kjønnskontrakter i fiskerisamfunn

KOMMENTAR

- 56 Siri Gerrard ★ Samspillet mellom natur, kultur og kjønn –
et bidrag til å forstå dekonstruksjonenes utfordringer i kjønnsforskningen

BOKESSAY

- 63 Tone Schou Wetlesen ★ Barneomsorg og samfunnsutvikling

BOKANMELDELSER

- 69 Harald Eia & Ole-Martin Ihle: *Født sånn eller blitt sånn?* ★
Omtale ved Kyrre Linné Kausrud
- 72 Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad (red.):
Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet ★
Omtale ved Monica Five Aarset
- 76 Beatrice Halsaa og Anne Hellum (red.): *Rettferdighet* ★
Omtale ved Nina Berven

- 79 NYTT FRA FOKK

Kjære lesar

Velkommen til ein ny årgang med *Tidsskrift for kjønnsforskning*.

Vi startar året med eit ope nummer. Arnfinn Andersen skriv om dei endra vilkåra for intimitet i dagens samfunn og kva teoretiske reiskap ein kan bruke for å analysere desse. Han kombinerer innsiktene frå to ulike fagfelt, kjønns- og familieforskinga og queer- og homoforskinga, i forsøket på å finne nye teoriar for å kunne gripe endringane i organiseringa av nærleik, lyst og seksualitet. Dei to neste artiklane heng saman gjennom fokuseringa på plass og rom og inspirasjonen frå den geografiske fagtradisjonen. Halldis Valestrand grip fatt i bruken av geografiske omgrep innan feministisk forskning. Ho ser særleg på omgrepet kartografi, nøstar opp historia til omgrepet, kva tydingar det har fått i ulike samanhengar, og tilrår forskarar å vere merksame på om dei nyttar omgrepet som metafor eller analytisk reiskap. Siri Gerrard har følgd fiskarsamfunnet Skarsvåg frå 1970-talet fram til i dag. Ho bruker denne staden som utgangspunkt for ein analyse av mobile praksisar og kjønnskontraktar

Gerrard har også skrive eit debattinnlegg om kjønnsforskninga etter poststrukturalismen, der ho skildrar korleis ho har vore inspirert av ulike teoretiske retningar i den empirisk forankra forskinga si.

Barneomsorg får ikkje alltid tilbørleg merksemd i sosiologiske samfunnsanalysar. Tone Schou Wetlesen ber oss derfor merke oss bidraga frå Göran Esping-Andersen, *The Incomplete Revolution*, og frå Penelope Leach, *Childcare Today*, i eit bokessay. Monica Aarseth har meldt antologien *Likestilte norkheter. Om kjønn og etnisitet*, redigert av Anne-Jorunn Berg, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad. Nina Berven har meldt Beatrice Halsaa og Anne Hellums *Rettferdighet*, mens Kyrre Linné Kausrud har meldt *Født sånn eller blitt sånn* av Harald Eia og Ole-Martin Ihle.

Kjønnsforskninga var gjennom eit stritt år i 2010, eit mediemessig «Annus horribilis». Verknadene av dei mange åtaka i media har vi ikkje oversikt over enno, men kjønnsforskningane er uansett ikkje slegne. Fagleg sett er kjønnsforskninga inne i ei fruktbar tid. Vi kjenner til at mange kjønnsforskarar skal gi ut bøker både på utanlandske og norske forlag dette året. Vi som jobbar med tidsskriftet, opplever eit vitalt felt, med forskarar som interesserer seg for å utvikle eit vidt spekter av kunnskap og refleksjon, med vilje til kritisk sjølvgransking og til å gå inn i både gamle og nye aktuelle tema.

Hilde Danielsen, på vegne av redaksjonen.

ARTIKLER

Av ARNFINN J. ANDERSEN

Fra heteroromantikk til mangfoldige lystfellesskap

Intimitetens endrede organisering¹

Begjæret er i vår kultur tett konnotert til seksualitet, noe som skygger for at det kan romme noe «mer» – og til dels noe annet – enn seksuell lyst. Begjæret kan også romme et ønske om intimitet, om å stå noen nært, om kjærlighet som ikke handler om seksuell lyst. Basert på en del norske studier og på materiale fra vesteuropeiske samfunn søker denne artikkelen å utvikle en bedre forståelse av forholdet mellom intimitet og begjær. Hvilken betydning har vennskap og parforhold i samtiden når intimitet og nærhet er noe som søkes både i parforhold og vennskap? Hvordan påvirker dette vår forståelse av parforhold og vennskap som sosiale kategorier og hvordan vi forstår sosiale fellesskap?

Intimitet og det private har i vår kultur vært lokalisert til parforhold og familie. Romantikk, erotikk og seksuelt begjær har representert kjernen i intimiteten (Gillis 1997). Seksuelle og intime relasjoner har som del av et heteroseksuelt samliv blitt tillagt en positiv verdi (Ingraham 1996). Denne måten å gi privilegier til heteroseksualiteten, å se på begjær og samliv som intimitetens ultimale form, bidro samtidig til konstitueringen av kjønn i komplementære kategorier. Resultatet var at andre former for intimitet, for eksempel begjær mellom personer av samme kjønn eller nærhet i form av ikke-seksuelt vennskap, fikk lavere status. I løpet av forholdsvis kort tid er imidlertid grunnlaget for denne forståelsen av intimitet blitt avgjørende endret gjennom store forandringer hva angår muligheten for personlige og sosiale relasjoner og uttrykksformer for nærhet. Dette reiser spørsmål om hvordan intimitetens nye fremtredelsesformer kan beskrives, og ikke minst om hvordan vi kan etablere nye teorier for å forstå disse nye formene for intimitet. Målet for denne artikkelen er å bidra til en teoriutvikling for å forstå de pågående endringene i uttrykk for intimitet og ikke minst dens plass innenfor nye former for personlige fellesskap.

To felt som i særlig grad forsker på intimitetens organisering, er kjønns- og familieforskningen og queer- og homoforskningen. Disse har imidlertid i liten grad tatt inn over seg de pågående endringene. Store deler av familieforskningen tar i overveiende grad utgangspunkt i heteroseksuelle parforhold og familier og problematiserer i liten grad de normerende prosessene for intimitet. Queer- og homoforskningen har potensial for å levere teoretiske ressurser for en bredere studie av intimitet, men blir begrenset ved at den i stor grad bygger på empiri fra subkulturelle forhold. Disse tradisjonene er verdifulle. Imidlertid er det behov for en sterkere samtenkning av de empiriske

feltene de refererer til, og en utvikling av et teorigrunnlag for å kunne gripe de pågående endringene i organiseringen av nærhet, lyst og seksualitet.

I denne artikkelen tar jeg utgangspunkt i Michel Foucaults analyse av seksualitetens historie og hans teori om «seksualitetsanordningen», som har løftet fram koblingen mellom intimitet, begjær og parforhold og da som en heteronormativ ordning (Foucault 1999). Basert på en rekke empiriske studier gir jeg en kort oversikt over de komplekse endringene som har virket inn på intimitetens former og plassering de siste tiårene. Som respons til Baumann og Sennets forfallsteoretiske forståelse av endringene, trekker jeg inn Giddens analyse av intimitetssamfunnet (Baumann 2003; Sennett 1992, 1998; Giddens 1990, 1992). Der Foucault har vært grunnleggende i queerforskningens forståelse av seksualitet, har Giddens gitt sentrale bidrag til forskning på parforhold og familie. Med utgangspunkt i en samtenkning av Foucaults og Giddens bidrag i studiet av intimitet, drøfter jeg så behovet for begrepsmessig fornyelse. Det skjer i tilknytning til begrepsbruken hos Eve K. Sedgwick og Lynn Jamieson, som påpeker at det er et skille mellom den intimiteten som hører til i parforholdet, til forskjell fra vennskapet, gjennom den ulike status det seksuelle begjæret gir intimiteten i de to ulike sosiale relasjonene (Sedgwick 1992; Jamieson 1998; Edwards 2009).

Intimiteten og dens lokalisering i parforholdet

Intimitet som romantikk, erotikk og seksuelt begjær har tradisjonelt vært lokalisert til parforhold og familie. Det er, ifølge Michel Foucault, fra 1800-tallet av at lyst og begjær blir anvendt spesifikt for å regulere relasjonen mellom mann og kvinne. Det skjer ifølge ham i overgangen mellom det føydale samfunnet og

industrisamfunnet (Foucault 1999). Det som tidligere bandt ektefeller og familier sammen gjennom det han kaller allianseanordningen (de juridiske avtalene mellom ektefellene og indirekte deres slekt), reformeres gjennom *seksualitetsanordningen*, en ny ordning som kommer i tillegg til den gamle. Seksualitetsanordningen innebar en betydelig «italesetelse» av seksuelt begjær. Bekjennelse om egen lyst legger grunnlaget for normeringen av begjæret, av normalt og unormalt. Den ble bestemmende for kvinners og menns posisjoner, ikke bare innad i ekteskapet, men også i forhold til hva slags atferd som i alminnelighet sømmet seg for henholdsvis kvinner og menn. Nært vennskap mellom menn kunne innenfor denne logikken misforstås og true menns opplevelse av maskulinitet, mens et nært vennskap mellom kvinner kunne bidra til det motsatte: å bekrefte en opplevelse av femininitet, idet et vennskap her signaliserer evne til nærhet (Hansen 1992). Det at vennskap er definert som utside i forhold til parforhold og familie, bidrar samtidig til å reprodusere innsiden, det som gjør parforholdet særegent og forskjellig fra vennskapet. Skillet mellom vennskap og parforhold har slik bidratt til å gi heteroseksualiteten og heteronormativiteten en spesifikk struktur (Sedgwick 1992): gjennom å privilegere det heteroseksuelle parforholdet som seksualitetens legitime ramme. Nærheten i vennskapet blir slik også definert som noe annet og får slik andre betydninger enn det som er parforholdet til del (Klatran 2007).

Det Foucault kaller «nytelsenes økonomi», understreker det særegne for parforholdet, som innebærer at diskursene om seksuelt begjær ikles de sosiale betingelser som kvinner og menn er en del av, og hvor forestillinger om lysten blir anvendt til å forene deres ulike sosiale posisjoner. Kjønnnet blir konstituert med grunnlag i denne reguleringen, og det er i

kraft av en slik forståelse av begjærets natur at den romantiske alliansen mellom mann og kvinne finner sin nye struktur (Foucault 1999:120, 172). Lyst og begjær anvendes her i første rekke i produksjonen av kjønn – i skillet mellom maskulint og feminint. En annen lyst eller et annet begjær enn det som var rettet mot det motsatte kjønn, kunne oppfattes som et avvik og et tegn på sykdom. De homososiale relasjonene ble som konsekvens regulert slik at de ikke kunne romme betydningsfulle intimiteter. En kjærlighet som bryter med en institusjonell orden må reguleres, slås ned på, for at denne ordenen skal forbli dominerende, hevder Foucault (Foucault 1999). Frykt for intimitet ble dermed et viktig virkemiddel i reproduksjonen av skillet mellom de intimiteter som kan opptre henholdsvis i vennskapet og i parforholdet.

Foucault har dels levert og dels inspirert til en forståelse av seksualitet og begjær som samfunnsmessige fenomener, der lyst og begjær nettopp *ikke* er private anliggender. De som styrer, støtter opp om bestemte former for intimitet, noe som gir retning til lysten, og som bidrar til å støtte opp om heteroseksualitetens privilegerte posisjon. Intimiteten blir underlagt en disiplinering som regulerer hvilke former for intimitet som hører hjemme hvor, og i hvilke former (op.cit.). Frykten for å defineres som homoseksuell, og da som avvikende, bidro til å underbygge heteroseksualitetens hegemoniske stilling gjennom ekteskapet og til en disiplinering av innholdet i de homososiale relasjonene.

Ifølge Sedgwick har intensjonen ved begrepet homososial vært å skape et skille mellom akseptable og uakseptable former for lyst:

«Homosocial» is a word occasionally used in history and the social sciences, where it describes social bonds between persons of the same sex; it is a neologism, obviously

formed by analogy with «homosexual», and just as obviously meant to be distinguished from «homosexual». In fact, it is applied to such activities as «male bonding», which may, as in our society, be characterized by intense homophobia, fear and hatred of homosexuality. To draw the «homosocial» back into the orbit of «desire», of the potentially erotic, then, is to hypothesize the potential unbrokenness of a continuum between homosocial and homosexual – a continuum whose visibility, for men, in our society, is radically disrupted. (Sedgwick 1992:1–2)

Sedgwick understreker imidlertid at det er en ubrutt linje mellom homososialitet og homoseksualitet, der frykten for å bli «avslørt» som homoseksuell bidrar til å produsere et skille mellom den intimitet som hører vennskapet til, til forskjell fra den som hører parforholdet til. I vennsapsrelasjoner kunne kun andre former for intimitet enn de som hører det (hetero)seksuelle begjæret til, finne rom.

Reguleringen av seksualitet og begjærets retning anvendes slik til å skape grenser mellom ulike former for fellesskap og holder på plass de forskjeller som er mellom ulike sosiale bånd (Sedgwick 1992). Intimitet representerer altså ikke bare noe positivt. Det representerer også en kilde til frykt, som tjener til å regulere allment akseptert kjønnsetferd, og som utgrenser homoseksualitet som en illegitim praksis.

Sosiologen Lynn Jamieson bygger også på den binariteten som Sedgwick trekker opp mellom vennskap og parforhold. Hun mener intimiteten antar to ulike former: en «*intimacy of the self*» og en «*intimacy of the body*». Begge innebærer en nærhet, men der parforholdet rommer begge formene for nærhet, rommer vennskapet i første rekke kun en «*intimacy of the self*» (Jamieson 1998). Skillet mellom

«mind and body» bidrar til en rangering av dikotomien vennskap/parforhold, slik at parforholdet ansees som mer verdifullt enn vennskapet.

Reguleringen av det seksuelle begjæret i den logikken som utvikler seg mot begynnelsen av andre verdenskrig (Kimmel 1994, 1996), bidrar til å utvikle denne logikken. Frekvensen av romantiske vennskap, som tidligere var en utbredt form i alle fall i eliten på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, avtok etter hvert. Dette viser hvilken dominerende kraft heteroseksualitet og heteronormativitet har hatt i forhold til å definere intimiteten i en stor del av vår nære fortid (Hellesund 2003; Nissen 2003; Mosse 1996).

Endrede forutsetninger for produksjon av intimitet

Selv om tiden før og etter andre verdenskrig ble preget av en tydeligere lokalisering av intimiteten, så har det i etterkrigstiden, særlig fra 1970-tallet av, skjedd store endringer i dens organisering, med de konsekvenser dette har for konstruksjonen av kjønn. Fra en nærmest eksklusiv diskursiv lokalisering av nærhet, lidenskap, seksualitet og reproduksjon i heteroseksuelle ekteskap og familier for 50–60 år siden, har det skjedd en gradvis omdreining. Fra 1970-tallet og utover påfølgende tiår har menneskers behov for og organisering av intimitet – deres evne til nærhet, lyst, reproduksjon og det som for øvrig måtte være intimitetens innhold, kommer til uttrykk på nye måter. Serimonogami med og uten barn, partnerskapslov og nå kjønnsnøytral ekteskapslov, oppvurdering av vennskap som locus for betydningsfulle intime relasjoner og «det private» inntog i offentlig liv gjennom mediernes formidling av nære og intime bånd i ulike former, er eksempler på det. Dette skjer ved at den plass intimiteten tradisjonelt har inntatt,

utfordres når prinsippet for organisering av intimiteten endres gjennom sosiale og økonomiske endringer. Kvinnene utfordrer det heteroseksuelle samlivet fra innsiden gjennom deltakelse i betalt arbeid. Større økonomisk frihet fristiller henne økonomisk fra mannen som forsørger. Samlivsbrudd kan derfor ikke bare sees på som et uttrykk for et mislykket samliv, men også som en demokratisering av intimiteten. Med økt variasjon av samlivsformer skjer også endringer i den måten intimiteten anvendes på. Barn som vokser opp med skilte foreldre, kan også få nære relasjoner til to nye sosiale foreldre. Likestillingen mellom heteroseksuelt og homoseksuelt samliv har ikke bare gitt minoriteter rettigheter. Den har også utvidet betydningen av hvilke intimiteter som legitimt kan finne sin plass mellom personer av samme kjønn. Den plass heteroseksualiteten har hatt til å definere det som ansees som normalt, blir dermed utfordret.

Hoveddelen av materialet som skal benyttes, bygger på norske studier, men er supplert med materiale fra andre vesteuropeiske samfunn. Målet mitt er å beskrive sosiale endringer som nødvendiggjør behovet for ny teori om hvilken betydning intimiteten har for organiseringen av sosiale fellesskap.

Endringer i parforhold

Den klare arbeidsdelingen mellom kvinner og menn, der kvinner sto med ansvar for hus og hjem og de intime rom, er i dag forlatt. Menns posisjon som en fjern forsørger plassert i det offentlige rom, er både som idé og praksis langt på vei endret (Andersen 2003; Aarseth 2008; Brandt & Kvande 2003). Kvinners inntrøden i lønnet arbeid har gitt dem tilgang til nye sosiale fellesskap og har forandret deres tilknytning til hjemmet (Frønes og Brusdal 2000) Hjemmet som en samlet felles arena for hele familien har, i det minste tidsmessig, fått

redusert sin betydning til fordel for familie-medlemmers individuelle bruk av fritid utenfor hjemmet (Lømo 1999).

Ikke bare arbeidsdelingen, men også rommet for intimitet innen parforholdet er endret. Der romantikken tidligere spilte en rolle for å knytte sammen en splittet virkelighet, hvor kvinner i stor grad var hjemmearbeidende og menn i stor grad utearbeidende (Solheim 2007), har nå samarbeidet om barnet delvis overtatt etter romantikken som «det moderne limet» i parforhold. Både der par lever sammen, og der par lever separat eller er skilt, videreføres foreldreskapet som et livslangt samarbeid om felles barn (Beck og Beck-Gernsheim 1995; Morgan 1999; Moxnes og Winge 2000; Andersen 2003, 2009).

Slike endringer i arbeidslivet og i organiseringen av familien er også en endring av intimitetens organisering, noe som kan bidra til å svekke det heterorasjonelle, altså den dominerende posisjon som heteroseksualiteten har hatt til å gi identitet og innhold til intimitet og kjærlighet i vår kultur (Weeks 2001; Roseneil og Budgeon 2004). Reell likhet med hensyn til utdanning og sosial bakgrunn tillegges økt vekt ved valg av partner (Therborn 2004). Jeffrey Weeks og Anthony Giddens ser på dette som en romantisering av likeverdigheten (Weeks 2001; Giddens 1992). Muligens kan det sees som uttrykk for at den plass vennskapet har hatt i forholdet til ens partner, har tiltatt etter den «seksuelle revolusjon» fra 1970-tallet og utover. Vennskapetetikken er også ifølge Jeffrey Weeks blitt norm i samliv basert på seksuell intimitet (Weeks 2007) og har i tillegg fått større betydning i relasjon til familiens øvrige medlemmer. Å være venner med sine barn eller med sine slektninger oppfattes i økende grad som verdifullt, til forskjell fra «bare» å være foreldre eller «bare» å være i slekt (Allan 2001; Spencer & Pahl 2004; Andersen 2003).

Endringer i vennskap

Å ha nære relasjoner, også utenfor parforholdet og familielivet, har fått økt status, gjennom de siste 35 år (Allan 2001; Barstad 2004; Holter mfl. 2007; Jamieson 1998; Plummer 2003). Dette er en internasjonal trend som har gjort seg gjeldende fra 1970-tallet og utover. Det er ifølge forfatterne Marit Slagsvoll og Birgitte Lange ikke lenger tilstrekkelig å ha en partner for å være «vellykket» – en bør også ha nære venner (Slagsvoll og Lange 2003). I 1980 hadde 73 prosent av den norske befolkning nære venner, mens 86 prosent hadde en nær venn i 2002 (Barstad 2004).² Vennskapet har i en periode fra andre verdenskrig og fram til i dag gått fra å være en relasjon som er sideordnet familien, til å bli på linje med familien som en garantist for ivaretagelse av individets nære bånd til andre. Betroelser, de personlige fortellingene, gir et språk til det som erfares som nært. Dette utfordrer den dominerende posisjonen parforholdet og familien har hatt som intimitetens primære åsted. Lynn Jamison snakker om intimitet slik den spiller seg ut både i vennskap og parforhold: «intimacy is often a very specific sort of knowing, loving and 'being close to' another person» (Jamieson 1998:1). Intimitet i denne betydning, et kjærlighetsfylt og nært kjennskap til et annet menneske, er ikke lenger forbeholdt par eller vennskap kvinner i mellom (Gullestad 1984), men beskriver relasjoner uavhengig av kjønn (Holter mfl. 2007). Blant menn er denne endringen størst. De ønsker seg i økende omfang nære venner (Barstad 2004; Holter mfl. 2007; Klatran 2007). Når menn på 1960-tallet fryktet å bli stigmatisert som homoseksuelle ved å oppgi at de hadde nære venner, så savner dagens menn nære venner. Utviklingen har gått i retning av et mindre markert skille mellom menn og kvinner i forhold til nære vennskap, selv om savnet av en nær venn er størst

blant menn (Rønnow 1976; Holter 2007). I 1980 hadde 69 prosent av menn nære venner, mens dette i 2002 hadde økt til 80 prosent (Sosialt utsyn SSB). Tegn på nærhet og intimitet, som tidligere ble oppfattet som lite maskulint, etterspørres i økende grad av menn. Det er menn i stedet for kvinner som i dag savner nære venner (Holter mfl. 2007). Dette rokker på plassen intimitet og nærhet har i konstruksjonen av det homososiale også blant menn.

Dette poenget kan illustreres av oppslaget «Middagskameratene» (*Aftenposten* den 29. mai 2010) om i alt fire menn som møtes noen ganger i løpet av året, for å lese kokebøker og lage mat for hverandre. Mennenes fordykning i kokekunsten representerer ikke bare et skille i hva menn i fellesskap kan sysle med, men de inntar også aktiviteter som tradisjonelt har hørt til i parforholdet og familien. Et tilsvarende oppslag for bare noen få tiår siden kunne ha reist tvil om mennenes seksuelle orientering og kastet skygger over deres respektive ektefellers evner som kvinne og hustru. Oppslaget gir innsikt i hvordan maskulinitet og vennskap mellom menn i dag kan konstrueres ved å anvende aktiviteter som tidligere representerte kjernen i kvinners omsorgsarbeid for mann og barn. Antallet menn som sysler med matlaging, er sannsynligvis ikke stort, men at det framstilles som normalt, gir også en innsikt i hva som i dag lar seg romme innenfor maskuliniteten.

Tvetydighet og behov for nye paradigmer

I den internasjonale litteraturen, med unntak av noen forskere som for eksempel Jefferey Weeks og Sasha Roseneil (Weeks mfl. 2001; Roseneil & Budgeon 2004), trekkes skillet mellom vennskap og parforhold relativt skarpt eller skillet blir i mange tilfeller ikke problematisert (Adams & Allan 1998, Allan 1998; 2001;

Spencer & Pahl 2006). I boken *Rethinking Friendship, Hidden Solidarities Today* av Liz Spencer og Ray Pahl (2006) søker forfatterne å avdekke hvilken betydning vennskap har for individers tilhørighet og fellesskap. De fokuserer på vennskapet gjennom å avdekke dets særskilte posisjon i forhold til andre sosiale relasjoner. Slik medvirker mange av forskningsbidragene om vennskapet til å holde fast på det entydige i skillet mellom vennskap og parforhold. Med dette holdes også det heteronormale på plass innenfor tradisjonelle sosiale konvensjoner. Hva som framstår som en god norm for et godt familieliv blir vanskeligere å hevde når variasjonen øker. Hva en familie er, kan være vanskeligere å hevde når nye grupper velger å anvende begrepet på nye måter i andre sammenhenger. Fenomener som «families by choice» eller «vennskapsfamilier» har bidratt til å kunne anvende begrepet familie også om former for samliv som ligger fjernt fra heteronormen (Nardi 1992; Andersen 1987).

Et kjennetegn ved det å tilhøre en vennskapsfamilie, er det motsigelsesfulle som også kommer til uttrykk i begrepet. I en studie av menn som levde homoseksuelt mot slutten av 1980-tallet, fant jeg at selv om informantene omtalte sine venner som sin familie, lå deres drømmer og lengsler også i et ønske om å få en partner og et stabilt samliv. Dette til tross for at de hadde erfaring med at kjærester kunne komme og gå, mens det mest stabile i deres liv var venner. Stabiliteten i disse vennskapsrelasjonene ble opprettholdt gjennom rutiner som å holde daglig kontakt per telefon, middager eller gjennom å dele ferier og høytider. Like fullt, tvetydigheten i tilhørigheten til «vennskapsfamilien» var der. Drømmen om å leve et liv innenfor rammen av det heteronormale med partner og felles bopel sto sterkt, selv om vennskapet og lojaliteten til egne venner også var viktig (Andersen 1987).

På samme tid som det er blitt mulig både å

inkorporere vennskap i familien, og å etablere familier basert i vennskap, så reorganiseres reproduksjonen slik at den fristilles fra det heteroseksuelle parforholdet. For eksempel kan adopsjon i Norge i spesielle tilfeller foretas av enslige. Personer som lever homoseksuelt, kan velge venner av motsatt kjønn for selv å kunne bli foreldre (Andersen 2003). I tillegg er det i visse nordiske land mulig å få assistert befruktning også som enslig. Dette bidrar til at vennskapet eller individet selv, uten tilgang til partner, kan ivareta reproduksjonen. Samlet åpner de skisserte endringene for stor variasjonen i forhold til hvordan samliv, foreldreskap, slektskap, fellesskap og altså intimitet, organiseres. Spørsmålet er hvordan disse nye formene for fellesskap og intimitet kan gripes teoretisk.

Nye intimiteter – forfall eller nye fellesskap?

Sosiologer som Zygmunt Baumann og Richard Sennett anser endringene som et uttrykk for økt individualisering og en destabilisering av samfunnets tradisjonelle institusjoner. Baumann kommenterer andre sosiologers funn om at vennskap eller andre sosiale bånd har fått økt betydning som «common sense». Han ser denne utviklingen som et bilde på den moderne individualismen (Baumann 2003). Intimitet og autentisitet representerer i følge ham drivkreftene i den moderne individualisme. Slektskap og familie blir, i det Baumann oppfatter som en narsissistisk kultur, ofret til fordel for mer temporære og kortvarige bånd som etableres utelukkende ut fra individets eget behov (op.cit.). Sennett mener at konsekvensene av denne utviklingen er økt omskiftelighet for den enkelte. De tradisjonelle intime båndene som tidligere ga individet forutsigbarhet og trygghet, utfordres og erstattes med det han oppfatter som flyktige relasjoner (Sennett 1998).

Individets søken mot nærhet og intimitet i mer eller mindre ukonvensjonelle relasjoner kan imidlertid vanskelig forklares alene som en drivkraft mot individualisme. Den oppløsning som Baumann og Sennet viser til, kan også være et uttrykk for hvordan nye sosiale fellesskap tar form, men da i større grad basert på intimitet som uttrykk for sosiale bånd. Giddens er en sentral teoretiker som velger å se framveksten av intimitetssamfunnet i mer positivt lys enn Baumann og Sennett. For ham er den nye måten å produsere intimitet og nærhet på, på tvers av tradisjonelle ordninger, av avgjørende betydning for å skape tillit i det postindustrielle samfunnet (Giddens 1990, 1996). Endringene i organiseringen av intimitet representerer for ham ikke et forfall, men en *forutsetning* for fellesskap og sosial integrasjon.

Mot en rekonfigurering av intimitet

Hva «er» så intimitet, hva består den av? I en situasjon der seksualiteten i økende grad konkurrerer med andre betydningsfulle intimiteter, trengs et perspektiv som gir rom for andre begjærformer, andre lyster, enn de som kan knyttes til seksualitet. Ved å samtenke tre begreper hentet fra Giddens, Foucault og Sedgwick: *tillit*, *bekjennelse* og *begjær*, og videreutvikle disse i relasjon til det endrede samfunnsbildet, er det mulig å nærme seg spørsmålet om intimitet på en annen måte.

Mot nye fellesskapsformer: tillit

Intimitet har ifølge Giddens fått en ny plassering i det postindustrielle samfunnet. Dens sentrale oppgave er ikke nødvendigvis lenger å reproducere tradisjonelle bånd som familie og slektskap, men heller å gjenskape personlige forhold, eller det han kaller «pure relations» (Giddens 1996). En konsekvens av de stadig sterkere endringene i samfunnet er at indivi-

dets tilhørighet utfordres, slik at tid og rom for fellesskap stadig må gjenfinnes på nye måter. Dette bidrar til å desentrere den plass stedene (hjemmet), tiden (hvem som er sammen når) og rommene (privat eller offentlig, hjemme eller på arbeid) har i forhold til å gi struktur til individets valg og prioriteringer (Giddens 1992, 1984). En kan si at med endringene i forutsetningene for produksjon av fellesskap endres ikke bare organiseringen av tiden og rommet, men også individers emosjonelle tilknytningsformer og rasjonelle begrunnelser for deltakelse i ulike sammenhenger. For individet medfører dette et behov for å søke tilknytning til personlige forhold – der individers utfordringer og betingelser er like (Giddens 1996: 14–17). En konsekvens av at individer søker sammen i nye konstellasjoner for å mestre bestemte sosiale situasjoner, er at det skapes tillit. Noe som igjen skaper grunnlag for fellesskap (op.cit.).

Den økte betydningen av «pure relations» bidrar slik til en resentrering og reposisjonering av intimitet, ved at intimitet inntar en langt mer sentral posisjon enn tidligere for å skape tillit i et samfunn i rask omstilling sosialt, institusjonelt og strukturelt (op.cit.). Konvensjoner, tradisjoner og ritualer vil i denne situasjonen i mindre grad enn tidligere kunne danne grunnlag for tillit i samfunnet, slik Baumann og Sennet også hevder. Likevel produseres altså tillit, om enn i mindre grad i kraft av det institusjonelle, gjennom autoritet og posisjoner, og i større grad i møte mellom aktører, i en likeverdighet hvor likhet i livserfaringer medvirker til å skape tillit.

I bøker som *Seksualitetens historie*, *viljen til viten* (Foucault 1999) og *Transformation of intimacy* (Giddens 1992) avdekkes det historisk betingede i at intimiteten i en vestlig kultur er definert ved hjelp av seksualitet. Ut fra Giddens analyse kan man si at det ikke lenger bare er den seksuelle intimiteten som repre-

senterer det sentrale omdreiningspunktet i bestrebelsene etter å skape sammenheng og fellesskap. Denne nye formen for intimitet som springer ut av behovet for identifisering og gjenkjennelse, skjer både innen og på tvers av konvensjonelle strukturer for intimitet, og den er i ferd med å styrke sin posisjon. Ut fra Giddens kan en si at betydningen av «selvets intimitet»³ er økt, både i og utenfor parrelasjoner, nettopp ut ifra menneskers behov for å skape sammenheng og tillit. Et slikt perspektiv har bidratt til å løsne forståelsen av intimitet fra dens ensidige tradisjonelle tilknytning til seksualitet og bringe andre former for intimitet i fokus, så som begjæret etter likhet, selvet og fellesskap. Der kroppen tidligere representerte det sentrale materialet for utformingen av kjønnsnets natur, i en samfunnsorden der begjær og intimitet ble mobilisert for å produsere tillit mellom mann og kvinne, er i dag denne intimiteten fravristet den entydige lokaliseringen. Den bredere forståelsen av intimitet som forskere som Giddens og Jamieson slik leverer, bidrar slik til å utvide rommet for intimitet.

En svakhet i Giddens analyse er at han ikke problematiserer hvilken betydning overgangen til intimitetssamfunnet har for forestillinger om det heteronormale. Hans beskrivelser bidrar likevel direkte til en analyse som utfordrer hegemoniet til andre forståelser, ved at et bredere spekter av intimiteter er trukket inn. Hans påpeking av fremveksten av nye intimitetsformer bidrar til å utfordre forestillingene om seksualitetens natur og om hva intimitet overhodet rommer.

Der all omtale, interesse, kunnskap om seksualitet i det offentlige rom tidligere var sentrert rundt familien, som utgjorde krystallen i ordningen (Foucault 1999), er det altså en endret diskurs om intimitet, der intimitet er bredere forstått og bidrar til å fundamentere andre sosiale sammenhenger enn heteroseksuelt samliv. Ekteskap, reproduksjon og den

biologiske familie er ikke lenger intimitetens eneste legitime grunn. I stedet er vi vitne til produksjonen av et nytt og intimt innhold, mellommenneskelig så vel som i offentlige rom, og nå med individet i sentrum for intimitetens lokalisering.

Demokratisering av bekjennelsespraksiser

Som innen seksualitetsanordningen står bekjennelsen sentralt også i intimitetssamfunnets produksjon av mer mangfoldige former for intimitet. En kan si det slik at *bekjennelsen er tillitens fundament*. Foucault anvender begrepet bekjennelse i første rekke for å vise hvordan kunnskapen om seksualitet og normalitet kunne bli en del av individers erfaringer om seg selv. For ham framstår bekjennelsen som en metode til å produsere sanne diskurser om kjønn og seksualitet (Foucault 1999:74). Denne metoden hadde sine røtter, mente Foucault, i kirkens bekjennelsesritualer, men ble etter hvert overtatt også av andre institusjoner i samfunnet og ble som metode distribuert langt videre. Bekjennelsen av ens seksuelle natur ble innsatt som en vitensbasert metode for utvikling av samfunnsmessige institusjoner som helse og rettsvesen. Den ble også førende for individets selvrefleksjon over egen praksis, da særlig med hensyn til spørsmål om kjønn og seksualitet.

Selv om denne ordningen også er reflektert i dagen samfunn, vil jeg hevde at bekjennelsespraksisene er langt videre distribuert og omhandler også andre spørsmål enn kjønn og seksuell intimitet. Dette skjer ikke minst i kraft av den økte betydningen av «selvets intimitet», der bekjennelsen får et annet og bredere innhold. Det nåtidige ønsket om og behovet for nærhet i både parforhold og vennskap, gjør det tydelig at vektleggingen av det autentiske er blitt en viktig drivkraft i konstruksjonen av individers sosialitet (Taylor 1998). Bekjennel-

sen gir sosialiteten et innhold og en struktur og intimiteten et språk grunnet den mening som kommer til uttrykk gjennom en bekjennende samtaleform.

Selv om det foreligger mange muligheter til å skape nære relasjoner, så har ikke alle nære relasjoner likeverdig status. Intimiteten kommer i første rekke til syne i fortellingene om det som berører det personlige. En ser trekk av dette i politisk offentlighet, så vel som i generelle mellommenneskelige relasjoner. For en politiker er det ikke nok å ha gode argumenter dersom tilhøreren ikke på samme tid også fester tillit til hans eller hennes personlige egenskaper. I hvor stor grad en politiker åpner seg eller bekjenner, er nettopp med på å understreke vedkommendes personlige egenskaper. Dette bidrar til etableringen av nærhet og avstand i relasjon til velgerne og skaper premisser for tillit.

De samme drivkrefter finnes i de mellommenneskelige relasjoner utenfor medienes rampelys. Det er i forhold til den evnen man har til å bekjenne – altså hvor åpen man er – at man også skaper et «ekte» forhold som gir plass for det personlige innholdet i relasjonen. Dette er den nye måten intimiteten leves ut på, og har altså relevans både innenfor heteroseksuelle parforhold og familier, vennskap og andre relasjoner. Det innebærer at bekjennelse ikke bare sier noe om kvaliteten ved relasjonen – at den får et personlig innhold – den bidrar også til å produsere en opplevelse av tillit.

Gjennom bekjennelse som en bredt samfunnsmessig forankret praksis, skapes tilslutning til felles verdier og normer. Innskrevet i bekjennelsen ligger også makten og dens ambivalens i forhold til hvilket innhold bekjennelsene kan ha, og hvilke muligheter som foreligger knyttet til en kulturell overskridelse. En del av dette handler om kontroll, ved at man til enhver tid forholder seg til diskurser om individ, fellesskap, kjønn, seksualitet og hvilken

form intimiteten kan innta i ulike sosiale kontekster. Likevel er det viktig å understreke at dette også er en samfunnsmessig langt bredere forankret avsløring av selvets natur, enn hva som var tilfellet i den gamle seksualitetsanordningen, der intimitet er/var uløselig knyttet til kjønn og seksualitet. Bekjennelser av hvem man er, behovet for å fortelle om seg selv og finne fram til seg selv, er blitt en mer allmenngjort praksis. Vi kan snakke om en mangfoldiggjøring og demokratisering både av forståelsene av intimitetens innhold og av dens relasjonelle og organisatoriske form, på en måte som innebærer en fornyet og bredere og mer mangfoldig fellesskapsorientering.

I bekjennelsen om hvem man er, er det ikke bare personlige erfaringer som formidles, erfaringene er også sammenvevd med diskurser om hvem man bør være. Det personlige, det som Jamieson omtaler som «*intimacy of the self*» (Jamieson 1998:1), har styrket sin stilling på bekostning av forståelsen av intimitet i heteronormale termer, og som utelukkende hjemmehørende i heteroseksuelt samliv.

Begjæret etter det personlige

Samtidig med at bekjennelsespraksiser demokratiseres og fellesskapsformer mangfoldiggjøres, dreies forståelsen av hva intimitet overhodet er. Foucault diskuterer begjær i første rekke i lys av diskursene om det seksuelle begjæret som forsterker vekten på heteroseksualitet og heteronormative begjærs- og kjønnsuttrykk. Det inspirerende i Foucaults tilnærming er imidlertid at begjæret ikke bare avgrenses til individet, men lokaliseres i diskursive og institusjonelle praksiser langt utenfor kroppen og individet.

Diskursene om intimitet rommer i dag også et *begjær etter det personlige*. Kroppslig begjær er dermed ikke lenger eneste aktør i de normative diskursene om intimitet.

Nærhet og intimitet utgjør en stadig vikti-

gere basis i vennsksapsrelasjoner. Fokusering på det personlige, både i form av erfaringer og omgangsformer, har som et sentralt omdreingspunkt individet og dets refleksjoner over seg selv som individ. Dette kommer til uttrykk både i mellommenneskelige relasjoner og på arenaer som helse, religion, skole og utdanning, kultur og vitenskap. Arbeids- og næringslivet har for lengst gjort «det personlige» til salgsvare i forhold til teambygging og ledelse (Andersen & Sæther 2008). I politikken og underholdningsbransjen står individuelle erfaringer i fokus.

Dette kan beskrives i termer av *det senmoderne begjær etter det personlige*, som resulterer i en forskyvning i hvilke intimiteter som kan ta plass i de ulike sosiale relasjonene. Det bidrar til en oppmykning i de måter grenser trekkes opp mellom parforhold og vennskap, privat og offentlig, kropp og selv. Men det innebærer ikke nødvendigvis at intimiteten er blitt så flytende som Giddens hevder (1992). Dens nye sammenhenger bidrar imidlertid åpenbart til å utvide rommet for intimiteten og til å endre hvilken betydning den har, både innen dens tradisjonelle og dens nye sosiale kontekster.

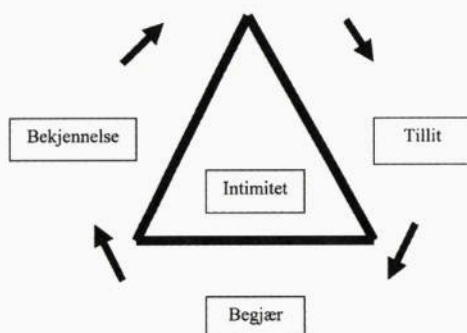
Skillet mellom «mind and body» i avgrensningen mellom parforhold og vennskap, er i lys av dette mangelfull, og bidrar til å fastholde det kroppslige begjærets eksklusivitet, til fortsatt å holde intimiteten på plass innenfor etablerte sosiale kategorier. Intimitet kommer ikke nødvendigvis i to former. Til det er kontekstene for individers handlinger for komplekse og sammensatte. Dette får betydning også for den plass intimiteten kan og vil innta. Når Sedgwick argumenterer for å trekke *the «homosocial» back into the orbit of «desire»* (op.cit.), innebærer dette ikke bare en anerkjennelse av homoerotisk begjær: Det bidrar også til å løse seksualiteten fra dens ensidige tilknytning til parrelasjoner mer allment, ved at det lokaliserer også vennsksapsrelasjoner

som potensielt mulig innenfor en begjærlogikk.

Denne utviklingen kan teoretisk karakteriseres som en «queering» av intimiteten. Å skille mellom en intimitet knyttet til parforholdet og en annen til vennskapet er et forsøk på å opprettholde hegemoniet til den heteronormative seksualitetsanordningen. Det særegne ved utviklingen av intimiteten er faktisk at den ikke lenger kan holdes på plass innenfor tradisjonelle kategorier. Ikke bare bryter den med grensene mellom privat og offentlig, men også med skillet mellom det seksuelle og ikke-seksuelle. Den kan ikke lenger holdes innenfor binære kategorier. Dette bidrar til å flytte vennskapet fra det ikke teoretiserte, subkulturelle og inn i den hegemoniske kulturen, samtidig som denne transformeres.

Fra heteroromantikk til mangfold av lystfellesskap?

Jeg har så langt argumentert for et behov for å rekonfigurere forståelsen av intimitet med utgangspunkt i dens endrede forutsetninger. Dette har blitt gjort gjennom å analysere fram intimitetens innhold ut fra begrepene *begjær*, *bekjennelse* og *tillit*. Det er vanskelig å skille disse tre begrepene fra hverandre fordi de er tett sammenvevd og står i et gjensidig forhold til hverandre. Jeg har illustrert dette i figur 1. Illustrasjonens tre sider framhever at det er en

Figur 1

vekselvirkning mellom begjær, bekjennelse og tillit i produksjonen av intimitet. Den ene siden i trekanten står i et refleksivt forhold til den andre siden i trekanten, og summen av de tre ulike sidene bidrar til å produsere et rom for intimiteten. Individets evne og ønske knyttet til bekjennelse er slik sett tett forbundet med individets begjær etter å skape nærhet og intimitet i personlige relasjoner. På samme tid er individets evne til å bekjenne – «åpne seg» – noe som skaper erfaringer av tillit. De tre begrepene er likevel distinkte. Bekjennelsen representerer sentrale måter å leve den nye intimiteten ut på. Tillit er noe den enkelte opp-

at «selvet» og det personlige på en ny måte inngår som materiale i diskursene om intimitet (Giddens 1992, 1996; Jamieson 1998). Kroppen råder ikke grunnen alene. Med Foucault og Sedgwick blir det imidlertid mulig å se også logikken disse nye intimiteter inngår i, i termer av begjær. Løser en opp i begjærets entydige konnotering til seksualitet, og gjør lyst også til et anliggende som ikke utelukkende handler om sex, får vi en bredere tilnærming til å forstå de ulike lyster, behov, fellesskaps- og familieorienteringer som synes å være i utvikling. Dette åpner for å kunne se hvordan fundamentet for sosiale fellesskap kan settes sammen på

Hensikten med å benytte begrepet lystfellesskap er særlig å utfordre den posisjon som den entydige koblingen mellom seksualitet og begjær har hatt til å definere og organisere intimiteten.

når ved å vektlegge det personlige i bekjennelsen av hvem man er. Begjæret etter det personlige representerer *drivkraften* i intimiteten. Dette representerer, slik jeg ser det, en utvidelse av vår måte å forstå intimitet på og av å forstå hva som representerer drivkreftene i intimiteten.

Begrepet begjær er tett konnotert til seksualitet. Dette kan skygge for at det med begjær menes noe «mer enn», og til dels noe annet, enn seksuell lyst. Demokratiseringen av bekjennelsespraksisene og det nye begjæret etter det personlige finner sted i et gjennomregulert samfunn med sterke kommersielle interesser i spill. Det innebærer også en mer mangfoldig begjærssdiskurs enn den som dominerte seksualitetsanordningen. Med Giddens og Jamieson kan vi si at spekteret av intimiteter som fokuseres, er bredere enn før ved

nye måter. Det blir også mulig å avdekke hvordan begjæret kan innta nye former. Til å betegne disse nye formene vil jeg anvende begrepet *lystfellesskap* som noe som er dekkende for et bredt spekter av nære relasjoner. «Lystfellesskap» kan inkludere familie- og fellesskapsformer som organiseres både innenfor, utenfor og på tvers av alminnelig anerkjente former for samliv, og inkludere ulike kombinasjoner av intimiteter, det være seg kroppslige eller ikke.

Hensikten med å benytte begrepet lystfellesskap er særlig å utfordre den posisjon som den entydige koblingen mellom seksualitet og begjær har hatt til å definere og organisere intimiteten. I Baumann og Sennetts angrep på intimitetssamfunnet reageres det mot oppløsningen av tradisjonene for hvor intimiteten lokaliseres (Baumann 2003, Sennett 1998).

Jeg støtter ikke denne tilnærmingen, ikke fordi jeg er uenig i deres påstand om at intimiteten har fått økt utbredelse, og at det på mange måter kan være problematisk. Deres beskrivelser av intimitetssamfunnet må sees som et forsvor for tradisjonelle og konvensjonelle måter å organisere intimitet på. Det Baumann og Sennet overser, er at fellesskapet *skapes* av nye former for begjær og bånd, som langt på vei også er institusjonelle. Mange av de samfunnsendringer som her er påpekt, blir både uforklarlige og usynliggjorte i Baumann og Sennetts forfallsfortelling. De mister dermed av syne også det normerende som ligger i nye intimitetsformer, samt spørsmålet om hvilke interesser som står på spill i de måter intimiteten søkes vekselvis uttrykt og regulert.

Tar en utgangspunkt i Foucaults perspektiv, er det mulig å tenke seg at det i intimitetssamfunnet skjer en diskursiv institusjonalisering av «det personlige» i termer av en *intimitetsanordning*. Intimiteten er i intimitetssamfunnet ikke satt utelukkende til å reproducere ett fenomen – det heteroseksuelle parforholdet – men finner rom i stadig nye former for relasjoner, med nye og ulike former for sosiale betydninger. Kanskje kan vi gå i retning av nye former for dialoger om den samfunnsmessige organiseringen av intimitet og de ulike lystfellesskap og fellesskapsformer som vokser fram. Jeg har argumentert for at begjæret etter intimitet ikke lenger har seksualiteten som sitt eneste omdreiningspunkt. Intimitetssamfunnet, fundamentert i en personliggjøring av relasjoner gjennom bekjennelse, med framvekst av tillit og begjær etter nærhet og fellesskap i mer mangfoldige relasjoner, er, slik jeg ser det, i ferd med å legge seg over det Foucault benevner som seksualitetsanordningen. I det minste vil en oppdatering av samfunnsfortellingen og utdypning og videreutvikling av begreper og forståelser knyttet til intimitetens nye framtrede og innhold, gi innsikt i sam-

menhenger mellom intimitet og makt, herunder hvilke interesser som står på spill når nye muligheter og forestillinger om intime bånd kommer til uttrykk. Det er denne fortellingen som Baumann og Sennet overser når de tolker intimitet kun som uttrykk for individualisme eller narsissisme, og ikke som et mulig uttrykk for nye måter å etablere fellesskap på (Baumann 2003, Sennett 1998).

Deres motstand må også sees som et forsvor for tradisjonelle institusjonelle ordninger hvor parforhold og ekteskap er en av flere sosiale ordninger de søker å forsvare. De føyer seg inn i den norske debatten om forsvaret for ekteskapet og parforholdets særegne stilling. Den sentrale og mest omdiskuterte reformene de siste 20 årene med relevans for individers lystfellesskap har vært inkludering av homoseksuelt samliv innenfor ekteskapslovgivningen. Først gjennom partnerskapsloven, senere gjennom en innføring av den kjønnsnøytrale ekteskapsloven i 2008 (Andersen 2009). Reguleringen av det heteronormale har for ulike regjeringer vært selve bærebjelken i statens intimitetspolitikk. Alternative måter å organisere sosiale fellesskap på kommer oftere i skyggen. Dette står i kontrast til den politiske venstresidens holdninger i flere nordiske land på 1970-tallet. Alt fra bokollektiver til homoseksuelle par skulle få rett til å benytte seg av en registreringsordning som anerkjente ulike måter å organisere fellesskapet på (Rydström 2008:195). Dette var en intimitetspolitikk som fanget bredere enn ekteskapet, noe som er overraskende, sett i lys av den måten fellesskapet ble organisert på ved inngangen til 1970-tallet, hvor kjernefamilien og ekteskapet ikke bare ideologisk, men også i antall var den dominerende samlivsformen. Dagens samfunn er til forskjell fra 1970-tallet langt mer heterogent når det kommer til å organisere det nære fellesskapet. Den raskest voksende husholdstypen i Norge i dag er aleneboende. Den

økte fra omlag 570 000 i 1987 til 870 000 i 2001 og til vel 900 000 i 2004 (Andersen 2008). Dette innebærer at fire av ti husstander består av én person. Opp mot førti prosent av alle husholdninger er enpersonshusholdninger. Bakgrunnen for denne utviklingen er blant annet at flere etablerer seg senere som par og lever lenger alene, økningen i andelen skilsmisser og at flere lever lenger alene etter at partner er død. Når enpersonshushold også klassifiseres i statistikken som familie, tildekkes det faktum at denne måten å organisere lystfellesskapet på har andre betingelser og utfordringer enn par som deler felles bolig. Hvilken verdi, sett fra statens side, har livs-langt vennskap eller den innsats som tusenvis av sosiale foreldre gjør i omsorgen for partners biologiske barn? For staten burde det vært viktig også å fremme en politikk som gir støtte til andre former for lystfellesskap enn de seksuelt baserte.

Hva kan dette bety konkret politisk? Hvorfor ikke se på boligens organisering? Myndighetenes krav til livsløpsstandard på bolig er noe som i første rekke innebærer lave dørstokker og plass til rullestol. Hvorfor stiller ikke myndigheter større krav til utbyggere slik at leiligheter i ulike deler av livet åpner opp for en fleksibilitet som ivaretar skiftende sosiale behov? På 1800- og 1900-tallet ble leiligheter bygget med to innganger, en for tjenerskapet og en for herskapet, noe som betegnet den tids klasseforskjeller. Organiseringen av dagens leiligheter fortsetter å avspeile 1960-tallets kjernefamilier, med én inngang, et stort soverom til foreldrene og to små til barna. Hvorfor bygges ikke leiligheter i dag med to innganger, hvor det er mulig for et par som skilles, å fortsette å bo på samme sted, ved å gjøre én leilighet om til to? Ikke bare skilte par vil kunne ha glede av å få tilgang til slike leiligheter, men også par eller venner som ønsker å bo nær hverandre, men ikke sammen. En politikk på slike områder vil kunne gi et innhold og en struktur til å satse på nye former for lystfellesskap. Et fellesskap med mer institusjonelle

rammer vil da ikke bare sees som individuelle behov, men også ansees som en vesentlig legitim struktur for hvordan fellesskap kan organiseres. En statlig anerkjennelse og støtte til de nettverk individer er en del av, vil ikke nødvendigvis bidra til å undergrave tradisjoner om fellesskap, men i stedet anvende dem på nye måter og i nye sammenhenger for å sikre individers tilknytning, levekår og behov. Så lenge rommet for fellesskapet er ideologisk heteronormativt dominert, blir andre fellesskap oppfattet som marginale og sideordnet. Det er derfor av betydning å avdekke at Baumann og Sennets forfallsfortelling har begrenset betydning og gyldighet. Hvis nye måter å organisere fellesskap på anerkjennes og tillegges vekt, har vi ikke et samfunn som går i retning av økt individualisering, men vi blir i stand til å se hvordan sosiale fellesskap skapes og dannes og bidrar til å gi en vesentlig struktur for individers mulighet til å mestre egne liv. ★

Noter

- 1 Takk til Turid Markussen for kloke kommentarer og bistand til å gjøre argumentene klarere.
- 2 Dette resultatet er basert på følgende definisjon av vennskap: «noen som står deg nær og som du kan snakke fortrolig med».
- 3 Referer til Jamiesons beskrivelse av «intimacy of the self» (Jamieson 1998)

Litteratur

- Adams, Rebecca G. og Graham Allan 1998. «Contextualising friendship». I: Rebecca G. Adams og Graham Allan (red.): *Placing Friendship in Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Allan, Graham 1998. «Friendship Sociology and Social Structure». *Journal of Social and Personal Relationships* 15 (5):685–702.
- Allan, Graham 2001. «Personal relationships in late modernity». *Personal relationships* 8:325–339.
- Andersen, Arnfinn J. 1987. *Coming out, coming home. Vennskap som sosial strategi*. Hovedoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi.
- Andersen, Arnfinn J. 2003. *Menn skaper rom for foreldreskap og familie. Forsskapets betingelser i en heteronormativ kultur*. Dr.polit avhandling, NTNU: Institutt for sosiologi og statsvitenskap.
- Andersen, Arne S. 2008. «Aleneboendes demografi». I: Dag Ellingsen og Kristin Ånerud (red.): *Aleneboendes levekår*. Oslo: SSB.
- Andersen, Arnfinn J. 2009. «Det norske seksuelle medborgerskapet». I: Wencke Mühleisen og Åse Røthing (red.):

- Norske seksualiteter. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Andersen, Svein S. og Øyvind Sæther 2008. «How to Achieve Extraordinary Results with All Employees. Mobilizing Competence for Performance». *Themenschwerpunkt Personalführung* 11.
- Barstad, Anders 2004. *Samfunnsspeilet* 5. Statistisk sentralbyrå.
- Bauman, Zygmunt 2003. *Liquid love, on the frailty of human bonds*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gernsheim 1995. *The Normal Chaos of Love*. London: Polity Press.
- Brandt, Berit og Elin Kvande 2003. *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid og velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Edwards, Jason 2009. «Eve Kosofsky Sedgwick». *Routledge critical thinkers*. London: Routledge.
- Foucault, Michel 1999. *Seksualitetens historie 1. Viljen til viten*. [Oslo]: Exil.
- Frønes, Ivar og Ragnhild Brusdal 2000. *På sporet av den nye tid. Kulturelle varsler for en nær fremtid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Giddens, Anthony 1984. *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1992. *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1996. *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Gillis, John R. 1997. *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gullestad, Marianne 1984. *Kitchen-table society. A case study of the family and friendships of young working-class mothers in urban Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne 1989. *Kultur og hverdagsliv. Det blå bibliotek*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Karen V. 1992. «Our Eyes Beholds Each Other: Masculinity and Intimate Friendship in Antebellum New England». I: Peter M. Nardi (red.): *Men's Friendship*. London: Sage Publications.
- Hellesund, Tone 2003. *Kapitler fra singellivets historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holter, Øysten G., Helge Svare og Catrine Egeland 2007. *Likestilling og livskvalitet*. Oslo: Nordisk institutt for kjønnsforskning (NIKK), Arbedsforskningsinstituttet (AFI).
- Ingraham, Chrys 1996. «The Heterosexual Imaginary: Feminist Sociology and Theories of Gender». I: Steven Seidman (red.): *Queer Theory / Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Jamieson, Lynn 1998. *Intimacy. Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Kimmel, Michael S. 1994. «Masculinity as Homophobia. Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity». I: Harry Brod og Michael Kaufman (red.): *Theorizing Masculinities*. London: Sage.
- Klatran, Henning K. 2007. *Beyond Sexual Identity? Friendship Between Straight and Gay Men*. School of Social Science. A thesis submitted to The University of Manchester for the degree of PhD in the Faculty of Humanities. Manchester UK.
- Lømo, Aase 1999. *Jo mer vi er sammen. Samværsmonster i familier med små barn og i familier med tenåringsbarn 1980–1990*. Rapport 8/99. Oslo: Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Kimmel, Michael 1996. *Manhood in America, a cultural history*. New York: Free Press.
- Morgan, David. H.J. 1999. «Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family Life». I: E.B. Silvia og C. Smart (red.): *The New Family*. Sage, London.
- Mosse, George L. 1996. *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*. Oxford: Oxford University Press.
- Moxnes, Kari og Asgeir Winge 2000. *Foreldresamarbeid etter skilsmisse. Familieförändringar för barn og unge*. Trondheim: Allforsk.
- Nardi, Peter M. 1992. «'Seamless Souls': An Introduction to Men's Friendships». I: Peter M. Nardi (red.): *Men's Friendship*. London: Sage.
- Nissen, Nils Axel 2003. *The Romantic Friendship Reader: Love Stories Between Men in Victorian America*. Boston: North Eastern University Press.
- Plummer, Ken 2003. *Intimate Citizenship. Private Decisions and Public Dialogues*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Roseneil, Sasha og Shelly Budgeon 2004. «Cultures of Intimacy and Care Beyond 'the Family': Personal Life and Social Change in the Early 21st Century». *Current Sociology* 52 (2):135–159.
- Rydström, Jens 2008. «Legalizing Love in a Cold Climate: The History, Consequences and Recent Developments of Registered Partnership in Scandinavia». I: *Sexualities* 11 (1/2):193–226. <http://sexualities.sagepub.com>
- Rønnow, Stein 1976. *Vennskap og nærhet mellom menn*. Hovedoppgave i psykologi. Oslo: Universitet i Oslo.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 1992. *Between Men: English Literature and Male Homosexual Desire*. New York: Columbia University Press.
- Sennett, Richard 1992. *The Fall of Public Man*. New York: Norton.
- Sennett, Richard 1998. *The corrosion of character, the personal consequences of work in the new capitalism*. New York: Norton.
- Slagsvold, Marit og Birgitte Lange 2003. *Venner for harde livet. Skråblikk på moderne vennskap*. Oslo: Aschehoug.
- Solheim, Jorunn 2007. *Kjønn og modernitet*. Oslo: Pax forlag.
- Spencer, Liz og Ray Pahl 2006. *Rethinking Friendship. Hidden Solidarities Today*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, Charles 1998. *Autentisitetens etikk*. Cappelens upopulære skrifter. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Therborn, Göran 2004. *Between Sex and Power, Family in the world, 1900–2000*. London: Routledge.
- Weeks, Jeffrey 2007. *The World We have Won*. London: Routledge.
- Weeks, Jeffery, Brian Heaphy og Catherine Donovan 2001. *Same Sex Intimacies. Families of choice and other life experience*. London: Routledge.
- Aarseth, Helene 2008. «Samstemt selvskaping: Nye fedre i ny økonomi». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2.

Av HALLDIS VALESTRAND

Kartografier og geografier

Noen utfordringer for transnasjonal kjønnsforskning¹

Kartografisk retorikk eller konkrete kartleggingspraksiser? «Kartografier» og andre romlige og geografiske begreper dukker ofte opp som en slags selvinnlýsende metaforer i transnasjonal kjønnsforskning. Mange bruker ordene, men de defineres og diskuteres sjelden. Hvor kommer de fra? Hva slags nivåer, empirisk og metateoretisk, befinner man seg egentlig på? Og ikke minst, kan det være mulig å konstruere feministiske alternative kartografier?

I et auditorium i Bergen: geografisk vokabular blant kjønnsforskere

I mai 2010 ble symposiet «Transnational/global feminism» arrangert i Bergen.² Engelskspråklig og med mange deltakere fra inn- og utland, sør og nord, opplevde jeg dette som et møtested med et virkelig tverrfaglig perspektiv. Den første hovedforeleseren var Chandra Talpade Mohanty, mest kjent kanskje for sin artikkel «Under Western Eyes» (Mohanty 1991). Der jeg satt som tilhører, ble jeg etter hvert mer opptatt av vokabularet Mohanty benyttet seg av, enn innholdet i forelesningen. I notatene mine fra denne dagen kan jeg blant annet lese:

local, location, spaces, cartography, place, spatiality of power, politics of location, multiple sites, travels, cartographic rules, spatial, global structures, racialised geographies, stories are cartographic maps, post-colonial, neo-colonial, borders.

Som geograf stusset jeg litt over det jeg oppfattet som en ganske gjennomført geografisk begrepsbruk. Samtidig var det vanskelig å få helt tak i sammenhengene mellom det angivelig omtalte feltet – transnasjonal feminisme – og begrepene som ble anvendt, dette fremsto som relativt diffust. Begrepsbruken var relativt abstrakt, og det var uklart for meg hvorvidt det var snakk om romlige metaforer, eller om begrepene også var ment som verktøy i håndteringen av empirisk materiale i globaliserings tid. Mohantys innlegg inspirerte meg imidlertid til å se litt nærmere på det jeg oppfattet som sammenblandinger og uklarheter, og som antagelig handler mye om oversettelsesprosesser.

Jeg vil hevde at denne romlige/geografiske begrepsbruken relativt ukritisk synes å ha glidd inn i det tverrfaglige transnasjonale

kjønnsforskningsfeltet, og jeg vil derfor henlede oppmerksomheten på noe av det som kan være tverrfaglighetens svøpe. Man låner og anvender begreper, men tenker ikke alltid godt nok gjennom at disse ofte kan ha en omstridt og omskiftelig historie, og derfor må presiseres og kontekstualiseres i tid og rom. Samtidig vil jeg påpeke at den geografiske begrepsbruken og det den refererer til, også kan gi gode inntak til mange av dagens mest presserende forskningsspørsmål om eksempelvis økende globale ulikheter, migrasjon, multikulturalisme, og nettopp – ideer om transnasjonalisme. Jeg vil spesielt ta for meg kartografi, som kanskje er det mest brukte begrepet, og vise at det både er omstridt og har en broget historie som ikke lett lar seg oversette.

Tverrfaglig begrepsbruk – et krevende og uryddig landskap

Det jeg kaller det geografiske vokabularet (eksempelvis «kartografier»), er noe en stadig treffer på i det fremvoksende transnasjonale kjønnsforskningsfeltet. Dette ble tydelig demonstrert på konferansen i Bergen, med innlegg og perspektiver basert på kritiske, feministiske og globale blikk og erfaringer. Ved nærmere lesinger av noen av standardreferansene på feltet er det mye som tyder på at det er gjennom kritisk teori, postkoloniale perspektiver og ideer om transnasjonalisme at disse geografiske/romlige begrepene er tatt i bruk innenfor litteratur og teksttolkninger. Samfunnsvitere, inkludert kjønnsforskere, har i sine refleksjoner over de intensiverte globaliseringsprosessene gjort noe av det samme. Disse to fagfeltene har i sin tur og på mange ulike måter blitt sammenflettet gjennom de mange «cultural / textual / spatial turns» fra 1990-tallet og utover, i dag ofte sammenfattet i samlebetegnelsen transnasjonal kjønnsforsk-

ning. Katheryne Mitchell sier at «transnationalism necessitates a crossing of borders, both literal and epistemological» (1997:101), mens geografene Geraldine Pratt og Brenda Yeoh mener at feminister «have an ambivalent relationship with transnationalism – as both an academic discourse and a complex set of practices» (2003:159).³ Her er det tydeligvis et uryddig landskap, for å bruke nok en geografisk metafor.

Det er sannsynligvis alle mulighetene en ser for seg når og om grenser oppheves, håndfaste så vel som usynlige, tilsynelatende eller reelle, som gjør at geografiske/romlige begreper så omfattende har blitt brukt i dette tverrfaglige feltet. De brukes til å håndtere og analysere mulige sammenhenger mellom globaliseringsprosesser, motsetninger mellom nasjon, stat og territorium, flerkulturelle nabolag og etniske og kjønnete identiteter. Dette er spennende og kan utvilsomt åpne for mange nye perspektiver. Men det innebærer også noen utfordringer i den tverrfaglige kjønnsforskningen, der en låner, bruker og omdefinierer begreper. Mye tyder altså på at det spesielt er gjennom postkolonialismen at dette vokabularet bokstavelig talt har sivet inn i det transnasjonale feministiske forskningsfeltet, uten egentlig å ha gjennomgått noen oversettelsesprosesser. Det er snakk om oversettelser som kan være krevende øvelser, og som en kanskje noen ganger tar for lett på. Fagspesifikke vokabular kan ha sin egen lange historie, med enigheter og uenigheter, endringer og omdefineringer som det kan være lurt kjenne til for derved å gjøre sine egne analyser mer underbygget.

Susan Gal (2003) kaller slike oversettelsesprosesser sirkulering av tekster, noe som ikke kan ses på som en kjede av produksjon, overføring og mottak av tekst, og heller ikke sammenlignes med de kjente strømmer av kapital, mennesker og varer i transnasjonal sirkula-

sjon. I stedet, sier hun, er slik oversettelse et fenomen med mange lag, der både mange-fasetterte semiotiske prosesser og spesifikke sosiale relasjoner virker inn på hverandre. Når en tekst eller deler av en tekst plasseres i en ny sammenheng, blir den rekontekstualisert. Slike kontekster er eksempelvis transnasjonale feministiske diskurser som så tydelig ble demonstrert i Mohantys tekst. Denne typen prosesser skal jeg forfølge gjennom å se på bruken av noen geografiske begreper, ofte referert til som «den romlige vendingen» i humaniora. Jeg vil stille noen spørsmål om hva denne geografiske begrepsbruken kan innebære, si noe om hvordan noen av begrepene er blitt til, spesielt kartografi, og senere blitt både brukt og utfordret av feministiske geografer.

Geografier, rom og ulike oppfatninger

Jeg har bevisst ikke sagt noe om hva fagdisiplinen geografi omfatter. Det er imidlertid viktig å påpeke at det er relativt stor avstand mellom den folkelige oppfatningen av geografi, som et spørsmål om faktiske kunnskaper om verden, og mer teoretiske og epistemologiske anskuelser som postmodernisme, feminisme og postkolonialisme har tilført faget. Nyere kritisk geografi har først og fremst problematisert forståelsen av rom, «space», på den måten at en har arbeidet fram prosessuelle, relasjonelle, sosiale og konstruktivistiske forståelser av hva romlige perspektiver kan innebære. Den gamle, tradisjonelle, positivistiske måten å forstå rom på (avstand og geometri), var så godt som enerådende fram til 1990-tallet (og er antagelig stadig aktuell) da Lefebvres verk *The production of space* (1991) ble oversatt til engelsk. Det fikk stor betydning ikke minst for feministisk geografi, blant annet fordi hverdagslivets og kroppens rom kunne analyseres og forstås, og representasjoner av rom og rom som representasjoner, ble viktige studiefelt.

De siste 20 årene har representert en enorm vekst av kritiske kulturegeografiske arbeider (se f.eks. Massey mfl. 1999; Smith 2004). Det er i all hovedsak de siste perspektivene jeg baserer meg på, og det impliserer at en snakker om *geografier* i flertall. Jeg mistenker at en del av den geografiske begrepsbruken i transnasjonal kjønnsforskning ikke har fått med seg disse grunnleggende endringene, og fremdeles forholder seg til absolutte romforståelser, noe som kan forklare noen av uklarhetene. Videre vil jeg fokusere mest på kartografi fordi det synes å være et «catchword» på dette feltet, men også fordi anvendelsen av kartografiske teknikker er i stor endring med veksten i virtuelle medier (GIS, GoogleEarth etc.). Dette stiller helt nye spørsmål til kunnskapsproduksjonen, men legger samtidig til rette for nye muligheter for styring og overvåking av befolkningen. Nå er det heller ikke slik at all kartografisk tenking stammer fra geografifaget. Disiplinen har hatt et skiftende forhold til denne, som delvis følger den ovennevnte romlige perspektivendringen. Jeg fokuserer imidlertid på det jeg anser som det geografisk/romlig inspirerte vokabularet i transnasjonal kjønnsforskning, og vil i denne omgang forenkle mye og anvende «geografisk» og «romlig» som synonymmer.

Mange slags kartografier i kjønnsforskning

Teksten Mohanty baserte sitt innlegg i Bergen på, og som jeg tar utgangspunkt i her, var Alexander og Mohantys «Cartographies of knowledge» (2010) om transnasjonale feministiske studietilbud ved læresteder i USA og Canada. Det er ikke denne studien, men hvordan begrepet *kartografi* blir brukt, som jeg synes er mest interessant. Etter hva jeg kan lese i denne teksten, er dette begrepet anvendt som en slags representasjon av en innforstått

romlig distribusjon av noe som er hierarkiserende, og derved må leses som geografiske forskjeller og makt (ibid.). Også i tidligere arbeider anvender Mohanty kartografibegrepet. I «Cartographies of struggle» (1991, 2003) sier hun det er viktig å produsere nye kart for å etablere motstand mot forskjeller og maktulikheter, at det er «ongoing shifts in our conceptual cartographies – these are questions of great importance in this particular cartography of Third World feminism» (2003:45). Videre skriver hun: «I write this cartography from my own particular political, historical, and intellectual location ...» og «the maps I draw are necessarily anchored in my own discontinuous locations» (ibid.). Hun bruker kartografi som metafor eller beskrivende begrep, og tilsynelatende anvendes det for å påpeke ulikheter som varierer over rommet, altså geografiske målbare og absolutte forskjeller, og til å situere seg selv som forfatter av egen kartografi. Det er ikke konkrete kart, men tekster som omtales som kartografier, det her er snakk om. Mohanty bruker også mye uttrykket kartografiske regler (*cartographic rules*) (Alexander and Mohanty 2010). Hva slags regler er det snakk om? Hvordan fremkommer de, og hvem gjelder de for?

Mohanty sier at hun ønsker å ta for seg interaksjoner mellom kjønn, seksualitet, rase, etnisitet og altså – geografiske ulikheter. Hun forsøker å sette alt dette sammen til en form for interseksjonalitetstenking. Dette er en meget krevende øvelse som kan være vanskelig nok uten romlige/geografiske perspektiver, og er noe som kritiske geografer strever med. Begrepsbruken til Mohanty blir litt for abstrakt og flytende. Hun sier at hun lager sin egen kartografi, men etter det jeg kan se, funderer hun ikke over hva begrepet kartografi innebærer, og det settes heller ikke i anførselstegn, slik kritiske geografer ofte vil gjøre når det er metaforen de bruker (se f.eks. Gregory 1994).

I anglosaksisk postkolonial kjønnsforskning har verbet «mapping», kartlegging, vært omfattende tatt i bruk, men for en feministisk geograf kan det synes noe diffust hva som legges i begrepet. Mohanty er slett ikke alene. Susan Stanford Friedman, som er litteraturviter, kaller eksempelvis sin bok *Mappings. Feminism and the Cultural. Geographies of Encounter* (1998). Her dukker begreper som «borders, boundaries, maps, geographies» opp, men det finnes ikke ett ord om hva kart eller kartlegging faktisk er eller kan være. Hun sier boken handler om «locational feminism»; å bryte ut av det lokale. Ellers tillegges «mappings» alt som ikke er fundamentalistisk og derved begrenset (ibid.). Det kartlegges og kartlegges, men så? Avtar Brah er også blant de mange som bruker slike geografiske/romlige begreper. Hun kaller sin bok *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities* (1996). Hennes egen situering er typisk; født i Punjab, vokst opp i Uganda, studert i USA, jobber i Storbritannia. Det er antagelig ikke uten grunn at hennes overskrifter i innledningskapitlet er henholdsvis: «Situated identities / Diasporic transcriptions» (s. 1) og «Cartographies of intersectionality» (s. 10). Så følger etter hvert «Gendered spaces», «Diaspora», «Border». Heller ikke Brah sier noe om hva begrepet eller metaforen kartografi, som hun bruker som hovedtittel, innebærer. Denne lokaliseringen/situeringen som en økende andel mennesker opplever, av mobiliteter, av ikke å høre helt til noe sted, av å ha flere stedstilhørigheter, er blitt problematisert av transnasjonalt orienterte akademikere de siste 20 årene, i all hovedsak analysert under overskriften «Identiteter». Empiriske og teoretiske arbeider om kjønn og identitetsproblematikk på mange fagfelt synes å ha en forkjærlighet for geografiske begreper og metaforer som kartografi og kartlegging. Et annet eksempel på dette er Caren Kaplans *Questions of Travel*.

Postmodern Discourses of Displacement (1996). Her florerer også begreper som nomader, eksil, diaspora og lokalisering. I kapitlet «Postmodern Geographies. Feminist Politics of Location» demonstrerer hun dog en dypere innsikt i kritiske geografiske diskurser på 1990-tallet. Hun har også gjennomført et grundigere oversettelsesarbeid. En annen illustrerende tittel er Brian Jarvis (1998) *Postmodern Cartographies. The Geographical Imagination in Contemporary American Culture*. Denne er ikke feministisk i utgangspunktet, men bygger mye på feministiske kilder. Også han sverger til hva som antagelig må leses som metaforer, slik som «mapping» og «space». Han bruker disse selektivt til å lese amerikansk litteratur og film og viser den sentrale rollen geografi (eksempelvis «the wilderness») spiller i den amerikanske forestillingsverdenen.

På de mer hjemlige trakter bruker også Nina Lykke, professor i interdisiplinære kjønnsstudier ved Linköpings universitet, kartografibegrepet:

In particular, my cartography of postconstructionist feminism will focus on sexual difference feminism, queer feminism and cyborg feminism. (Lykke 2009)

Og redaktørene i det engelskspråklige nordiske vitenskapelige tidsskriftet *Nora* følger opp med et forord med tittelen «Comparing Maps». De skriver:

That is why we need our differently situated maps, our variously cartographic readings of the present state of the field. NORA aims to be such a – both creative and critical – site where feminist scholars and gender researchers compare maps. (Åberg og Rönnblom 2010:5)

Hva er kart og hva er kartografi her?

Det viktige er at postkolonialt inspirerte arbeider med fokusering på kjønn og det flerkulturelle, som er voksende også i Norden, ofte synes å ha hentet begreper og argumenter fra en del sentrale feministiske tekster. Når en legger til dagens intense ønsker om å (gjen)oppta materialiteten i kjønnsforskningen; både økende materielle ulikheter og mer oppmerksomhet på hva materien kan innebære (Alaimo og Hekman 2008), stiller det skjerpede krav til presisjon. Her har faktisk geografi en del å tilby ettersom mange har vært opptatt av sammenhenger mellom det materielle og det symbolske, mens svært mye av den postkoloniale arven hovedsakelig har vært basert på kulturelle representasjoner (Jacobs 1996). Hvis det er slik at «kartografier» brukes som en slags selvinnyttiggjørende metaforer i transnasjonal kjønnsforskning, hvordan tenkes det da når det gjelder sammenhengene mellom begrepene og det faktuelle og materielle? Bruken av begrepene forekommer i hovedsak i tekster, det er lite snakk om konkrete kart, avbildninger eller representasjoner på papir eller skjermer av noe slag. Hva slags nivåer, empirisk og teoretisk, befinner man seg egentlig på? Og ikke minst: om – og hvordan – kan det være mulig å konstruere feministiske alternative kartografier?

Forestilte geografier, postkolonialisme og transnasjonal kjønnsforskning

Felles for de fleste av de nevnte og for utallige andre tekster er teoretisk påvirkning fra «cultural theory» / kritisk teori og postkolonialisme på 1990-tallet; «the cultural / textual turn» er å finne i samfunnsvitenskapene, mens «space» er blitt hentet til litteraturteorien. Hvordan meningene endres i disse oversettelsesprosessene kunne være emne for mange studier, men få har her gått grundig og kritisk

til verks. Det er kanskje symptomatisk at det i tekster som de ovenfor nevnte kan være lange utgreiinger om «diaspora» og «grensekryssinger», men ingenting om kart eller kartografi – som faktisk er blant de mest sentrale begrepene i bruk. En sjekk i indeksene til de nevnte bøkene avslører at «cartography», «maps» og «space» ikke er anført, mens identitet, diaspora, postkolonialisme og postmodernisme utledes og defineres i det vide og brede (Friedman 1998; Brah 1996; Jarvis 1998). Noen begreper er problematiserte og definerte, mens andre tilsynelatende ikke er det. En kan lure på om begrepene derved bare oppfattes som en slags nøytrale redskaper. Det finnes ikke slike «objektive» og «nøytrale» begreper i vitenskapelige diskurser og praksiser, og en må derfor spørre om hvordan slike begreper fungerer som metaforer. Dersom det er *metaforen* kartografi som er mest sentral i disse sammenhengene, hva betyr så det? Lakoff og Johnson (1980) hevder at orienterende metaforer er de viktigste vi har. Med det menes retninger (opp, ned), som altså har sin rot i fysiske og kulturelle erfaringer, og er romlige (op.cit.:18). Samtidig er det klart at det som regnes som akademisk kartografi, er et felt svært preget av det visuelle, mens det har vært gjort alternative forsøk på mer praktisk og erfart kartografi (kroppslige, emosjonelle og ikke-nedskrevne minner, f.eks. blant urfolk). Mange av de nevnte bidragene på det transnasjonale kjønnsforskningsfeltet må antagelig leses som bestrebelser – eksplisitt eller implisitt – på å si noe om en ikke alltid ønsket lokalisering, beskrevet med ellers kjente (romlige/geografiske) begreper, som sentre, rom, periferier og grenser (Sharp 2009).

Disse arbeidene er som nevnt svært ofte inspirert av *postkolonialismen*; forstått som en kritikk av det dominerende, hegemoniske og koloniserende blikk og perspektiv samt den dominerende formen for kategorisering (oss/

dem, rase osv). Men dette er jo i utgangspunktet en svært generell beskrivelse, og det finnes mange ulike postkoloniale erfaringer. Romlig peker en på både «der» – de tidligere koloniserte områdene – og «her» i form av vektlegging av *forskjeller* og ved å slå sprekker i myter om homogene befolkninger og nasjoner. Postkolonialismen har vært opptatt av makt, reell makt, definisjonsmakt og motstand, noe som kan leses i tekstene, og som nevnt har det vært lagt størst vekt på kultur ved det at mange hegemoniske representasjoner blir utfordret. Kolonialisme, postkolonialisme og geografier har vært emne for mange faglige tekster de siste årtier. Her har det foregått diskusjoner som også er blitt utvidet til andre fagområder. I sin banebrytende tekst om *orientalismen* introduserer Edward Said (1978) et viktig perspektiv når en skal tenke gjennom kartografi og geografier, nemlig «forestilte geografier» (imaginative geographies), som siden er blitt utviklet og brukt innenfor postkolonial teori, først og fremst i litteratur og tekststudier. Gayatri Spivak (1988) spør på sin side om «the subaltern can speak». Vestens dominerende og hegemoniske blikk måtte dekonstrueres, og om Vestens forestilte geografier sier Derek Gregory (2004:17) at «these are constructions that fold distance into difference through a series of spatialisations» (...) «They work Said argued, by multiplying partitions and enclosures that serve to demarcate 'the same' from 'the other'» (ibid.). En viktig premissgiver for imperialisme og kolonialisme har altså vært geografiske forestillinger og konstruksjoner som kart. Disse var tett knyttet til og legitimerende for erobringer av områder fra 1600-tallet av, og både forståelser, kategoriseringer og praksiser var svært eurosentrerte og la grunnlaget for måter å forstå verden på i generasjoner. Denne historien gjorde muligens sitt til at det tok tid før akademisk geografi tok opp i seg postkoloniale perspektiver, men når det først

skjedde, på 1990-tallet, formelig eksploderte det (Crush 1992; Godlewska og Smith 1992; Gregory 1994, 2004; Sidaway 2000; Nash 2004; Legg 2007; Pollard 2009), og mye foregikk innenfor feministisk geografi (Blunt and McEwan 2002; Nash 2002; Mills 2003; Sharp 2009).

Det alt vesentligste av arbeidene som er produsert ut fra et postkolonialt perspektiv, har vært analyser av litteratur, språk, bilder, foto, film og «eksotiske» artefakter. En har analysert museer, samlinger, utstillinger, minnesmerker, bygninger og faktisk, men i mye mindre grad konkrete kart, selv om svært mange postkoloniale forskere er ivrige brukere av kartografibegrepet. En har i forbausende liten grad kartlagt konkrete økonomiske og sosiale forskjeller. Catherine Nash sier at når det gjelder geografi, er det nødvendig med «a critical and constructive engagement with both postcolonial perspectives in human geography – and with the complex geographies of postcolonialism» (2004:107). En viktig og berettiget målsetting har vært å avsløre etnosentrisme, først og fremst eurosentrismen i angloamerikansk forskning. Og i det arbeidet har mange tydd til geografisk ordbruk.

Den kritiske postkoloniale tradisjonen, spesielt inspirert av britiske «cultural theorists» med Stuart Hall i spissen, har vært viktig for samfunnsvitenskapenes innførsel av postkoloniale perspektiver og ført til en hel del destabiliseringer av både ståsteder og blikk. Det synes imidlertid for meg som om mange samfunnsvitenskapelige kjønnsforskere har trukket på begge disse retningene og satt dem sammen til feltet tverrfaglig transnasjonal kjønnsforskning – et felt som krever mye og grundig oversettelsesarbeid, som nevnt innledningsvis. Postkolonialisme og kjønnspektiver har vokst fram sammen, og eksempelvis har koloniale rom og seksualitet blitt gjenstand for analyser (McClintock 1995;

Blunt and McEwan 2002; Nagel 2003). Reina Lewis og Sara Mills sier i innledningen til sin antologi at de ønsker å «resituate postcolonial theory in relation to feminism ...» (2003:1), noe de mener er marginalisert i forhold til mainstream feminisme.

I England og i Nord-Amerika har feministiske forskere nå lenge tatt utgangspunkt i de flerkulturelle samfunnene de befinner seg i, og analysert og problematisert forståelsen av minoritet/majoritet, nasjonalisme, multikulturalisme, hvithet og rase. De sier de kopler postkolonialisme og feminisme (Yuval-Davis 1997; Ahmed 2007; Gunew n.d., Gunew 2007; Ponzanesi 2007). I Norden er det vanskeligere å si hva som er hentet fra postkolonialisme, og hva som er andre inspirasjonskilder. Det en kan se, er en økende fokusering på flerkulturelle perspektiver blant kjønnsforskere, først fra «forskjellsfeminister» (Gressgård og Jacobsen 2003),⁴ men etter hvert er mange tydelig blitt teoretisk inspirert av diskusjonene om interseksjonalitet (De Los Reyes mfl. 2002). Norden er dog fremdeles beskyldt for å være ganske «fargeblind» (NIKK 2010). I Sverige er det nå flere interessante «hvithetsstudier», der en utfordrer «det nasjonale» (Lundström 2010 a, b; Mattson og Petterson 2007). Jeg vil antyde stikkordsmessig noen mulige sammenhenger om situasjonen i Norge; både det at Norge er en ung nasjon (sterk nasjonalt forskningsperspektiv), og den store vekten som har vært lagt på forskning om likestilling, stat, velferd og deltakelse samt små forskningsmiljøer. Mitt inntrykk er at mye av forskernes oppmerksomhet når de gjelder det flerkulturelle, derved har vært rettet mot rettighetsproblematikk, «citizenship» og kjønn, selv om dette perspektivet nå blir utvidet også til andre områder (Berg mfl. 2010). I nord har det samiske fått urfolkstatus og derved beveget seg utover den nasjonale rammen og diskursen. Den norske stat som kolonimakt er

erkjent, men det mangler ennå mye på å få inn kjønnsperspektivet, selv om noe er gjort (Kuokkanen 2007; Olaussen 2007; Keskinen mfl. 2009). Hvorvidt bruken av begreper som «kartografi» hos Lykke 2009 og i NORA 2010 henviser til det flerkulturelle generelt, eller om det også er i bruk blant nordiske kjønnsforskere på feltet, har jeg ikke undersøkt. Uansett synes begrepene overraskende nok å være tatt for gitt. Blant de mest brukte – og minst diskuterte – er altså kart og kartografier. I det resterende skal jeg derfor bevege meg over på dette fagfeltet.

Hva menes med kartografi?

To those who have strength in the world
shall be added strength in the map.
(Harley 1988: 431)

A map has multiple entryways. (Deleuze
og Guattari 1988:12)

Disse to korte sitatene representerer ulike synspunkt på hva kart og kartografi handler om, nemlig makt og kontroll, dessuten mulige og alternative kart og kartleggingspraksiser. På forskjellige måter henger synspunktene sammen og utgjør bakgrunnen for å diskutere begrepsbruken i eksempelvis transnasjonal kjønnsforskning. Er det snakk om maktapparat, eller kan det være frigjørende begreper og teknikker?

Donna Haraway har vært en viktig inspirator for feministiske kjønnsforskere, spesielt samfunnsvitere. I flere av sine arbeider bruker hun romlige/geografiske begreper og metaforer, slik som kart, men med et mer dyptgående og kritisk perspektiv på dette enn de fleste som jeg har nevnt tidligere. Hun sier:

Geographical maps can, but need not, be
fetishes in the sense of appearing to be

nontropic, metaphor-free representations, more or less accurate of previously existing «real» properties of a world that are waiting patiently to be plotted. Instead maps are models of worlds, crafted through and for specific practices of intervening and particular ways of life. (Haraway 1997:135)

Hun fortsetter med noen perspektiver på kartografiens historie og sier:

The maps are fetishes in so far as they enable a specific kind of mistake that turns process into nontropic, real, literate things inside containers. (op.cit.1997:136)

Donna Haraways poeng om kart som fetisj er godt kjent blant forskere som er opptatt av sammenhenger mellom den virkelige, fysiske og materielle verdenen, og hvordan den på ulike måter blir representert. I dag diskuterer geografer og kartografer, men slett ikke alle, om dette forholdet som tidligere ble ansett som uproblematisk, ikke er en «vitenskapelig» eller «objektiv» form for kunnskapsproduksjon. For kart handler om kunnskap – magasiner, romlig kunnskap, om en vil. Kart er sterke visuelle representasjoner, komplisert informasjon fremstilles på lettfattelige måter og inngir derved mer umiddelbar autoritet enn skrevne tekster. Da jeg studerte geografi på 1970-tallet, ble det ikke stilt epistemologiske spørsmål om kartografi, som vi faktisk hadde mye om, og som ble forstått av oss studenter som «metode(n)». Læreboken vår het *Beskrivande korologi*, og korologi var «kort sagt kvantitativ analys av lokaliserte objekter» (Hannerberg 1970:2). Vi lærte om punkter og matriser, koordinater, skalaer og alle slags målinger, samt projeksjoner, for det er som kjent ikke så greit å få overført noe som er rundt til flatt papir. Det var (og er fremdeles)

sett på som en positivistisk, naturvitenskapelig, objektiv aktivitet. Og mennesker var «man»; udefinerte prikker på et papir, ofte beskrevet som mimetisk representasjon. Dette innebærer at den første kategoriseringen av konkrete observasjoner overføres så direkte som man kan. I tid faller dette sammen med det som ofte beskrives som gullalderen for «kvantitativ» forskning (1950–1970-tallet), da modellbygging, statistikk og kvantitative metoder sto i høysetet i disiplinen og romforståelsen var absolutt.⁵

Kartografien var på denne tiden blitt utviklet til en raffinert vitenskap basert på euklidisk geometri, avanserte målinger og idealer om å fremstille det beste og mest «riktige» kartet med objektiv informasjon som skulle kunne kommunisere best mulig med leserne. Men det var en enveiskommunikasjon (Crampton 2001; Crampton and Krygier 2006). Ikke uventet møtte denne polerte versjonen etter hvert ulike former for motstand fra flere varianter av kritiske og politisk bevisste geografer og andre. Samtidig er det viktig å understreke at det er denne versjonen som fremdeles uproblematisk eksisterer blant flertallet av brukere, så vel som blant svært mange kartprodusenter, noe en bør merke seg når en tar i bruk begrepet i helt andre sammenhenger, som i transnasjonal kjønnsforskning, slik jeg har påpekt.

Påvirkning fra samfunnsfaglige og filosofiske perspektiver har etter hvert ført til dannelsen av «kritisk kartografi», som foreløpig er et lite, men spennende og utfordrende felt. Analytisk deler en gjerne inn den såkalte kritiske kartografien i flere perioder, som selv sagt også overlapper hverandre og har sin bakgrunn i kartografers og geografers ulike påvirkningskilder og hvordan disse er blitt brukt. Den viktigste og mest kjente av kritikerne er utvilsomt J. Brian Harley, som fra slutten av 1980-tallet ville bruke dekonstruk-

sjonstaktikker til å bryte den antatte direkte koplingen mellom virkeligheten og representasjonen (kartet), slik den har eksistert siden opplysningstiden. Han introduserte ideer om makt, ideologi og overvåking, ideer som var nye innen kartografi (dog ikke innen geografi), inspirert av spesielt Foucaults kunnskap-makt-perspektiv og Derridas dekonstruksjonstenkning. Harley ville situere kart som sosiale dokumenter (Harley 1988; Crampton and Krygier 2006; Crampton 2001). Det var viktig å fokusere på nettopp forholdet mellom makt og tekst, og at kart derved må leses på mange ulike måter. Harley sier at dekonstruksjon tvinger oss til å lese mellom kartets linjer «in the margins of the text» (Harley 1988:425), og etterspør hvilke regler som har styrt utviklingen av kartografi. Han trekker videre fram at kartografen – kartprodusenten – må ansvarliggjøres. Ifølge ham er dette forholdet historisk spesifikt og kan deles i a) de regler som dominerer den tekniske kartproduksjonen, og b) de som dominerer den kulturelle kartproduksjonen og må forstås i en bredere historisk kontekst. Det er de sistnevnte Harley mener en må lese mellom linjene for å finne fram til, og som innbefatter verdier, verdenssyn og makt.

Muligens er det slike implisitte regler Mohanty assosierer til når hun bruker «cartographic rules» (Alexander and Mohanty 2010), men jeg lurer på om ikke geografen Doreen Masseys (1993) begrep *maktgeometrier* (power-geometries) vil være mer passende. Massey konstruerte dette begrepet som et svar til David Harveys kjente verk *The condition of postmodernity* (1989). Massey mente at han ikke fikk med hvordan enkeltpersoner og grupper var posisjonerte innenfor ulike geografiske nettverk, at klasse dominerte slik at andre sosiale posisjoner, som kjønn, ble oversett (Massey 1991, 1993, 2005). Hun legger en relasjonell og prosessuell steds- og romfor-

ståelse til grunn, og det er det totaliserende perspektivet hun vil til livs med maktgeometri-begrepet, som jeg mener ikke faller helt sammen med «kartografiske regler». Det er synd at Mohanty og andre ikke forfølger dette poenget, for jeg tror at maktgeometrier kunne fungere som en analytisk bro i transnasjonal kjønnsforskning på den måten at en både kunne trekke inn reelle materielle erfaringer og forskjeller og deres representasjoner.

Forholdet mellom kartkonstruktør, kartet og kartleseren er blitt analysert som tekstlesinger på ulike måter utover på 1990-tallet, og kart er blitt gjenstand for kritiske analyser utover kunnskapsperspektivet, som jeg skal komme tilbake til. Noe annet var at det allerede på 1970-tallet dukket det opp en del former for kartlegginger nedenfra, såkalt «delta-kende kartlegginger», der innbyggere i ulike bydeler var med på å tegne sine egne kart ut fra behov og forståelser. I de nordiske landene ble det med enkle verktøy som blyant og papir utført deltakende planlegging av nærområder. Når en i dag snakker om deltakende kartlegginger (*participative cartography*), handler det først og fremst om at avansert teknologi har revolusjonert ikke bare forholdet mellom objekt og representasjon, men i høyeste grad også hvem som kan være «kartograf». Utviklingen av Geografiske Informasjonssystemer (GIS), som kort fortalt er «kart + databaser» (Bernhardsen 2006), satellitter og annen webbasert teknologi, har åpnet nye muligheter. Kart kan nå manipuleres og gjøres interaktive på måter en bare kunne fantasere om tidligere. Førskolebarn zoomer inn på Google Earth for å finne ulike steder, og en kjører bil etter GPS. Det er imidlertid verdt å merke seg at Google-Earth bare har eksistert siden 2005, og at mye som er tenkt (og skrevet) om elektronisk basert kartografi før den tid, må tenkes om igjen.

Uansett, i bunnen for kartografien ligger

stadig vekk sammenhenger mellom noen fenomener og deres representasjoner, slik Harley (1988) pekte på. Mange er også spørrende til om den utstrakte bruken av GIS som praktisk administrativt redskap er så fascinerende at en kan overse og undervurdere makten i de underliggende kategoriserings- og utvelgesprosessene, og at kartografi kanskje er ennå mer positivistisk nå enn tidligere. Manipulative teknikker kan være både kontrollerende og forhåpentligvis også frigjørende. Kartografi handler om det virtuelle, blikket, selv om det i dag finnes såkalte taktile kart, som oftest brukt på offentlige steder og i offentlige bygninger. «The map is always inscribed,» sier Wood (1993), og grafisk produksjon er stadig et fundament i så å si all kartlegging. Den samme Wood mener en bør skille mellom «maps and mapping», kart og kartlegging, og at kartlegging er kortlevde felles forestillinger om romlig informasjon i mellommenneskelig kommunikasjon hvis mening forsvinner når en forlater den kommunikative settingen. På den annen side mener han at et kart er et håndterbart grafisk arkiv som har en egen stabil tilstedeværelse, og hvis hensikt er å bære med seg mening utover øyeblikket, nettopp gjennom felles fortolkende koder (ibid.). Muligens skulle en tenke slik om kjønnsforskningens bruk av disse begrepene.

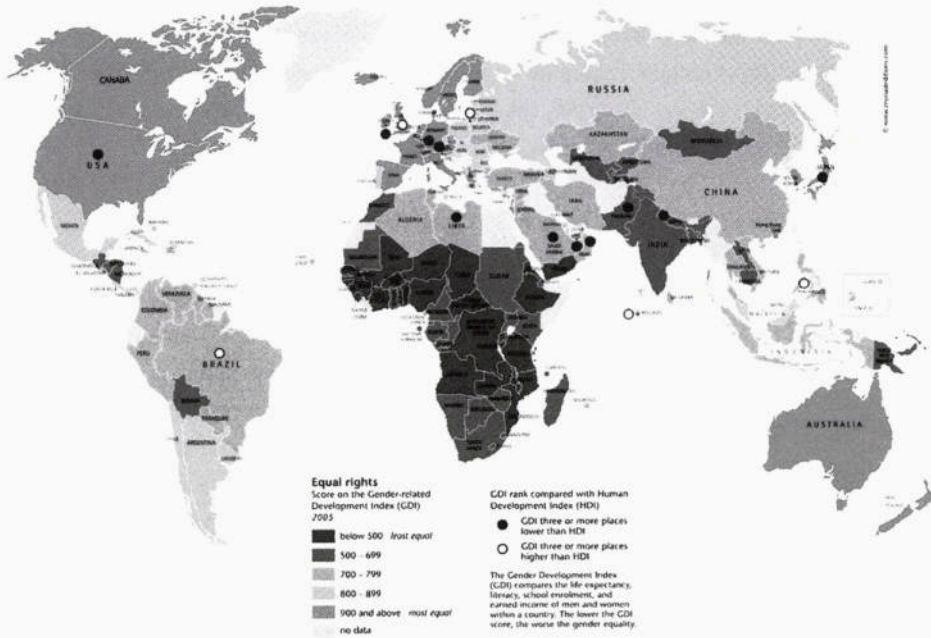
Spennende geografi og kartografihistorie – stort sett mannlig, politisk og militær

Det er skrevet mye interessant kartografihistorie og utgitt praktbøker med gamle fantastiske kart (Harley and Woodward 1987; Schneider 2007). Opplysningstidens idealer, spesielt det objektive blikket, la grunnlaget for utviklingen av moderne kartografi, og dristige menn erobret og målte opp verden (Godlewska and Smith 1994; Livingstone 1992; Haraway

1997; Wilford 2001; Pinder 2003). Det en kan følge, er ikke bare hvordan verden ble kartlagt, men hva det var man i første rekke konsentrerte seg om. I Europa kartla en først kyster og farvann for å navigere og finne fram til råvarer og grunnlegge kolonier.⁶ Senere ble *grenser* viktige, også på kart, noe en ikke finner på de tidligste europeiske kartene.⁷ Sammenhengen mellom etnisitet, nasjon og stat/nasjonalstat betyr også at kontroll over territorier blir helt sentrale paradigmer, og det er nettopp her at stats- og styringsperspektivene blir så tydelige og kartografien et viktig verktøy.⁸ Konsekvensene av disse linjene som ble satt på kartet, ble etniske rensninger og konflikter. Kart og kartografi var blitt et politisk instrument, militære kontrollerte kartene, og grensene måtte forsvares.⁹

Oppmåling og kartlegging er viktige instrumenter også for andre former for kontroll over landområder. Vestlig kolonialisme har på denne måten legitimert landovertaker og følgelig utpressing av småbønder og urfolk fra visse områder. Derved ble gamle, men uskrevne rettigheter over store deler av verden satt til side. I relativt nye jordreformprosjekter i land i sør har det vært klare tendenser til ikke å «se» kvinner når jord skal oppmåles og refores. Kjønnskategorien forsvinner også på kartet. Det har imidlertid også fungert omvendt; det en kaller sosial kartlegging, som vokste fram med industrialiseringen og urbaniseringen, la ofte grunnlaget for velferdspolitiske reformer. Charles Booths utarbeiding av «fattigkart» over London fra 1860-tallet og utover fikk en enorm betydning.¹⁰ Denne tradisjonen har fortsatt fram til i dag, men i andre former.

Selv om kartografien i løpet av det 20. århundret ble mer og mer avansert og teknologisk basert, så må en også kunne peke på viktigheten av kart som formidler av generell geografisk kunnskap og geografiske forestillinger gjennom *fortellinger*, oppdagelsesreiser og

Kartet er fra The State of the World Atlas. © Myriad Editions.

ekspedisjoner. Utforskning og erobringer har vært behandlet tekstuelt, men svært ofte med kartillustrasjoner for å følge ekspedisjonene eller misjonærene (jf. det *svarte Afrika*-kartet som bokstavelig talt var svartmalt). Til syvende og sist kan det også være slik at kartene, representasjonene, gir legitimitet og bidrar til faktisk å etablere konkrete grenser på bakken; diskurser materialiseres. Ser en et flagg eller et annet symbol med et kart av et område mange nok ganger, fester det seg som den rette versjonen (f.eks. Argentinas konsekvente definisjon og avbildning av Falklandsøyene som *Malvinas* på alle kart). Mange slike fortellinger ble til ved god hjelp av de geografiske selskapene som ble etablert i de fremvoksende storbyene fra 1800-tallet og utover. Disse var mannlige arnesteder for viktige deler av det geografiske ekspansjonsprosjektet, der kartografi var viktig. Det mest kjente, The Royal Geographical Society i London, ble etablert i 1830. Det Norske Geografiske Selskap

ble stiftet 1889; «På en bølge av begeistring og patriotisme etter Fridtjof Nansens hjemkomst fra Grønland», som det står i deres egen presentasjon (<http://www.geografisk.no/>). I disse herreklubbene sto ekspedisjoner, reiser, nasjonsbygging og en spesifikk maskulinitet i høysetet. Det var først i 1913 at kvinner fikk bli medlemmer i The Royal Geographical Society. Nå reiste også kvinner ut på egen hånd, men de måtte stort sett greie seg selv. Mange har imidlertid senere fått en del oppmerksomhet fra feministiske forskere, og deres tegninger, skisser og beskrivelser har utvilsomt representert et annet blikk (Blunt and Rose 1994). I det victorianske England lå det ikke til kvinnerollen å dra ut på ekspedisjoner, slik den kjente Mary Kingsley gjorde til Vest-Afrika i 1897 (Blunt 1994). Mary Wollstonecrafts nordiske reise (i 1796) er etter hvert blitt godt kjent (Ryall og Sandbach-Dahlstöm 2003). Men her må en selvsagt trekke inn et klasse- og etnisperspektiv: Det var hvite, vestlige damer

med en viss posisjon som reiste. Vestens erobring av resten av verden var et mannlig prosjekt, og verktøyet og begrepene mennene etterlot seg, må ses i lys av det. Geografi, slik det ble forstått da, ble et mannlig prosjekt.

The academic discipline of geography has historically been dominated by men, perhaps more so than any other science. (Rose 1993:1)

Nye kartografier, nye ambivalenser

I den britiske avisen *The Guardian* (19.9.2010) sto følgende å lese: «Women in Egypt get high-tech aid to beat sexual harassment.» Dette handler om at en i Kairo har tatt i bruk såkalt «open-source mapping», der kvinner som blir utsatt for seksuelle trakasseringer på gaten, kan sende en SMS til datasenteret «Harass-Map»¹¹. Kvinnene vil motta praktiske råd, og stedet der trakkasseringen skjedde, blir automatisk plottet inn på et åpent datakart og videresendt til politiet. Mange digitale kart er de senere årene blitt produsert ved hjelp av åpne datakilder, blant annet i London (ved bl.a. mord). Disse eksemplene viser hvordan digitale teknologier på relativt kort tid har snudd opp ned på mye av det som tidligere ble forstått som kartografi, samtidig som det meste av dette ennå ligger fast som konvensjoner og institusjonalisert makt som blir utfordret på ulike måter. Endringene har skjedd først gjennom utviklingen og bruken av GIS (Geografiske Informasjonssystemer), GPS og senere såkalte digitale «geoweb»-løsninger som eksempelvis Google Earth og WikiMapia. På den ene siden har en hatt en diskusjon om dette har medført mer deltakende og demokratiske former for kartlegginger og praksiser, på den andre har man sett på faren for stadig mer og allestedsnærværende overvåking av befolkningen. Etter at den første begeistringen

over prosjektet i Kairo har lagt seg, tenker en: Hva blir dataene brukt til videre? Kan en stole på politiet? Er det kvinnene eller området som blir kontrollert ved hjelp av nye kartografiske verktøy?

Det er først de siste fem årene at den såkalte åpne geoweb-aktiviteten skikkelig har tatt av, og vanlige (i den grad en har datakunnskap og teknologi tilgjengelig) brukere har kunnet konstruere egne datakart ved hjelp av «datahacking», geotagging, geoblogging,¹² der en kan legge inn egne data i eksisterende plattformer og lage helt nye produkter. Det at en nå kan kople geografiske informasjoner med bilder, lyd, video, geovisualisering og praksiser har ført til en hverdagsliggjøring av romlige logikker (Elwood 2009), men også til bekymringer for hva naboen kan vite om meg.¹³ Mye bidrar dessuten folk med selv ved ukritisk å legge ut personopplysninger på nettet uten tanke på hvordan det senere kan koples sammen med andre datasett og frembringe kart. Med andre ord; situasjonen i dag er ganske åpen, og det virker som de som arbeider med feltet, er enten euforiske eller noe avventende (Kitchin and Dodge 2007; Crampton 2009a). Men spørsmålet er stadig hvor «fritt» dette er, gitt de store selskapenes kontroll med utviklingen av teknologien etter hvert som neoliberale økonomier har gitt markedet all makt, og det stadig eksisterende «digital divide» (Bosman and Chakraborty 2006), hvor adgang og datakunnskap er svært ulikt fordelt, og der kjønn, etnisitet, inntekt, klasse og geografisk lokalisering, har stor betydning.¹⁴ Hvilke muligheter og begrensninger vil denne utviklingen representere for mulige feministiske kartografier?

Feministiske kartografier?

Det er på tide å vende tilbake til Donna Haraways perspektiver og spørsmålet om hva kart,

kartografi og kartlegging skal inneholde, både ideologisk og med hensyn til konstruksjon. Jane Azevedo uttrykker det klart og greit slik: «Maps are constructed with interest in mind» (1997:108). Kart handler altså stadig om kunnskap, perspektiver og interesser. Vestlig kartografisk tradisjon har vært maskulin – basert på ideer om abstrakt, kroppsløs og objektiv kunnskap, mens «kritisk kartografi» søker å ta med seg alle innsikter fra poststrukturelle, feministiske og postkoloniale perspektiver (Crampton and Krygier 2006; Crampton 2001). Denne formen for kartografi utgjør foreløpig en svært liten andel av det totale bildet av hvordan kartlegginger fungerer i praksis i vestlige land med sterke statsapparater.

Nikolas Huffman mener det er viktig å kunne etablere en eksplisitt feministisk kartografisk praksis. Når han snakker om «Cartographies and Other Maps» (1997:258), viser han til Harley and Woodward som sier:

Recent scholarship has clearly shown that there are other maps in the world, other ways of knowing and looking at the world. (Harley and Woodward i Huffman 1997)

Det er også andre måter å lage kart på. Et begrep Huffman henter fra Harley, er «unitentional silences», som han viderefører ved å si at en av disse stillhetene har vært kvinners fravær – eller utelukkelse fra kartografiprofesjonen, og de som var aktive, har blitt skrevet ut av historien.

Feminister har søkt å utvikle nye kartografiske metoder for å tilegne seg kunnskap om kjønn og romlige fordelinger og ulikheter i verden, og derved forstyrre «stillhetene». Det er blitt gjort gjennom utarbeiding av feministiske tematiske kart som representerer kvinners og andre gruppers rom og erfaringer, slik det banebrytende atlaset *Women in the World*, utarbeidet av Seager and Olsson, (1986) gjør.¹⁵ Den franske avisen *Le Monde Diploma-*

tique har en meget god kartografiavdeling og publiserer spennende kart over emner som finanskapitalen, dekolonisering, Midtøsten-konflikten, flyktninger og asylsøkere – og kvinner. I det årlige atlaset 2006 er det et kart over abortrettigheter i verden samt et over mødredødelighet, og i 2008 over kvinners rettigheter og politisk deltakelse (www.monde-diplomatique.fr/cartes/). Et annet eksempel på det som kanskje kan kalles alternativ kartlegging, er «Remapping the body/land: new cartographies of gender, and landscape in Ireland» Nash (1994). Her viser Catherine Nash hvordan britenes kartlegging og kolonisering av Irland assosierte underlagte land med den kvinnelige kroppen. Ved tverrfaglige lesinger og fokusering på kropp og seksualitet fikk kartografi også en utvidet betydning (Duncan 1986; Kirby 1996; Valentine 1989; Flemmen 1999; McDowell og Sharp 1999). Kartlegging av det som ble oppfattet som farlige gater, frykt og ulike seksualiserte rom, var noe annet enn sosialgeografiens vektlegging av fattigdom, inntektsforskjeller og etnisiteter i storbyene. Med lesing av kropp som kartografisk konstruert og konstruerende ble tilnærmingene nødvendigvis annerledes, og erfaringer og følelser måtte trekkes inn.

Feministisk GIS

Den voksende utbredelsen av GIS, og også kritikken av den, gjorde at det ble tatt til orde for å anvende GIS i feministisk øyemed. Dette til tross for at GIS beskyldes for å være om mulig ennå mer maskulinistisk enn tidligere tiders kartografier. GIS er blitt stadig mer utbredt og utviklet og brukes svært mye i offentlig administrasjon; eiendomsregistre (grunnbok og matrikkel), helseplaner, og fysisk planlegging, men i motsetning til i nyere geoweb-aktiviteter, kreves det kunnskap og dyre lisenser for å kunne arbeide med dette verktøyet. GIS

beskrives i lærebøker med metaforen «data-blandingssystem» (Bernhardsen 2006). Det legges inn lag på lag med data som deretter resulterer i nye kart. Nå jobbes det med å kunne kople GIS og andre digitale tilnærminger. Utover på 1990-tallet var det regelrette «kulturkriger» mellom tilhengere av og skeptikere til GIS, de sistnevnte la vekt på at GIS var en retrett til euklidiske prinsipper og positivisme (Schuurman 2000; Crampton and Krygier 2006; O'Sullivan 2006). Ulike former kalt kritisk, deltakende eller sosial GIS, ble argumentert fram og prøvd ut (Harris and Harrower 2006; Propen 2006; Parker 2006; Dunn 2007; Crampton 2009c). De kritiske perspektivene på GIS handlet mye om sosiale implikasjoner ved styring ovenfra og visualiseringer – at det var teknikkdrevet, at det var lite plass for subjektiviteter, og altså overvåkingsaspektet.

Flere feministiske geografer har argumentert for og tatt i bruk GIS til tross for den feministiske kritikken, og flere forskere mente at sammenkoplingen av feminisme og GIS rett og slett hadde blitt ignorert, men at det her fantes et stort potensial (Hanson 2002; McLafferty 2002; Kwan 2002a). McLafferty peker på at feministisk geografi og GIS har vært to av de mest dynamiske forskningsområdene innen geografi fra 1990-tallet og utover, men at disse to feltene egentlig ikke har kommunisert fordi de har hatt grunnleggende forskjellige epistemologiske utgangspunkter. Mens feministisk geografi har vært karakterisert av kvalitative tilnærminger, refleksivitet og situerthet, er GIS den totale kontrasten til dette; kartesiansk, euklidisk oppfatning av rommet, representasjon av mennesker som prikker, linjer og polygoner, og avhengighet av datalag på en enkel geografisk skala med lite oppmerksomhet rettet mot flerskalige relasjoner og bevegelser. Men GIS kan altså brukes annerledes. Selv viser McLafferty (2002) til en under-

søkelse initiert av kvinner på Long Island, New York, som var bekymret for utbredelsen av brystkreft i et område de mistenkte kunne ha sammenheng med ukjente forurensningskilder. Kvinnene begynte selv å feste knappenåler på kartet for å se om de fant noe mønster. De tok etter hvert kontakt med en forskningsgruppe ved Hunter College, jobben ble gjort, og det endte med at en ny lov om giftige utslipp skulle anvende GIS (ibid.). Flere har beskrevet dette som «the intersection of feminism and GIS» (McLafferty 2002; Pavlovskaya and St. Martin 2007). Pavlovskaya (2006) har anvendt GIS på en feministisk måte i sammenligninger mellom kvinners levekår i bydeler i Moskva og New York, ved bruk av det en altså kan omtale som alternative kartleggingspraksiser, og som anvender feministiske visualiseringer. Hun mener at GIS kan brukes til å representere kjønnete rom.

Det slår det meg at det i all hovedsak er nordamerikanske forskere som er mest entusiastiske til GIS og geoweb-løsninger, både til «community»-aktiviteter og feministiske prosjekter (Parker 2006; Elwood 2006), og interessant nok er for eksempel «rase» nå et utgangspunkt og en kategori som er kommet på dagsordenen blant alternative kartografer (Rogers 2008). Dette ses på som nedenfra og alternativ kunnskapsproduksjon som vil øke deltakelse og demokrati. Europeisk forskning problematiserer det knapt, og om det gjøres, så er det med atskillige forbehold. Jeg funderrer derfor på om dette muligens kan ha noe med forskjellene på amerikansk og norsk/nordisk byråkrati, statlig organisering og velferdsstat å gjøre, og hvordan GIS (og andre webbaserte kartografier) er blitt brukt mer «vennligsinnet»? Jeg lar det stå som et åpent spørsmål. Uansett og til tross for store etiske og moralske dilemmaer knyttet til GIS og geoweb, mener jeg det likevel er viktig for feministiske forskere å få tilgang til og sette seg inn i

bruken av denne typen teknologi, både som redskap og for å kunne ha et kritisk perspektiv på dens anvendelse.

Kunnskap, grenser og de-/reterritorialiseringer

Denne korte gjennomgangen av noen sentrale punkter når det gjelder hva som menes med «kartografi», har vist at noen av de viktigste perspektivene som ligger til grunn for kartlegging og kartproduksjoner, har vært ulike former for makt og kontroll. Harleys (1988) påpeking av kunnskap-makt-relasjonen er blitt etterfulgt av utbredte kritikker mot nye former for visualiseringer og overvåking. Dette er helt vesentlige innsikter i en diskusjon om transnasjonal feministisk forsknings bruk av kartografiske og andre geografiske/romlige begreper, hvordan kartografiske teknikker brukes og av hvem. Kartografiske og romlige aspekter representerer likevel store muligheter for å fange opp noen av de transnasjonale empiriske kompleksitetene forskere konfronteres med i dag. Mye av argumentasjonen bygger i bunn og grunn på hvordan rom og romligheter forstås og analyseres, og hvordan en skal balansere mellom mobiliteter og stabiliteter i analyser av dagens komplekse globaliserte virkeligheter, også kartografisk.

Et annet og sentralt perspektiv som må nevnes når det gjelder kartografi, er ideene om territorialitet, her forstått som kontroll over områder, som er blitt brukt nettopp som ammunisjon til å etablere styringsredskaper av stater og regjeringer. *Territorialitet* er imidlertid et begrep en har hatt visse problemer med å håndtere innenfor kritisk geografi i alle fall, fordi kontrollaspektet har vært helt sentralt, og rommet primært forstått som en container som er fylt med noe (Taylor 1994). Ettersom det har gitt så klare konnotasjoner til antatte sammenhenger mellom (et) folk,

nasjonalstat og territorium, altså statiskhet, er det noe man har prøvd å unngå og omgå fordi det ikke har vært verken politisk korrekt eller egentlig empirisk underbygget. Når begrepet nå begynner å dukke opp igjen, er det inspirert av noen av Foucaults senere arbeider (og ikke minst oversettelsene til engelsk), perspektiver som handler om biopolitikk og «governance» og kalkulasjon. Mange har analysert sammenhenger mellom territorialitet, styring, overvåking og derved kartleggingspraksiser.¹⁶ Ifølge Foucault var territorium brukt som et verktøy i hendene på nasjonalstaten for å kunne standardisere, homogenisere og disiplinere sosiale og materielle realiteter – og derved reprodusere nasjonalstaten (Elden 2007; Coleman and Grove 2009).¹⁷ Dette betyr at den historiske funksjonen til territoriet har vært en strategi for å kontrollere mennesker. Begrepet blir anvendt som nasjonal retorikk; territorier vises til som forsvar for å etablere og beholde avgrensede områder reservert for dem som anser seg å høre til akkurat der.

Det tradisjonelle har vært å forstå territorier som potensielle konfliktsoner og/eller som kilde for nasjonal og etnisk identitetsdannelser (Sack 1986; Delaney 2005). Svært mange forskere har foretrukket å forholde seg til strømmer og flyt ved å favorisere og vektlegge grenseløsheter, mobilitet, fleksibilitet og kulturelle perspektiver (Law og Mol 2002; Urry 2007). På mange måter faller dette sammen med perspektivene en kan lese i transnasjonal og postkolonial kjønnsforskning. En har nærmest fortrent å studere «boundedness», det vil si geografiske områder som faktisk har grenser rundt seg, og som beboere forholder seg til i det daglige. Noen mener dette er underteoretisert (Antonisch 2009).

Nasjonalstatene i dag gjennomlever en helt grunnleggende transformering, ikke bare når det gjelder governance-praksiser og økonomi; de utfordres også av befolkningens sam-

menstetning. Massemigrasjoner har ført til oppmerksomhet på det som ofte kalles den etnodemografiske komposisjon i en del vestlige land – og følgelig spørsmålet om nasjonalstat og territorium; at sammenhenger mellom folk/etnisitet, nasjon og territorium er vanskeligere å få grepet på enn noen gang tidligere. Analytikere har tatt i bruk Deleuze og Guattaris (1988) begreper om «de-territorialization» for å underbygge sine argumenter, og begreppet de-/reterritorialisering er nå mye anvendt i debatter om mulighetene for multi-nasjonale samfunnsformasjoner (Brenner 1999). At «grenser» da blir noe annet enn linjer på kartet og grensesteiner i terrenget, at de blir mer tøyelige og plastiske, basert på

lignende baner når han på bakgrunn av erfaringer fra forskning blant minoritetsbefolkning i Columbia også trekker inn andre aspekter:

Any territory is a territory of difference in that it entails unique place making and region making, ecologically, culturally and socially. (2008: 25)

Han mener at liv (life) er en helt sentral dimensjon som i liten grad har vært med i analysene hittil.

Tenker en så «kartografisk», vil dette faktisk kunne bety at kontroll over befolkningen, hvor den til enhver tid befinner seg, kan vise seg viktigere enn å forsvare grensene for ytre

Det er forskjell på om en bruker kartografi – og altså geografier – som metaforer eller som en eller annen form for verktøy.

biopolitiske argumenter, vet alle som har fulgt med i dramaene i Middelhavet når Schengens «biologiske» yttergrenser bokstavelig talt blir spilt ut, samtidig med at globalisering og mobiliteter hylles på papiret (Urry 2007).

Mange mener at en nå befinner seg i en postnasjonal situasjon som krever andre tilnæringsmåter utover analyser av det flerkulturelle samfunnet – tilnæringsmåter som ikke legger så mye vekt på forskjeller som postkolonialismen gjør. Hvilke felles erfaringer og forståelser blir utviklet ved at folk med helt ulike bakgrunner og etnisiteter rett og slett lever innenfor samme territorium, omgitt av politiske grenser? Antonisch sier det er på tide at en ser både på hva som gjør at det er så stor mobilitet, og blir bevisst på hva som kan være felles, rett og slett ved å leve i samme rom (Antonisch 2009; Staehli 2008). Arturo Escobar tenker i

fiender, og linjene på kartet kan bli mye mer fleksible, bøyelige og perforerte for noen. Selve kartleggingen og overvåkingen av enkeltpersoner og grupper gjør at det kanskje heller er snakk om en «reterritorialisering» – også kartografisk. Det peker tilbake på noen av de spørsmålene som ble stilt under avsnittet om digitale kartleggingsmuligheter – og alle dilemmaene som ikke minst transnasjonal feminisme står midt oppe i og må forholde seg til. Det ligger i sakens natur at det er vanskeligere å kartlegge bevegelser enn statiskhet.

Kjønnete kartografier

Avslutningsvis bør en merke seg og tenke seriøst igjennom at det er forskjell på om en bruker kartografi – og altså geografier – som metaforer eller som en eller annen form for

verktøy. Dette må settes i kontekster i tid og rom, og en må se på hvordan disse er blitt oversatt og brukt i transnasjonal feminisme, samt hva dette kan innebære (Ferree and Tripp 2006; Wright 2008; Gal 2003). En viktig forutsetning for tverrfaglighet og for at en kommuniserer, er dog at en har noen felles begreper. De bør imidlertid også utsettes for kritiske, feministiske analyser og spørsmål. Kanskje det er det Nina Lykke mener når hun snakker om «the timelessness og post-constructivism» (Lykke 2010), selv om også hun tilsynelatende ubekymret tar i bruk kartografimetforen.

Jeg hevder innledningsvis at romlig/geografisk begrepsbruk relativt ukritisk synes å ha glidd inn i det transnasjonale kjønnsforskningsfeltet. Gjennom spesielt å belyse hvordan begrepet og aktiviteten kartografi blir brukt, har oppstått og blir utfordret, det siste spesielt gjennom utviklingen på teknologifronten, har jeg vist at slike sammenhenger er komplekse og krever både samarbeid og nytenking, og at det kan være et tveegget sverd. Dette burde gi mye tankegodt til nettopp transnasjonal feminisme med sin fokusering på grensekryssninger, kultur og kompleksiteter, men også oppfordre til å legge mer vekt på hva en har felles enn hva tilfellet er i dag. «Gending territorier» bør være et av flere perspektiver som det reflekteres kritisk over, som undersøkes og begrepssettes. GIS-bruk og andre geoweb-teknologier kan bidra med å få fram nye dimensjoner av kjønnsrett, men alltid i kombinasjon med andre perspektiver som er godt utviklet i ulike deler av feministisk teori og i kritisk geografi. ★

Noter

- 1 Takk til redaktøren og to anonyme referees for gode innspill.
- 2 Arrangører var Senter for kvinne- og kjønnsforskning (SKOK), Uniglobal, UiB og Forening for kvinne- og kjønnsforskning (FOKK).
- 3 Det er som kjent flere forståelser av begrepet «transnasjonalt». Vanligvis settes det i motsetning til «inter-

nasjonalt», selv om disse begrepene ofte brukes om hverandre. Delvis brukes også «globalt». «Internasjonalt» og «multinasjonalt» tar vanligvis utgangspunkt i definerte stater og nasjonsgrenser, men der en samarbeider eller er i konflikt. «Transnasjonalt» viser til enheter, prosjekter, individer osv. som krysser og muligvis opphever nasjonalstatsgrense

- 4 Sentrum- og periferperspektiver innen kjønnsforskning har stått sentralt ved Universitetet i Tromsø (se Gerrard og Valestrand 1999).
- 5 Dette er selvsagt ikke hele sannheten, det var både regionalgeografi og fenomenologiske perspektiver inne i bildet, men disse var ikke på noen måte hegemoniske i den angloamerikanske geografiske verdenen.
- 6 På mange av kartene er det i ytterkantene, randsonene, ofte mystiske vesener og farlige dyr, «*Hic sunt dracones*» (latin: her er drager) sto det ofte på slike gamle kart. Men også religion og kosmologi kunne være med i bildet lenge etter rasjonaliteten fikk fotefeste i Europa og en hadde fått inn både lengde- og breddegrader på kartene. Ser en godt etter, opptrer også kvinnelige figurer som illustrasjoner, eksempelvis *Britannia* eller andre mytiske feminine skikkelser.
- 7 Avtalen i Tordesillas (1494) der Spania og Portugal ble enige om å dele verden mellom seg, resulterte etter hvert i en strek trukket på et kart over Atlanterhavet, altså en grense. Etter freden i Westfalen i 1648 blir etableringen av nasjonalstatens grenser viktige, også på kart, noe en ikke finner på de tidligste europeiske kartene. Det som på kartene kunne være markert som tomme rom – hvite flekker, *terra incognita*, ble etter hvert fylt med grensestreker, og oppmerksomheten rettet seg følgelig mot den territorielle oppdelingen.
- 8 I kartografiens historie er årstall som 1884 (The scramble for Africa), da kontinentet bokstavelig talt ble delt mellom kolonistatene – på kartet – og 1919, da en prøvde å trekke statsgrenser etter første verdenskrig og oppløsningen av keiserriket Østerrike-Ungarn – også dette på kartet – (Schneider 2007; Monmonier 2010; Jones 2009) viktige.
- 9 Med fokuseringen på grenser på kartene og i terrenget overtar det militære det meste av kartproduksjon og kunnskapsproduksjon. Det var grensene som måtte være korrekte og derved forsvares. De fleste statlige kartverk var underlagt forsvarsdepartementene frem til etter 2. verdenskrig, i Norge til 1948.
- 10 Se (se <http://booth.lse.ac.uk/static/a/4.html>)
- 11 www.harassmap.org/ Ifølge the Guardian og deres kilder har 83 % av egyptiske kvinner rapportert at de er blitt seksuelt antastet (98 % av utenlandske kvinner), mens under 2 % anmeldte det til politiet.
- 12 Dette har ført til nye begreper som «neogeography», «web mapping», «volunteered geographic information», «ubiquitous cartography» og «wiki-mapping» (Elwood 2009).
- 13 Et annet eksempel på bruken av slike åpne kilder, såkalte FOSS (Free and open source software), er at folk kan legge inn egne stedsnavn på digitale kart, noe som har vært brukt av representanter for koloniserte urfolk for å ta tilbake gamle navn.
- 14 Det noen spør om, er om denne digitale utviklingen har ført til en de- eller en reprofesjonalisering av «kartografi», ettersom det meste av det som har skjedd de siste fem årene, har foregått utenfor akademisk kar-

- topografi, i blogger og blant kreativ datautviklere, noe som gjør at den eventuelle epistemologiske ballasten kanskje ikke er blitt med på ferden, selv om det begynner å dukke opp mer kritiske og spørrende kommentarer (Elwood 2010; Crampton 2009a, b).
- 15 Dette atlaset kom på norsk i 1987. En helt ny utgave ble publisert av Seager i 2005.
 - 16 Spesielt innenfor deldisiplinen politisk geografi har dette vært debattert (Sparke 2006; Crampton and Elden 2007; Elden and Crampton 2007; Huxley 2007; Johnson 2008; Jessop mfl. 2008; Antonisch 2009; Cadman 2010).
 - 17 Foruten Foucaults «Security, Territory, Population» (Crampton and Elden 2007), er det forfatterne som Agamben og Hardt og Negri som har vært mest brukt i disse pågående debattene.

Litteratur

- Alaimo, Stacy og Susan Hekman (red.) 2008. *Material Feminisms*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ahmed, Sara 2007. «A phenomenology of whiteness». *Feminist Theory Vol. 8*:149–167.
- Alexander, M. Jaqui og Chandra Talpade Mohanty 2010. «Cartographies of Knowledge». I: Amanda Swarr og Richa Nagar (red.): *Critical Transnational Praxis*. New York: State University of New York Press.
- Antonisch, Marco 2009. «On territory, the nation-state and the crisis of the hyphen». *Progress in Human Geography* 33 (6):789–806.
- Azevedo, Jane 1997. *Mapping Reality: An Evolutionary Realist Methodology for the Natural and Social Sciences*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.
- Berg, Anne-Jorunn, Anne Britt Flemmen og Berit Gullikstad (red.) 2010. *Likestilte norskheter: om kjønn og etnisiteter* Trondheim: Tapir Akademisk forlag.
- Bernhardsen, Tor 2006. *Geografiske informasjonssystemer*. 4. utgave. Nesbru: Vett & viten.
- Blunt, Alison 1994. *Travel, Gender and Imperialism. Mary Kingsley and West Africa*. New York: Gilford Press.
- Blunt, Alison og Gillian Rose 1994. *Writing Women and Space. Colonial and Postcolonial Geographies*. New York: The Guildford Press.
- Blunt, Alison og Cheryl McEwan (red.) 2002. *Postcolonial Geographies*. New York, London: Continuum.
- Bosman, M.M. og J. Chakraborty 2006. «Revisiting the Digital Divide: Race, Region and the Everyday Uses of Internet Technologies». *The International Journal of Technology, Knowledge and Society* 2 (3).
- Brah, Avtar 1996. *Cartographies of diaspora. Contesting identities*. London: Routledge.
- Brenner, Neil 1999. «Beyond state-centrism? Space, territoriality, and geographical scale in globalization studies». *Theory and Society Vol. 28*:39–78.
- Cadman, Louisa 2010. «How (not) to be governed: Foucault, critique, and the political». *Environment and Planning D: Society and Space Vol. 28*:539–556.
- Coleman, Mathew og Kevin Grove 2009. «Biopolitics, bio-power, and the return of sovereignty». *Environment and Planning D: Society and Space Vol. 27*:489–507.
- Crampton, Jeremy W. 2001. «Maps as social constructions: power, communication and visualization». *Progress in Human Geography* 25 (2):235–252.
- Crampton, Jeremy W. 2007. «Maps, Race and Foucault: Eugenics and Territorialization Following World War I». I: Jeremy W. Crampton og Stuart Elden (red.): *Space, Knowledge and Power. Foucault and Geography* Aldershot: Ashgate.
- Crampton, Jeremy W. 2009a. «Being ontological: response to 'Poststructuralism' and GIS: is there a 'disconnected'?» *Environment and Planning D: Society and Space Vol. 27*: 603–608.
- Crampton, Jeremy W. 2009b. «Cartography: maps 2.0». *Progress in Human Geography* 33 (1):91–100.
- Crampton, Jeremy W. 2009c. «Cartography: performative, participatory, political». *Progress in Human Geography* 33 (6):840–848.
- Crampton, Jeremy og Krygier 2006. «An Introduction to Critical Cartography». *ACME*:11–33.
- Crampton, Jeremy W. og Stuart Elden (red.) 2007. *Space, Knowledge and Power. Foucault and Geography* Aldershot: Ashgate.
- Crush, Jonathan 1994. «Post-colonialism, De-colonialization, and Geography». I: Anna Godlewska og Neil Smith (red.): *Geography and Empire* Cambridge: Blackwell.
- Delaney, David 2005. *Territory. A short Introduction*. Malden, Mass: Blackwell.
- Deleuze, Gilles og Felix Guattari 1988. *A Thousand Plateaus*. New York: Athlone Press.
- De los Reyes, Paulina, Irene Molina og Diana Mulinari (red.) 2002. *Maktens olika förklådnader. Kön och etnisitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Duncan, Nancy (red.) 1996. *BodySpace. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. London: Routledge.
- Dunn, Christine E. 2007. «Participatory GIS- a people's GIS?» *Progress in Human Geography* 31 (5):616–637.
- Elden, Stuart og Jeremy W. Crampton 2007. «Introduction. Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography». I: Jeremy W. Crampton og Stuart Elden (red.): *Space, Knowledge and Power. Foucault and Geography* Aldershot: Ashgate.
- Elden, Stuart 2007. «Governmentality, calculation, territory». *Environment and Planning D: Society and Space Vol. 25*:562–580.
- Elwood, Sarah 2006. «Negotiating Knowledge Production: The Everyday Inclusions, Exclusions, and Contradictions of Participatory GIS Research». *The Professional Geographer* 58 (2):197–208.
- Elwood, Sarah 2009. «Geographical Information Science: new geovisualization technologies- emerging questions and linkages with GIScience research». *Progress in Human Geography* 33 (2):256–263.
- Elwood, Sarah 2010. «Geographical information science: emerging research on the societal implications of the geospatial web» *Progress in Human Geography* 34 (3): 349–357.
- Escobar, Arturo 2008. *Territories of difference. Place, movements, life, redes*. Durham: Duke University Press.
- Ferree, Myra Marx og Aili Mari Tripp (red.) 2006. *Global Feminism. Transnational Women's Activism, Organizing, and Human Rights*. New York: New York University Press.
- Flemmen, Anne Britt 1999. *Mellomromserfaringer: en analyse av kvinners frykt for seksualisert vold*. Dr.polit.-avhandling. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Friedman, Susan Stanford 1998. *Mappings: Feminism and*

- the *Cultural Geographies of Encounter*. Princeton: Princeton University Press.
- Gal, Susan 2003. «Movements of feminism: the circulation of discourses about women». I: Barbara Hobson (red.): *Recognition Struggles and Social Movements. Contested Identities, Agency and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerrard, Siri og Halldis Valestrand 1999. «Kjønn, kontekst og kunnskapsproduksjon». I: Ann Therese Lotherington og Turid Markussen (red.): *Kritisk kunnskapspraksis. Bidrag til feministisk vitenskapsteori* Oslo: Spartacus.
- Godlewska, Anne og Neil Smith (red.) 1994. *Geography and Empire*. Cambridge: Blackwell.
- Gregory, Derek 1994. *Geographical Imaginations* Cambridge: Blackwell.
- Gregory, Derek 2004. *The Colonial Present*. Oxford: Blackwell.
- Gressgård, Randi og Christine M. Jacobsen 2003 «Questions of gender in a multicultural society». *NORA* Vol. 2: 69–77.
- Gunew, Sneja (n.d) «Postcolonialism and Multiculturalism: Between Race and Ethnicity» <http://www.faculty.arts.ubc.ca/sgunew/RACE.HTM>
- Gunew, Sneja 2007. «Rethinking Whiteness: Introduction». *Feminist Theory* Vol. 8: 141–147
- Hannerberg, David 1970. *Beskrivande korologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Hansson, Susan 2002 «Connections.» *Gender, Place & Culture* Vol. 9:301–303.
- Haraway, Donna 1997. *Modest witness@second millennium: femaleman meets oncomouse: feminism and technoscience*. New York: Routledge.
- Harley, Brian 1988. «Maps, Knowledge and Power». I: Denis Cosgrove og S. Daniels (red.): *The Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harley, Brian og David Woodward 1987. *The History of Cartography* (3. bind utgitt 1987–2001) Chicago: University of Chicago Press.
- Harris, Leila og Mark Harrower 2006. «Introduction. Critical Interventions and Lingering Concerns: Critical Cartography/ GISci, Social Theory, and Alternative Possible Futures». *ACME*: 1–10
- Harvey, David 1989. *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Huffman, Nikolas H. 1997. «Charting the Other Maps: Cartography and Visual Methods in Feminist Research». I: John Paul Jones III mfl. (red.): *Thresholds in Feminist Geography*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Huxley, Margo 2007. «Geographies of Governmentality». I: Jeremy W. Crampton og Stuart Elden (red.): *Space, Knowledge and Power. Foucault and Geography* Aldershot: Ashgate.
- Jacobs, Jane 1996. *Edge of Empire: Postcolonialism and the City*. London: Routledge.
- Jarvis, Brian 1998. *Postmodern Cartographies: The Geographical Imagination in Contemporary American Culture*. London: Pluto Press.
- Jessop, Bob, Neil Brenner, Martin Jones 2008. «Theorizing sociospatial relations». *Environment and Planning D. Society and Space* Vol. 26:389–401.
- Johnson, Peter 2008. «Foucault's spatial combat». *Environment and Planning D: Society and Space*. Vol. 26: 611–626.
- Jones, Reece 2009. «Categories, borders and boundaries». *Progress in Human Geography* 33 (2):174–189.
- Kaplan, Caren 1996. *Questions of Travel. Postmodern Discourses of Displacement*. Durham: Duke University Press.
- Kirby, Kathleen M. 1996. «Re: Mapping subjectivity. Cartographic vision and the limit of politics». I: Nancy Duncan (red.): *BodySpace. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. London: Routledge.
- Kitchin, Rob og Martin Dodge 2007. «Rethinking maps». *Progress in Human Geography* Vol. 31:331–344.
- Keskinen, Suvi m.fl (red) 2009. *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region* Farnham: Ashgate
- Kuokkanen, Rauna 2007. «Myths and realities of Sami women: a postcolonial feminist analysis and transformation of Sami society» in Joyce Green (ed.) *Making space for indigenous feminism* Manitoba /London: Fennwood Publishing/ Zed Books
- Kwan, Mei-Po 200a. «Is GIS for Women? Reflections on the critical discourse in the 1990s». *Gender, Place and Culture* 9 (3):271–279.
- Kwan, Mei-Po 2002b. «Feminist Visualization: Re-envisioning GIS as a Method in Feminist Geographic Research». *Annals of the Association of American Geographers* 92 (4):645–661.
- Lakoff, George og M. Johnson 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Law, John og Annemarie Mol (red.) 2002. *Complexities. Social Studies of Knowledge Practices*. Durham: Duke University Press.
- Lefebvre, Henri 1991. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Legg, Stephen 2007. «Beyond the European Province: Foucault and Postcolonialism». I: Jeremy W. Crampton og Stuart Elden (red.): *Space, Knowledge and Power. Foucault and Geography* Aldershot: Ashgate.
- Lewis, Reina og Sara Mills 2003. «Introduction». I: Reina Lewis og Sara Mills (red.): *Feminist Postcolonial Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Livingstone, David 1992. *The Geographical Tradition*. Cambridge: Blackwell.
- Lundström, Catrin 2010a. «'Concrete Bodies': young Latina women transgressing the boundaries of race class in white inner-city Stockholm». *Gender, Place & Culture* 17 (2):151–167.
- Lundström, Catrin 2010b. «White Ethnography: (Un)comfortable Conveniences and Shared Privileges in Field-Work with Swedish Migrant Women». *NORA* 18 (2):70–87.
- Lykke, Nina 2009. http://www.hum.utu.fi/oppiaineet/naistutkimus/tutkimus/nt2009_lykke.html (Juli 2010).
- Lykke, Nina 2010. «The Timelessness of Post-Constructionism» *Nora* 18 (2):131–136.
- Massey, Doreen 1991/1994. «A global sense of place». I: D. Massey: *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Massey, Doreen 1993. «Power-geometry and a progressive sense of place». I: J. Bird mfl. (red.): *Mapping the Futures: Local Cultures Global Change*. London: Routledge.
- Massey, Doreen 2005. *For Space*. London: Sage.
- Massey, Doreen, John Allen og Philip Sarre (red.) 1999. *Human Geography Today*. Cambridge: Polity Press.

- Mattson, Katarina og Katarina Petterson 2007. «Crowning Miss Sweden- National Constructions of White Femininity». *NORA* 15 (4):233–245.
- McClintock, Anne 1995. *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Contest* New York: Routledge.
- McDowell, Linda og Joanne Sharp (red.) 1999. *A Glossary of Feminist Geography*. London: Arnold.
- McLafferty, Sara L. 2002. «Mapping Women's Worlds: knowledge, power and the bounds of GIS». *Gender, Place & Culture* 9 (3):263–269.
- Mills, Sara 2003. «Gender and Colonial Space». I: Reina Lewis og Sars Mills (red.): *Feminist Postcolonial Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mitchell, Katharyne 1997. «Transnational discourse: bringing geography back». *Antipode* 29 (2):101–114.
- Mohanty, Chandra Talpade 1991. «Cartographies of struggle: Third World women and the politics of feminism». I: C.T. Mohanty mfl.: *Third World women and the politics of feminism*. Bloomington: University of Indiana Press. Finnes også i Mohanty, Chandra Talpade 2003. *Feminism Without Borders. Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham: Duke U. Press.
- Monmonier, Mark 2010. *No dig, no fly, no go. How maps restrict and control*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nagel, Joane 2003. *Race, Ethnicity and Sexuality. Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. Oxford: Oxford U. Press.
- Nash, Catherine 1994. «Remapping the body/ land: New cartographies of identity, gender, and landscape in Ireland». I: Alison Blunt og Gillian Rose: *Writing Women and Space. Colonial and Postcolonial Geographies*. New York: The Guildford Press.
- Nash, Catherine 2002. «Cultural geography: postcolonial cultural geographies». *Progress in Human Geography* 26 (2):219–230.
- Nash, Catherine 2004. «Postcolonial geographies: spatial narratives of inequality and interconnection». I: Paul Cloke mfl. (red.): *Envisioning Human Geographies*. London: Arnold.
- NIKK 2010. «Fargeblind kjønnsforskning». September.
- Olaussen, Maria 2010. «We too, are racist: Finding Postcolonialism in the Margins». *Nora* 18 (1):61–65.
- O'Sullivan, David 2006. «Geographical information science: critical GIS». *Progress in Human Geography* 30 (6):783–791.
- Parker, Brenda 2006. «Constructing Community Through Maps? Power and Praxis in Community Planning». *The Professional Geographer* 58 (4):470–484.
- Pavlovskaya, Marianna 2006. «Theorising with GIS: A tool for critical geographies?». *Environment and Planning A* 38 (11):2003–2020.
- Pavlovskaya, Marianna og Kevin St. Martin 2007. «Feminism and Geographic Information Systems: From a Missing Object to a Mapping Subject». *Geography Compass* 1/ 3:583–606.
- Perkins, Chris 2004. «Cartography – cultures of mapping: power in practice». *Progress in Human Geography* Vol. 28:381–391.
- Pinder, David 2003. «Mapping worlds. Cartography and the politics of representation». I: Alison Blunt mfl. (red.): *Cultural Geography in Practice*. London: Arnold.
- Pollard, Jane mfl. 2009. «Economic geography under postcolonial scrutiny». *Transactions* Vol. 34:137–142.
- Ponzanesi, Sandra 2007. «Feminist theory and multiculturalism». *Feminist Theory* Vol. 8: 91–103.
- Pratt, Geraldine 2004. «Feminist Geographies: Spatialising feminist politics». I: Paul Cloke mfl. (red.): *Envisioning Human Geographies*. London: Arnold.
- Pratt, Geraldine og Brenda Yeoh 2003. «Transnational (Counter) Topographies». *Gender, Place & Culture* 10 (2):159–166.
- Propen, Amy D. 2006. «Critical GPS: Toward a New Politics of Location». *ACME* :132–144.
- Rogers, Christy 2008. *Neighborhood Research. Selected Annotated Bibliography on Neighborhood effects, Mobility Programs, Racial & Socio-Economic Segregation*. KIRWAN Ohio State University.
- Rose, Gillian 1993. *Feminism and Geography*. Cambridge: Polity.
- Ryall, Anka og Catherine Sandbach-Dahlström 2003. «A Vindication of Struggling Nature: Mary Wollstonecraft's Scandinavia». I: Anka Ryall og Catherine Sandbach-Dahlström (red.): *Mary Wollstonecraft's Journey to Scandinavia: Essays*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Sack, Robert D. 1986. *Human territoriality. Its theory and history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Said, Edward 1978. *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Schneider, Ute 2007. *Kartenes makt. Kartografiens historie fra middelalderen til i dag*. Oslo: Spartacus.
- Schuurman, Nadine 2000. «Trouble in the heartland: GIS and its critics in the 1990s». *Progress in Human Geography* Vol. 24:569–590.
- Schuurman, Nadine 2009. «The new Brave New World: geography, GIS, and the emergence of ubiquitous mapping and data». *Environment and Planning D: Society and Space* Vol. 27:571–580.
- Schuurman, Nadine og Geraldine Pratt 2002. «Care of the Subject: Feminism and Critiques of GIS». *Gender, Place & Culture* 9 (3):291–299.
- Seager, Joni og Ann Olson 1986. *Women in the World: An international atlas*. Edited by Michael Kidron. London: Pluto Press. (Norsk utgave 1987 Oslo: Universitetsforlaget. Nyutgave Seager J. (2005) *The Atlas of Women in the World* London: Earthscan.)
- Sharp, Joanne P. 2009. *Geographies of Postcolonialism. Spaces of Power and Representation*. London: Sage.
- Sidaway, James D. 2000. «Postcolonial geographies: an exploratory essay». *Progress in Human Geography* 24 (4):691–612.
- Smith, Neil 2004. «Space and substance in geography». I: Paul Cloke mfl.: *Envisioning Human Geographies*. London: Arnold.
- Sparke, Matthew 2006. «Political geography: political geographies of globalization (2) – governance». *Progress in Human Geography* 30 (3):357–372.
- Spivak, Gayatri C. 1988. «Can the Subaltern Speak?». I: C. Nelson og L. Grossberg (red.): *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press.
- Staeheli, Lynn 2008. «Citizenship and the problem of community». *Political Geography* 27: 5–21.
- Taylor, Peter 1994. «The state as container: territoriality in the modern world-system». *Progress in Human Geography* 18 (2):151–162.
- Urry, John 2007. *Mobilities*. Cambridge: Polity.
- Valentine, Gil 1989. «The geography of women's fear». *Area* 21:385–390.

- Wilford, John Noble 2000. *The Mapmakers* New York: Knopf.
- Wood, David 1993. «The fine line between mapping and mapmaking». *Cartographica* 30 (4):50–60. Ref. I. Huffman (1997).
- Wright, Melissa W. 2008. «Gender and geography: knowledge and activism across the intimately global». *Progress in Human Geography* 33 (3):379–386.
- Yuval-Davis N. 1997. *Gender and Nation* London: SAGE.
- Åberg, Cecilia og Malin Rönnblom 2010. «Comparing Maps» *NORA Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 8 (2):67–69.
- <http://www.geografisk.no/> (juli 2010)
- <http://harass.map.org>
- <http://guardian.co.uk/world/2010/sep/19/women-egypt-sexual-harassment/>
- <http://www.monde-diplomatique.fr/cartes>
- <http://www.wikimapia.org>
- <http://www.WikiGIS.com/> (juli 2010)
- <http://booth.lse.ac.uk/static/a/4.html> (november 2010)

ARTIKLER

AV SIRI GERRARD

Mobile praksiser og kjønnskontrakter i fiskerisamfunn

Denne artikkelen¹ handler om mobilitetspraksiser og kjønnskontrakter i mindre fiskerisamfunn i Finnmark med spesiell vekt på Skarsvåg, et av verdens nordligste fiskevær. Med utgangspunkt i en kvalitativ, diakron studie av handlinger og prosesser sammenligner jeg kjønnede mobile praksiser fra 1940-tallet og fram til i dag.

Fiskerisamfunn har lange tradisjoner i å til- trekke seg kvinner og menn fra andre steder i Norge og fra andre land til hushold og arbeidsplasser på fiskebåter, fiskebruk, oppdrettsanlegg og andre lokale virksomheter. Fiskerisamfunn er også fraflyttingssteder der særlig unge kvinners flytting har stått i fokus. Også de som blir betraktet som fastboende, særlig fiskerne, har alltid beveget seg i sin yrkespraksis. I dag er det mange eksempler på at både kvinner og menn er borte fra hjemstedet i kortere eller lengre perioder som arbeidspendlere, ferie- og fritidspendlere samt helsependlere, for å nevne noe. I fiskerisamfunn finner en derfor ulike former for og grader av mobilitet, noe som setter sitt preg på kvinners og menns handlinger og relasjoner, så vel som kulturelle uttrykk. Det å trenge nærmere inn i slike forhold vil derfor gi oss interessante kunnskaper om både kjønn, sted og mobilitet.

Jeg har lenge vært interessert i forskning om fiskerikultur og kjønn. Det var likevel en spesiell begivenhet, nemlig Inas giftemål, som inspirerte meg til å trenge dypere inn i fenomenet mobilitet. Som de fleste andre unge kvinner fra Skarsvåg eller lignende steder hadde hun for lengst flyttet på grunn av utdanning og jobb. Ina og hennes kommende ekte-mann valgte formiddagsvielse i Skarsvåg kirke der hun var døpt og konfirmert. Rett etter viel-sen kjørte brudedefølget de 24 milene til Alta, der de rakk det siste lørdagsflyet sørover. I et festlokale noen mil fra Gardermoen ventet resten av gjestene. En reise på cirka 1400 km i luftlinje var ikke til hinder for en vellykket bryllupsfest til ut i de små timer. Denne begivenheten eksemplifiserer det jeg her betegner som mobile praksiser, det vil si praksiser der mennesker beveger seg til og fra steder i form av spesielle reiser som her, ulike former for pendlingspraksiser,² tilflytting eller fraflytting. Jeg vil undersøke på hvilke måter strukturelle, materielle og kulturelle endringer de

siste tiårene har bidratt til kontinuitet og endringer i kjønnede mobile praksiser i fiskevær. Denne diskusjonen vil jeg knytte til det Gunnell Forsberg (2001:161) benevner som genuskon-trakter eller kjønnskontrakter, som dreier seg om *de uskrevne regler som regulerer relasjonene mellom kvinner og menn og gjenskaper og endrer kjønnsrelasjoner gjennom hverdags-handlinger innenfor de lokale strukturer kvin-ner og menn er en del av*. Spørsmålet belyses med utgangspunkt i empiri fra Finnmark, sær-lig fra Skarsvåg, et fiskevær som på 1970-tallet hadde cirka 220 og i dag cirka 80 innbyggere (Gerrard 1975, 2009).

Jeg tar utgangspunkt i to perioder. Den første, fra 1944 og fram til slutten av 1980-årene, handler om evakuering, gjenreising, industri-alisering og fremveksten av service- og kompe-tansetjenester. Den andre perioden, fra 1990 og fram til i dag, reflekterer innføring av og til-pasning til et kvotesystem³ i fiskeriene, men også sentralisering, økte utdanningstendenser og økt konsum. Skarsvåg og fiskerisamfunn i Finnmark og Nord-Norge forøvrig danner et interessant bakteppe på grunn av sine lange mobilitetstradisjoner der nordmenn og folk fra utlandet har kommet til og dratt bort (Ytre-berg 1942; Brox 1966; Gerrard 1975, 2009; Nyseth 1983; Balsvik 1989; Sørli 2005; Foss 2009). Gjennom min drøftning vil stabile så vel som foranderlige trekk ved kvinners og menns mobile praksiser og ved deres kjønnskontrakter bli tydeliggjort. Jeg vil imidlertid først ta opp mitt analytiske og metodiske grep inspirert av perspektiver fra kjønnsforskning, antropologi og geografi, for deretter å presentere etterkrigs-tiden og trekk fra de siste tiårene.

Mobile praksiser og kjønnskontrakter – teoretiske og metodiske betraktninger

Norsk mobilitetsforskning dreier seg om inn- og utflytting, pendling samt innvandring og

immigrasjon (Sørli 2005; Langørgen 2007; Sandanger 1979; Hjorthol 2008; Gerrard og Åse 1984; Brochman og Kjeldstadli 2008; Engebriksen og Norbert 2006; Aure 2008, Munkejord 2009). Disse studiene fokuserer som regel enten på ut- og innflytting eller på innvandring. Når jeg velger å bruke begrepet mobile praksiser, er det for å kunne analysere både inn- og utflytting, pendling og innvandring under ett i forhold til steder med bestemte materielle, strukturelle og kulturelle trekk. Flere av studiene ovenfor viser til kjønnsvariasjoner, og det er derfor interessant å se hvordan mobile praksiser spiller sammen med kjønn.

Mobile praksiser

I anvendelsen av praksisbegrepet er jeg særlig inspirert av Ingrid Rudie (2008:80): *Praksis*, skriver hun, *står enkelt og naivistisk for mer og mindre rutiniserte handlingsforløp som folk går inn i*. Hun sier selv at hun anvender et vidt praksisbegrep som på den ene siden dreier seg om *sosial organisasjon*, og på den andre siden *erfaring* som har å gjøre med sansing og forståelse av omgivelser og hendelser. Sosial organisering knytter hun til samarbeid om definerte mål (Firth i Rudie 2008:80–81). En slik forståelse åpner opp for improviserte handlinger, det vil si handlinger som ikke er dekket av strukturelle regler. Erfaringsbegrepet henter hun fra både antropologien, ulike fenomenologiske og hermeneutiske retninger så vel som fra det engelske ordet «experience». Opplevelsene kan være knyttet til tidligere erfaringer så vel som til nye opplevelser eller det Rudie (2008:81) betegner som *den løpende sekvensen av stadig skiftende konfrontasjoner med nye utfordringer*. Det er særlig den siste forståelsen av begrepet jeg anvender her.

På individnivå betyr det at en kan se personer som en «kulturell formasjon» som aldri blir ferdigdannet. Personene befinner seg i et skjæ-

ringspunkt der både den bagasjen en har med og nye opplevelser bidrar til å skape ny mening. På samfunnsnivå inkluderer praksisbegrepet prosesser der felles koder for hvordan en skal forstå ting og handlinger er grunnleggende. Rudie (2008:81) fremhever særlig romlige og temporære forhold som medbestemmende for erfaring og praksis. Det romlige kan knyttes både til erfaring og kroppsliggjøring, til kunnskap så vel som til politisk økonomi og globale nettverk.

Kort sagt dreier mobile praksiser seg om rutiniserte handlingsforløp der personer beveger seg fra et sted til et annet. Når en foretar slike handlingsforløp, kan det medføre endringer fordi rommene med ulike scener, ulike ritualer, allianser, økonomiske transaksjoner og rollespill, for å bruke Rudies begreper, er forskjellige. Praksisene og oppfatningene av dem vil dermed kunne variere, blant annet avhengig av avstand, hva slags aktiviteter som ligger i bunn, deres sosiale organisering, relasjoner, interesser samt kulturelle forhold som verdier, kunnskap og opplevelse av tilhørighet. Mobile praksiser kan derved forstås i lys av både kvinners og menns kunnskaper og relasjoner så vel som de stedlige kontekster de er en del av. Det er noe som er innskrevet i de kroppslige bevegelsene og den kulturelle bagasjen som anvendes når handlingene utføres.

Kjønn og kjønnskontrakter

Mobile praksiser kan også knyttes til kvinners og menns øvrige handlinger og til identitetsforvaltning som kan variere med tid og sted (Friedman 1998). Dette er trekk vi kjenner igjen fra forskning utført i fiskerisamfunn (Gerrard 1975; Davis and Nadal-Klein 1988; Porter 1993; Gerrard og Balsvik 1999; Gerrard 2003; Neis mfl. 2005). Mens begrepene kjønnsidentitet og identitetsforvaltning ofte er rettet mot individet, er begrepet genuskon-

trakt eller kjønnskontrakt knyttet til steder og regioner. Når den svenske geografen Gunnel Forsberg (2001:161) legger vekt på uformelle regler og hverdagshandlinger knyttet til lokale eller regionale strukturer i forståelsen av kjønnskontrakter, tolker jeg henne slik at det særlig er overindividuelle forhold hun er opptatt av når hun vil få fram kjønnskontraktens form og innhold. Hun sier at romlige analyser av kjønnsrelasjoner dreier seg om å gjøre feminisme romlig og relatert til det hun betegner som patriarkat, kjønnsregime og kjønnsforhandlinger. Det romlige kan knyttes til steder så vel som til regioner. I eksemplene fra Sverige skriver hun eksempelvis om kontrakter basert på storby, jordbruk og industristeder. I sin forståelse bygger hun på Yvonne Hirdmanns analyser av kjønn, relasjoner og makt, Doreen Masseys analyser av kjønn og sted og Henri Lefebres analyser av praksis (Forsberg 2001).

Gunnel Forsberg er opptatt av at kjønnskontraktenes form kan forstås som de regler kvinner og menn organiserer livet sitt etter, mens kontraktenes grad henger sammen med individenes handlinger og reaksjoner i sitt strev for å skjøtte sine sosiale, økonomiske og politiske behov (Forsberg 2001:162). Slike forhold er dermed grunnleggende for å forstå kjønnskontraktene som også kan betegnes som uformelt organiserte kjønnsrelasjoner. Fordi steder og regioner er knyttet til forhold som varierer, og fordi menns og kvinners individuelle handlinger innen disse rammene varierer, vil også de stedlige kjønnskontraktene variere i forhold til hva som oppfattes som *rett* og *riktig* kjønnsatferd i spesifikke kontekster, det vil si det Forsberg kaller for kjønnsaspektet ved sosiale normer (Forsberg 2001:163). Når hun velger å bruke kontraktsbegrepet, henger det sammen med at dette begrepet assosieres med handlende kvinner og menn innenfor bestemte geografiske kontekster. Handlingens

innhold kan reforhandles, noe som ikke minst er viktig i tilfeller der det eksisterer asymmetri eller maktubalanse i de kjønnede relasjonene. Slike maktstrukturer er veldokumenterte i en rekke fiskerisamfunn (Gerrard 1983, 1986, 1995, 2009; Neis 1993; Porter 1993; Munk Madsen 1996).

I norsk sammenheng har flere vært inne på lignende perspektiver, ikke minst i forhold til forhandlingsbegrepet. Ingrid Rudie (1984) skrev allerede på 1980-tallet om forhandlingsbegrepet i forhold til kjønn. Hanne Haavind (1977, 1994) har i flere sammenhenger diskutert kjønnede maktrelasjoner og anvendt forhandlingsbegrepet i kjønnede sammenhenger. Disse tre forfatterne har en felles vektlegging av kvinnen som aktiv part i kjønnsrelasjonene og ved muligheter for endringer. Rudie og Haavind har imidlertid ikke knyttet forhandlingsbegrepet så tydelig til sted og til normbegrepet som Gunnel Forsberg gjør.

Studier i fiskevær: metodebetraktninger

Denne artikkelen bygger på et langvarig kjennskap til Finnmark og særlig fiskeværet Skarsvåg. For en forsker fremstår stedet ved første blick som et kompakt sted. Kaianleggene der større og mindre fiskebåter ligger fortøyd, moloer, redskaps- og egnerbuer samt et fiske-mottak eid av Aker Seafood er tydelige tegn på at fiske er en viktig næring. Mens antall fiskebåter er det samme som i begynnelsen av 1970-tallet, er antallet fiskere nesten halvert. Produksjonshallene der et tyvetalls kvinner og menn jobbet med filetproduksjon og saltfisk på begynnelsen av 1970-tallet, rommer i dag bare tre-fire faste ansatte. Arbeidet består nå i å ta imot, veie, pakke og sende fisken videre til andre av konsernets bedrifter.

Bebyggelsen er konsentrert med ferie- og helårsboliger, turistanlegg i form av overnattingssteder, campingplasser og suvenirbutikk-

Skarsvåg – like ved Nordkapp og rike fiskefelter. (Foto: Anne Lise Lindkvist Nyheim)

ker som mange av Nordkapp-turistene benytter seg av. Skolen som ble ferdig i 1978, har foruten klasserom også svømmehall og fungerer som fiskeværrets samfunnshus. I dag er det fine veier og gode brøytetjenester, noe som gjør at stedet har helårsvei til Honningsvåg der det meste av handel og servicetjenester er konsentrert. Skarsvåg, men også mange andre mindre fiskevær i Nord-Norge danner på denne måten en oversiktlig ramme for forskernes datainnsamling.

Sjøl har jeg benyttet meg av ulike metoder. På 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet samlet jeg inn data gjennom feltarbeider basert på deltagende observasjon, men også ved hjelp av intervjuer og skriftlige kilder (Gerrard 1975, 1983, 1986, 1995). I mitt siste feltarbeid, foretatt i 2003/2004, la jeg hovedvekt på intervjuer (Gerrard 2003, 2005, 2007, 2008, 2009).⁴ Jeg har over år hatt kontakt med mange fra kyst-Finnmark ved besøk på deres hjemplass, men også ved kortvarige treff i Alta og i Tromsø. På denne måten har jeg fått

innblikk i noen av de endringene som har funnet sted.

Mens jeg i de første feltarbeidene vektla aktiviteter til de voksne som befant seg i Skarsvåg, hadde jeg i 2003/2004 også intervjuer og samtaler med utflytta skarsvåginger. Jeg samlet inn skolestiler og diskuterte dem med elevene. Slik fikk jeg innblikk i hva barn og unge var opptatt av. Intervjuene med de voksne var avtalt på forhånd og dreide seg om livsløp med vekt på arbeid, fritid, folks forhold til naturen og kvinners og menns geografiske bevegelsesmønstre. I tillegg har jeg hatt mange uformelle samtaler som mer har båret preg av å være «small talks» hvor vi utvekslet erfaringer og meninger. På denne måten har mange delt sine erfaringer med meg. For å sikre personvernet har jeg valgt å la personnavnene være fiktive. En annen grunn til å anvende anonymiserte navn, er at innholdet i utsagnene har gått igjen i mange samtaler og kunne vært uttalt av mange. Det er derfor flere som kan kjenne seg igjen. Jeg har imidlertid beholdt

stedsnavnene fordi jeg anser dette som sentralt når en er opptatt av perspektiver som rommer stedlige kjønnskontrakter.

Mitt eget forhold til mobilitet har også inspirert til videre analyse. Jeg har hatt forskeropphold på flere steder og i over tyve år pendlet mellom Alta, der jeg formelt har min bopel, og arbeidsstedet i Tromsø. Min samboer som er fisker, har i enda flere år pendlet mellom Skarsvåg og Alta. Dette har gitt meg et blikk som har bidratt til å legge grunnlaget for spørsmål jeg stilte i intervjuene og i de diskusjoner som ofte utspant seg i de mer uformelle samtaler. Jeg er dessuten inspirert av andre studier fra fiskeri-Finnmark (Bersvendsen 1998; Høgmo 1998; Aure 2008; Munkejord 2009). Dette gir meg også et sikrere fundament for å kunne drøfte om erfaringene fra ett bestemt sted også har større gyldighet.

Mobile praksiser og kjønn fra høsten 1944 til slutten av 1980-tallet

Den største «forflytningen» i Finnmark, også på Magerøya, fant sted i 1944 da befolkningen ble evakuert på grunn av den tyske okkupasjonen og «den brente jords taktikk». Etter krigen valgte de fleste å dra tilbake og bygge opp hjemstedene sine (Hansen 1989). Denne erfaringen har satt sine spor på enkeltpersoner, familier, lokalsamfunn og private og offentlige virksomheter.

Finnmark er kjent for sin bevegelige yrkesbefolkning i reindrift (Paine 1957), i fiskerierne og i offentlig administrasjon (Balsvik 1989). Kvinner og menn har flyttet ut og har kommet til (Gerrard 1975). Mange har dokumentert at kvinners flytting fra mindre fiskevær og fiskebondehushold tidligere var hyppigere enn menns, blant annet fordi behovet for kvinnearbeidskraft var mindre enn for menns arbeidskraft (Rudie 1969/70; Bratrein 1976; Flakstad 1984).

Etter hvert som den mer industrielle og sterkt kjønnsdelte filetproduksjonen startet opp i 1950- og 1960-årene, sysselsatte fabrikkene kvinner som fast ansatte filetkuttere og -pakkere og menn som bryggearbeidere, maskinoperatører og fryserer. Mange kom fra andre steder. Det hendte at tilreisende kvinner, både norske og særlig finske, forelsket seg i menn fra stedet og etablerte hushold i fiskeværet. På den måten var både de som var født og oppvokst på stedet og de tilreisende mobile, men på ulike måter (Gerrard 1975, 1986).

I Finnmark var dessuten mange skoleelever mobile. Selv om også de mindre fiskeværene hadde folkeskole, skulle det mang en politisk diskusjon til før ungdomsskolen ble bygd ut slik at elevene slapp å ukependle og bo på skoleinternat eller hybel. Helt fram til begynnelsen av 1970-årene måtte de som ville gå på yrkesskole eller gymnas dra til Kirkenes, Hammerfest, Alta eller enda lenger bort. Det gjaldt også de som valgte å gå på folkehøgskole, noe Nina kunne fortelle meg om sommeren 1972 da hun var 29 år:

Før vi dro sørover, gikk vi et år på Øytun i Havøysund. Der ble vi kjent med mange andre fra kysten. Noen dro videre sørover sånn som oss, mens andre tok seg jobb på fiskebruk.

Ninas utsagn viser til at det var mange unge kvinner fra finnmarkskysten som dro bort for å få et avsluttende år på sin skolegang, og at dette skoleåret for mange ble etterfulgt av mer eller mindre permanent flytting til Sør-Norge.

Helsetjenesten og annen offentlig virksomhet krevde at de som bodde utenfor byene og sentrene, måtte bevege seg dersom de hadde behov for slike tjenester. Legekontor, sykehjem og gamlehjem lå som regel i kommunesenteret. Fra begynnelsen av 1950-tallet ble det slutt på hjemmefødsler. Det førte til at fødende

fra de mindre stedene i god tid måtte dra hjemmefra og vente på fødselen der det fantes fødestue eller sykehus. Det var ikke alltid like populært «å gå og trø i Honningsvåg», verken for den fødende eller hos familiene deres (Gerrard 1975). Det er derfor forståelig at det særlig var kvinneorganisasjonene som stilte krav om månedlige lokale legedager og helsekontroll. I den grad de fastboende kvinnene var mobile, skyldes det kortvarige besøk til lege, sykestue for å føde, hilse på familie og venner, handle i spesialbutikker, for eksempel til de store høytidene.

Fiskerne kunne være borte i timer eller dager, avhengig av fiskefeltets beliggenhet, redskapenes art, størrelse på fangsten og leveringsmulighetene på land. Under lofotfisket eller når innsiget i finnmarksfisket ikke var på nære felter, dro fiskerne hjemmefra og kunne være borte i dager og uker.

Reindriftsutøverne som kom til kystområdene, var også mobile. Hele familier dro med reinsdyra fra indre Finnmark om våren og tilbrakte sommermånedene ved kysten før de vendte tilbake om høsten. Mange reindriftsutøvere, både kvinner og menn, spesialiserte seg også på souvenirproduksjon med salg til turister som kom til sommerstedene deres. Reinsdyras årlige vandring gjorde det dermed mulig for enkelte reindriftsutøvere å skape en attåttnæring fordi Magerøya og Nordkapp har lang tradisjon for å ta imot turister, først og fremst i sommermånedene. De kom særlig med hurtigruta og med cruisebåter.

Sommertiden var også en tid da utflytta finnmarkinger kom hjem – en gang i mellom (Gerrard 1975). De unge kvinnene kom tilbake med mann og barn og tilbrakte feriene sine der, *hvert annet eller tredje år: «Det var langt og det var dyrt».*

Mot slutten av 1970-årene kunne en spore nye former for mobile praksiser, blant annet som en følge av utdanning, for eksempel

desentralisert lærerutdanning ved Lærerhøgskolen i Alta, der flertallet av studentene var kvinner fra kystsamfunn. Jeg har flere intervjuer av studenter med fiskere til ektemenn, som forteller om mødre, svigermødre, svigerinner og venninner som stilte opp og passet barn de ukene de dro til Alta eller andre steder der samlingene ble arrangert.

Disse eksemplene viser ut- og innflytting så vel som daglige eller ukentlige bevegelser i forhold til arbeid, utdanning, ferie og fritid, privat og offentlig tjenesteyting. Hovedtendensten i denne perioden er at menn og unge kvinner er mest mobile, mens de etablerte kvinnene representerte den stabile kjernen og kontinuiteten i fiskeværet (Gerrard 1975).

Mobile praksiser og kjønnskontrakter fram til 1980-årene

Praksisene som er vektlagt ovenfor er mangfoldige, og noen representerer det Ingrid Rudie kaller for rutiniserte handlingsforløp, som for eksempel fiskernes og reindriftsutøvernes stadige bevegelser, unge kvinners ut- og innflytting. Andre handlinger var i liten grad rutiniserte, som tvangsforflytningen av store deler av Finnmarks befolkning i 1944. Helse- og skolependling ble etter hvert forutsigbare mobile praksiser som ble mer eller mindre motvillig akseptert.

Mobiliteten kan også ses på som middel til å nå kvinners og menns mål (Rudie 2008:80). Mål som utøverne, foresatte eller myndigheter primært ønsket å nå, kunne være å gi innbyggerne jobb, å ha nødvendig arbeidskraft samt å kunne tilby skolegang og helsetjenester. Noen praksiser dreier seg også om det Rudie kalte for *praktiske improvisasjoner og individuelle tilpasninger*. Eksempler på dette er at noen valgte å reise tidlig til kommunesenteret når de skulle føde, andre ventet, noen valgte å ta framhaldsskolen før de begynte på realskolen, videregående skole eller folkehøgskolen, mens

andre egnet line hjemme før de begynte å arbeide andre steder (Gerrard 1975). Noen reiste til samme fiskebedrift år etter år i sesongene. Slike forhold åpnet for individuelle mobilitetsvariasjoner.

Selv om mobile praksiser i denne perioden i stor grad kan knyttes til offentlige og private tjenesters struktur og sosiale organisasjon, viser også eksemplene at den enkeltes erfaringer er viktige. Fordi handlingene i stor grad var kjønnnet, ble erfaringene og kunnskapen knyttet til slike handlinger også kjønnnet. Innflytterkvinnene måtte lære seg å være alene med ansvar og plikter når mennene var borte på fiske. Fiskerne måtte lære at ikke alle kvinner taklet dette på samme måte som de var vant til i oppveksten.

De mobile praksisene kan betraktes som strategier for å få fiskerihushold og lokalsamfunn til å henge sammen, gitt rammebetingelsene de var underlagt. Der praksisene ble utøvd av flere, ble det etablert felles forståelser og fortolkninger av disse fenomenene. For ungene som gikk på skole andre steder, og for foreldrene som sendte dem bort, kunne slike kroppslige bevegelser medføre smertelige erfaringer (Gerrard 1975). I flere tilfeller var det nettopp følelsen av fortvilelse som dannet utgangspunkt for kvinners krav om lokal skoleutbygging (Gerrard 1975). Slike eksempler viser også at den enkeltes erfaring og opplevelse spiller inn, men gjennom de mulighetene som den lokale sosiale organisasjonen ga, konverteres de til overindividuelle praksiser gjennom politiske krav.

Uformelle forventninger om praksiser som innebar bevegelse, må ses i lys av stedlige kjønnskontrakter. Dette gjelder i eksempelet ovenfor der mødre gikk i bresjen for «å få skoleungene hjem», og det gjelder i arbeid og fritid. Når mannen dro ut på fiskefeltet, til fiskebruket eller andre arbeidsplasser, ble det tatt for gitt at den kvinnelige part var den sta-

bile som tok seg av hus og hjem. Både arbeidsorganisering, den kjønnsmessige arbeidsdelinga og bevegelsesmønsteret bygde på en kjønnskontrakt der den kjønnsmessige arbeidsdelinga og mobilitetsgraden var forskjellig for kvinner og menn og sjelden ble gjort til gjenstand for forhandlinger.

Unge kvinners flytting fra fiskeværene i etterkrigstiden kan også leses som en stedlig kjønnskontrakt. Flyttingen ble sjelden problematisert og kan derfor tolkes som en norm som gjaldt for unge kvinner og som dannet aksept av slike praksiser. Unge menn dro også bort fra hjemstedet, men vendte oftere tilbake, begynte å fiske eller fant andre arbeidsmuligheter på hjemmeplassen samtidig som de etablerte familie. Menn hadde således flere valgmuligheter.

En kan si at kjønnskontrakten var uttrykk for et hierarki der menns arbeid rangerte høyere enn kvinners på grunn av at kvinnes arbeid ga lav økonomisk uttelling. Jeg har tidligere analysert dette som kjønnsasymmetri både hva økonomiske rettigheter, det vil si lønn, samfunnsmessige velferdsrettigheter og innflytelse innen fiskerisektoren, angår. Kvinners arbeidsinnsats i forhold til fiskefartøyet var ulønnet eller i beste fall lavere lønnet enn menns innsats. Kvinners arbeid fikk dermed bakkemannskapskarakter (Gerrard 1983), noe som også må forstås i lys av den betydning lønnsarbeid har i den modellen som den norske velferdsstaten er tuftet på. Den lokale kjønnskontrakten fungerte som et regelverk som hver og en forholdt seg til og praktiserte. Det at menn måtte skjøtte sitt arbeid når og der fisken fantes, ofte med god hjelp av kvinnene på land, var så hardprogrammert som Ingrid Rudie (1984) skrev for mer enn 25 år siden, at unntak hørte med til sjeldenhetene. Fiskeresurser og arbeidets lokale sosiale organisasjon med en sterk kjønnsmessig arbeidsdeling, men også den statlige måten å bestemme grunn-

laget for velferdsmessige uttellingene på, bidro til forskjeller i rettigheter.

Mobile praksiser og kjønn fra 1990 og fram til 2010

Noe som preger disse årene, er at ikke bare kvinner, men også menn begynner å flytte (Sørli 2005). Dette er en tendens som gjelder hele distrikt-Norge. Dersom en sammenligner unge i fiskeriavhengige kommuner med andre kystkommuner i fylker i Sør- og Nord-Norge, er nettoutflyttingen for dem som er født i perioden 1965 og 1969, på mellom 35 prosent og 38 prosent for henholdsvis menn og kvinner, og på 71 prosent og 74 prosent for dem med høyere utdanning (Foss 2009). Vi ser at kjønnsforskjellene ikke er så store som de vi fant tidligere. Munkejord (2009) presenterer innflyttingsdata fra Finnmark som viser at mer enn halvparten av befolkningen er innflyttere som kommer fra andre kommuner i Finnmark, andre norske fylker og andre land. Denne form for mobile praksiser setter derved sitt preg på mange fiskerisamfunn.

Foss (2009) knytter ungdomsflyttingen til sentralisering både av private og offentlige institusjoner. Dette henger sammen med flere forhold, blant annet et nytt inntektssystem for kommunene. Konsekvensen er presset økonomi, der skoler og barnehager er blitt lagt ned og andre offentlige tjenester redusert. Dermed pendler både barn og voksne. Mange steder har også mistet sin dagligvarebutikk, noe som øker shoppingreisene for å få tak i både dagligvarer og større kapitalvarer.

Nedlegging og strukturrasjonalisering i fiske og fiskeindustri, førte til at antall kvinner og menn i fiskeriene begynte å minske allerede på 1980-tallet, en utvikling som ser ut til å fortsette (Gerrard 1995, 2008; Bendiksen 2007). Innføringen av kvotesystemet med ekstremt små kvoter i begynnelsen av 1990-

årene førte til omlegging av driftsformer og eiendomsformer (Gerrard 2007). Dersom kvoten som var basert på båtens størrelse, var oppfisket, måtte en holde seg på land selv om *fisken kokte i havet*, som mange sa (Gerrard 1995). I årene etter 1990 har svært mange kystfiskere sluttet, mens andre igjen kjøpte flere båter og startet rederier og aksjeselskaper. Dette er eiendomsformer som tidligere for det meste hadde vært vanlige for større fartøyer. Et rederi eller en båteier kunne dermed ha flere båter, noe som førte til flere kvoter og muligheten for å ta større fangster. Fra 2004 av var det mulig at en og samme båt kunne fiske det kvantumet som tilsvarte tre kvoter dersom eieren hadde rettigheter til det. Dette har vært en omlegging som svært få kvinner fikk del i (Gerrard 2008). Få unge menn og nesten ingen kvinner ble rekruttert som fiskere (Gerrard 2008). Like fullt har mange i næringen, også på Magerøya, de siste årene hatt gode inntekter. Dersom en imidlertid sammenligner kvinnenes og mennenes formue og inntekter, skårer kvinnene i familiehushold lavere enn menn,⁵ og menn fremstår fremdeles som hovedforsørgere i fiskerihusholdet.

Slike endringer førte til at den store andelen av rutinerte mobile praksiser som særlig fiskeindustriarbeiderne sto for i etterkrigstiden, ble kraftig redusert. I den grad utenlandske arbeidere flytter til, kommer de nå lenger sør- og østfra enn før. I kommunene Vardø og Hasvik var det i noen år arbeidere fra Sri Lanka (Bersvendsen 1998, Høgmo 1998). Båtsfjord-fiskebrukene rekrutterte i noen år russisk arbeidskraft gjennom spesielle ordninger (Aure 2008). De seinere årene har det også kommet kvinner og menn fra de baltiske land, Polen og Island. I Skarsvåg er det eksempler på at noen etablerer seg, noen blir sesongarbeidere og i få tilfeller, fiskere. Andre pendler mellom fiskeværet og hjemlandet.

Reindriftsutøvernes mobile praksiser har

også endret seg. I dag er det for det meste menn som flytter med reinsdyrene. Vanligvis kommer kvinner og barn til kysten når skolen er slutt, og drar tilbake når skolen begynner, med mindre kvinnene i familiene har spesialisert seg på å lage og selge håndverksprodukter (doudji) til turistene (Utsi 2010). I perioder der gjetinga ikke er så arbeidskrevende, er det også eksempler på at yngre menn for det meste oppholder seg i Indre Finnmark og vender tilbake til kysten når det er behov for deres arbeidskraft.

Antall turister har også økt de siste tiårene på grunn av flere og større turistanlegg drevet av større kjeder så vel som av lokale kvinner og menn. Til Nordkapp kommer turistene med skip, busser, vanlige biler og bobiler, på motorsykkel, tråsykkel eller til fots. De fleste blir på øya noen timer. I beste fall avlegger de et meget kort besøk i et av fiskeværene for så å dra til neste reisemål.

Sentralt i denne perioden er også de mange eksempler på familieflytting fra fiskeværene. Kari fortalte meg sommeren 2007:

Nå flytter også vi til Tromsø der to av barna våre bor. Æ har også hørt at Dagny og barna skal flytte. Da slipper de største ungene å bo på hybel, og den minste kan få barnehageplass.

Dette innebærer at fiskeren pendler med fly eller hurtigrute, avhengig av hvor de har bosatt seg, til det stedet båten har sin havn. Jeg har også møtt kvinnelige helse- og sosialarbeidere bosatt i fiskeværet som begynte å dagpendle motsatt vei – med minstebarnet godt festet i barnesetet på vei til barnehagen⁶ og jobb. Slike representerer de nye praksiser:

Før var det utenkelig at en fisker ikke skulle bo i fiskeværet, fortalte Søren meg i 2004. Se på Kåre og mannskapet hans. De

har i flere år nå kjørt hver dag hjemmefra og til Skarsvåg. Det går stort sett bra. Det er bare været som kan stoppe dem, og det skjer ikke ofte.

Sammenlignet med etterkrigstiden, er det få hushold som etableres (Gerrard 2007). De unge har dratt allerede som 15–16-åringer for å gå på skole. Til gjengjeld er det flere kvinner fra Asia og Russland som har giftet seg med fiskerisamfunnenes menn (Aure 2008; Munkejord 2009). Kvinnene i denne gruppen opprettholder jevnlig kontakt med hjemlandet og reiser kanskje flere ganger i året for å besøke familie og venner, akkurat som utflytta kvinner og menn fra stedet kommer hjem for å gjøre det samme, feire bursdager, jubileer eller delta på festivaler og slektsstevner (Gerrard 2009).

Pensjonistene begynte allerede på 1990-tallet å oppholde seg i Syden noen måneder om vinteren. Dette henger blant annet sammen med god økonomi og med ønske om et mer helsevennlig klima. I Skarsvåg har ofte fire–fem familier, det vil si ti prosent av befolkningen, vært borte om vinteren.⁷

Mange familier har dessuten hytter, ferie- eller fritidsboliger andre steder og pendler fram og tilbake mellom hjemstedet og fritidsstedet. I Skarsvåg gjelder dette over halvparten av husholdene (Gerrard 2007). Flere har fritidsboligene sine noen timers kjøring fra hjemstedet eller i nærheten av fødestedet og slektninger. Det innebærer at mange er borte i helger, i ferier eller utenom fiskesesongene. Mye av aktivitetene utenom arbeid foregår dermed andre steder. Den innsatsen som kvinnene la ned i lokale husmorlag og fiskerkvinnelag, og mennene i fiskerlag, blir av mange erstatta av aktiviteter i forbindelse med fritiden på hytta, ofte sammen med slekt og venner (Gerrard 2009).

Mobile praksiser utøves også av kjærestere

eller partnere/ektefeller der bare den ene bor i fiskeværet, eller det som er betegnet som *living apart together* (LAT) (Levin 2004). Denne «kjærlighetspendlingen» kan også ha ulike former. Parene kan møtes i helger, månedlig eller i ferier. De har i varierende grad hverdagene sammen. Dette er en form for pendling som ikke fant sted i særlig grad tidligere.

Reising til og fra skolestedet skjer fremdeles og i større grad enn tidligere på grunn av flere års obligatorisk skolegang. Denne gruppen består også av voksne elever og studenter, ikke minst kvinner. Det kan blant annet knyttes til økningen av tilbudene om desentralisert undervisning og nettundervisning de siste 10–15 årene.

Eksempelene ovenfor viser at både kvinners og menns mobile praksiser i perioden har økt. Noen kvinner dagpendler til arbeid, drar bort noen ganger i året for å ta desentralisert utdanning, flere driver kjærlighets- og shoppingpendling. Mange sesong- eller ukependler mellom hjemmet og ferieboligen eller Syden. De som flytter ut, kommer tilbake, og fiskeværet blir et felles møtested, også for deres barn og barnebarn. Her feires fødselsdager og arrangeres slektsstevner. Flere fiskere har bostedet sitt et annet sted enn der båten har havn. Fiskebrukene er ikke lenger møteplassen for unge tilreisende og fastboende på samme måte som i etterkrigstiden. Turiststrømmen har økt og blitt en lokal næring for flere, også for kvinner. Tendensen blant reindriftsutøverne er at unge menn kommer til fiskeværet ved behov. På denne bakgrunnen kan en si at de mobile praksisene ikke bare har økt, de er også mer mangfoldige både i form og innhold.

Mobile praksiser og kjønnskontrakter i endring

Både strukturelle, materielle og kulturelle forhold bidrar til å forklare hvorfor mobile prakti-

ser over lengre strekninger og i former som var uvanlige før, finner sted i dag. Ikke minst dagpendlerne nyter godt av flere helårsveier, bedre brøyteteknologi, bedre kjøreferdigheter og mer enn én bil per hushold. Noen vil også peke på mildere klima som en årsak. Kvinner kan ta seg jobb i kommunesenteret. Fiskerne kan hver dag kjøre fra hjemstedet til havna der båten er fortøyd. Bedre og billigere flybilletter gjør det mulig å pendle over lengre strekninger. Fremdeles er fiskefeltene attraktive i og med at de ligger nært land. Båtene har fått sterkere motorer, og nødvendige forflytninger går fort. De mobile praksisene er velkjente, men ny teknologi, hurtige skiftninger og bevegelser både på hav og land ser ut til å føre til økt mobilitet og nye utfordringer for sosial organisasjon.

Det er imidlertid ikke bare forhold som kan knyttes til lønnet arbeid, som er viktig. Husholdets lokalisering og organisering samt forholdet mellom fiskebåten som enhet og husholdet må også trekkes inn. Dette illustrer et annet poeng med sosial organisasjon som Rudie (2008) var inne på. I fiskerilitteraturen basert på 1970-tallets forskning ble det lagt vekt på at det gjensidige avhengighetsforholdet mellom fiskebåt, hushold og bedrift preget fiskeværenes sosiale organisasjon (Wadel 1980, Gerrard 1983, Wadel og Jentoft 1984). Jeg knyttet dette til kvinnes rolle som koordinerende aktører og som bakkemannskap (Gerrard 1983). Når husholdsmedlemmene etablerer seg andre steder, mens båten fremdeles har base i sin gamle havn, blir relasjonene mellom båt og hushold brutt i og med at mannskapet nå rekrutteres fra mange steder, og båtene leverer fangsten andre steder.

Eksempelene ovenfor viser at fiskerkonas valg er viktig i beslutningen om bosted på grunn av egen trivsel, ønske om nærhet til ettertrakta jobb som kanskje ikke finnes i fiskeværet, nærhet til barnehage eller det å slippe

å sende barna på hybel for å gå på videregående skole. Disse ønskene kan bygge på selvopplevde erfaringer, men også på forventninger eller fremtidige vurderinger av fiskeværets utvikling i forhold til egne, men også barns behov. Det betyr at kvinnes eget arbeid og ønsker i forhold til menns arbeid problematiseres og diskuteres. Ut fra disse endringene kommer en også på sporet av nye kjønnskontrakter, altså nye forståelser for hva som er mulig og akseptabelt å gjøre for kvinner og menn. De etablerte prinsipper for bosetting, der ektemannens arbeidsmuligheter var avgjørende, er brutt. Dagens kjønnskontrakter går ut på at både menn og kvinner skal kunne

fiskerikultur. Når koblingen mellom bosetting og arbeid på en kystfiskebåt svekkes, er en premiss for kystfiskerikultur endret. Privatisering i form av kvoter, teknologi og økt markedsorientering både fra fisker- og produsenthold slår også inn i fiskeværene og utgjør en annen premiss. En kan observere økte krav til fleksibilitet og smidighet ektefellene imellom, som de møter med større variasjon i organisering av hverdagen enn tidligere. Like fullt, menns høyere formue og inntekter som danner kjernen i husholdets økonomiske forsørging, gjør at kjønnsasymmetrien i fiskerihusholdet på mange måter kan sies å opprettholdes.

Husholdets plassering med skifte mellom

Når koblingen mellom bosetting og arbeid på en kystfiskebåt svekkes, er en premiss for kystfiskerikultur endret.

realisere sine mål, for eksempel i forhold til lønnsarbeid. Dersom dette ikke kan skje lokalt og familien flytter, kan menn likevel opprettholde sitt fiske. Forskjellen er nå at menn ikke bare er mobile på havet, men også på land. Kvinnene på sin side har sin jobb, men må i lengre perioder være uten sin ektemann eller samboer sammenlignet med den gang de hadde bopel i fiskeværet.

Mobile praksiser som avdekker denne form for kjønnskontrakter innebærer også endringer og rangeringer av lokale kulturelle verdier. I tidligere arbeid har jeg skrevet at fiske, det vil si menns arbeid og verdier i forbindelse med arbeid på sjøen og på land, var grunnleggende i konstitueringen av en fiskerikultur basert på kystfiske (Gerrard 1975). Mye tyder på at de endringene jeg viser til her, representerer endringer i grunnlaget for kyst-

hus på det registrerte bostedet, opphold i syden og/eller i ferie- og fritidsboliger henger sammen med globaliseringen, geografisk lokalisering og sosial organisasjon. Bevegelse mellom hjemmet og andre oppholdssteder skaper nye erfaringer og fører til nye opplevelser. I og med at det er mange, som i Skarsvåg, som foretar skifte mellom steder, oppstår et nytt sosialt mønster og nye forståelser av hva som er aksepterte praksiser. En kan snakke om at nye «kulturelle formasjoner» dannes og peker i retning av flerstedstilknytning.

De mobile praksisene knyttet til sydenpendling og fritidsbolig-/hyttependlingen kan også studeres som et resultat av endra kjønnskontrakter. Kontrakten går ut på at kona i mange tilfeller tar initiativet til slike reiser (Gerrard 2003). Menn følger med, men også de setter sine betingelser, for

eksempel sier fiskeriktemannen at han må hjem slik at han får med seg noe av fiske-sesongen.

I Aya Napa har jeg deltatt på språkkurs og i sangkor. Asle har gått på malerkurs. Vi har også fått venner som besøker oss her. Oppholdet er godt for helsa, men jeg vil ha julen hjemme. og Asle må hjem til fisket i april. (Samtale med Solrunn, 2004)

Dette viser fleksibilitet i hvordan parforhold, også de som har vart lenge, kan utøves, og der både kvinner og menn kan definere primis-sene og utformingen.

Det å daglig bevege seg fra et sted til et annet ser ut til å ha blitt mer vanlig for både kvinner og menn, likedan det å bevege seg over lengre strekninger. I arbeidssammenheng ser det ut til å være en praksis som menn med tilknytning til fiskerinæringen fremdeles har i større grad enn kvinner. Det kan være mange årsaker til det, blant annet endringer i fiskerienes bedrifts- og eiendomsstruktur, men også i fiskerienes forvaltningssystem i form av kvoter. Kvinner på side ser ut til å ta initiativ til mobile praksiser i forhold til utdanning, shopping, fritidshytte og sydenopphold. Mer tilpassede utdanningssystemer, men også bedre husholds-økonomi, ikke minst for middelaldrende og eldre, gjør at disse formene for mobile praksiser blir vanligere enn før. Dermed kan en si at de mobile praksisene i fiskerisamfunn har økt og blitt mer mangfoldige både for kvinner og menn. I og med at kvinnes initiativ på en rekke områder får gjennomslag, kan en si at nye mobile praksiser er nært knyttet sammen med endringer i den stedlige kjønnskontrakten.

Fleksible kjønnskontrakter

Hva har så koblingen mellom mobile praksiser og kjønn som analytiske redskap gitt kunnskap

om? Både de strukturelle og materielle, men også de kulturelle endringene i de to fokuserte periodene har vært betydelige, med konsekvenser for mobile praksiser, kjønninga av dem og kjønnskontraktene. Kjønninga vedlikeholdes ved at mange unge kvinner fortsetter å flytte, mens eldre kvinner, unge og eldre menn representerer grupper som nå flytter i større grad enn tidligere. Innvandrere fra andre land flytter inn. Denne formen for flytting, men også nye former for pendling, særlig den som kvinnene står for gjennom arbeids-, ferie- og fritidspendling, representerer nye kjønnede praksiser. Igjen kan Ina og hennes familie trekkes fram som et eksempel. Sist jeg traff henne i Skarsvåg var da familien var samlet til hennes barns dåp og til et stort slektsstevne hvor også hennes tante og onkel feiret runde dager. For utflytterne blir fiskeværet dermed et fritidssted, et *ferievær* fylt av spesielle begivenheter som knytter familier og generasjoner sammen, mens hverdagen leves et annet sted (Gerrard 2009). For dem som fremdeles bor igjen i fiskeværet, blir det et sted hvor arbeid utføres, mens de i større grad tilbringer mer av sin ferie- og fritid utenfor fiskeværet.

Slike prosesser skaper nye kjønnsrelasjoner. Kvinner har fått økt innflytelse og dermed beslutningsmakt med hensyn til avgjørelser om bosted, fritidsavvikling og mange av familiens hverdagspraksiser. På disse områdene ser den etablerte kjønnsasymmetrien ut til å brytes.

Selv om fiskeriene og fiskerienes sosiale organisasjon ikke lenger er en så klar premiss-giver for fiskeværenes aktiviteter, normer og kulturelle uttrykk som de var tidligere, er det nettopp innen fiskeriene at kjønnsasymmetrien vedlikeholdes. Kvotesystemet ser ut til å ha ført til en enda mer mannsdominert næring med nesten bare menn i yrket, og der menn fremdeles står for størsteparten av familiens

pengeinntekter. Det er allikevel ikke helt som før. Familielivet og kvinners lønnsarbeid teller mer, selv om menn likevel tjener mest. Kanskje en kan snakke om en forskyvning i forholdet mellom lønnsarbeid på den ene siden og familie- og fritidsliv på den andre siden. Det gjelder både for kvinner og menn, men på ulike måter. De nye mobile praksisene ser også ut til å bli en del av dagliglivet. Noen av kvinnes og mennenes nye praksiser ser etter hvert ut til å bli vanlige eller rutiniserte, slik Ingrid Rudie også var inne på i sitt praksisbegrep. Like fullt spiller den enkeltes erfaring inn og avgjør om de mobile praksisene oppfattes som positive eller som problematiske. Gjennom sine mobile praksiser er kvinner og menn innnevde i nasjonale og internasjonale nettverk. Dette er nettverk som har gjennomgått store samfunnsmessige endringer. På denne måten kan praksisene ha fellestrekk med det som foregår på andre steder og i andre sektorer i det norske samfunnet.

Sammenlignet med etterkrigstiden vil jeg derfor konkludere med at dagens lokale kjønnskontrakt har elementer av både av kontinuitet og endringer. Kontinuiteten vil jeg særlig knytte til innvirkningen på lokalsamfunnet fra de eksterne strukturelle endringene i fiskerinæringens marked og fra politiske føringer. Samtidig representerer kvinnes varierte hverdagslivserfaringer på felter utenom fiskeriene viktige endringer. Dette viser at kjønnskontraktsbegrepet knyttes til kvinners og menns forhandlinger, slik Gunnel Forsberg argumenterte for. Jeg vil også si at fokusering på kvinner og menns handlinger åpner opp for det vi kan kalle for fleksible kontrakter.

Innledningsvis stilte jeg også spørsmålet om endringer i kjønnskontrakter kan være relevante andre steder, noe også Gunnel Forsberg (2001) har vært opptatt av. De endringene jeg har skissert ovenfor, har funnet sted på mange steder i Finnmark, og mange av

eksemplene har også gyldighet for Nord-Norge forøvrig. Mye tyder derfor på at vi ikke bare har å gjøre med endringer i den lokale kjønnskontrakten, men også med endringer i det vi kan betegne som nordnorske fiskerisamfunns kjønnskontrakt. ★

Noter

- 1 En takk til alle dem i Finnmark, særlig i Skarsvåg, som har delt sine tanker og erfaringer med meg, og til dem som har kommentert utkastene: Sissel Eriksen, Gunnel Forsberg, Lise Nordbrønd, Ingrid Rudie og Halldis Valestrand, og ikke minst Tidsskrift for kjønnsforskningens redaktør Hilde Danielsen og artikkelens refereres.
- 2 Jeg bruker her pendlerbegrepet i vid forstand, altså mer utvidet enn det vi finner i SSBs pendlere. SSB <http://www.ssb.no/metadata/conceptvariable/vardok/1135/nb> og Riksmålsordboka: Bokmålsordboka legger vekt på lengde: «en som regelmessig må reise langt mellom bosted og arbeidssted» Se: <http://www.dokpro.uio.no/perl/ordboksoek/ordbok.cgi?OPP=pendler&begge=5%F8k+i+begge+ordb%F8kene&ordbok=bokmaal&alfabet=n&renset=j>
- 3 Kvotesystemet gjelder for fiske etter torsk, hyse og sei nord for 62. breddegrad. Kvotene fastsettes årlig av Fiskeridirektoratet etter politiske diskusjoner og vedtak.
- 4 Artikkelen er skrevet på grunnlag av prosjekter finansiert av Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, Rådet for forskning for samfunnsplanlegging og sist fra Norges forskningsråds program med fokus på rammebetingelser, styringsmuligheter og virkemidler for en bærekraftig utvikling), Finnmark Distriktshøgskole og Universitetet i Tromsø.
- 5 Her har jeg gått inn og sett på skattelistene for flere fiskerifamilier i Nordkapp.
- 6 Etter at barnehagen i Skarsvåg ble lagt ned i 2002, finnes det ikke slike pedagogiske muligheter for småbarn i fiskeværet.
- 7 Egen telling. Flere av husholdene består av ett og to husholdsmedlemmer som tilbringer mye tid andre steder (Gerrard 2009).

Litteratur

- Aure, Marit 2008. *Arbeidsmigrasjon fra Teriberka til Båtsfjord 1999–2003*. Avhandling levert for graden Doctor Rerum Politicarum. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Balsvik, Randi Rønning 1989. *Vardø. Grensepost og fiskevær, 1850–1950*, bd. 2. Vardø/Stavanger: Vardø kommune/Dreier Bok.
- Bendiksen, Bjørn-Inge 2007. «Norsk hvitfiskindustri i endring». *Fiskeriforskning* nr. 21.
- Bersvendsen, Hilde 1998. *Flerkulturelt arbeidsmiljø: «kemi det som skal tilpasse seg, vi eller dem?» En sosialantropologisk studie*. Hovedfagsoppgave. Bergen: Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Bergen.

- Bratrein, Håvard Dahl 1976. «Det tradisjonelle kjønnsrolle-mønsteret i Nord-Norge». I: Forfatterkollektiv (red.): *Drivandes kvinnfolk – kvinner, lønn og arbeid*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Brockman, Grete og Knut Kjeldstadli 2008. *A history of immigration the case of Norway 900 – 2000*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brox, Ottar 1966. *Hva skjer i Nord-Norge*. Oslo: Pax forlag.
- Davis, Donna Lee og Jane Nadel Klein (red.) 1988. *To work and to weep: Women in Fishing Economics*. St. John's: ISER, Memorial University of Newfoundland.
- Engebretsen, Ada og Norbert Elise 2006. «Makt, skam og sivilisering: somaliere i eksil og det norske samfunnet». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 31 (1):109–123.
- Flakstad, Anne Grethe 1984. «Kan endring innen kvinne-arbeidet utløse strukturendringer?» I: Ingrid Rudie (red.): *Myk start – hard landing*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Foss, Olav 2009. *Life-course migration in coastal communities – Norway. Many locals leave, few newcomers stay for long*. 7.3.2010, <http://www.nora.no/files/72/20091030151941512.pdf>
- Forsberg, Gunnel 2001. «The difference that space makes. A way to describe the construction of local and regional gender contracts». *Norsk Geografisk Tidsskrift* 55 (3):161–165.
- Friedman, Susan S. 1998. *Mappings: feminism and the cultural geographies encounter*. Princeton: Princeton University Press.
- Gerrard, Siri 1975. *Arbeidsliv og lokalsamfunn*. Magistergradsavhandling. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Gerrard, Siri. 1983. «Kvinner i fiskeridistrikter – fiskeri-næringens bakkemannskap». I: Bjørn Hersoug: *Kan fiskerinnæringen styres?* Oslo: Novus forlag.
- Gerrard, Siri 1986. «Kvinner makt og avmakt. Et kjønns-rolleperspektiv på forvaltning av faglige interesser i fiskeindustrien». *Fdh-rapport* 6. Alta: Finnmark distriktshøgskole.
- Gerrard, Siri 1995. «When Women take the lead. Changing conditions for women's activities, roles and knowledge in Northern Norway's fishing communities». *Social Science Information* 34 (4):595–631.
- Gerrard, Siri. 2003. «Må det bo folk i husan». I: Marit S. Haugen og Egil Petter Stræte (red.): *Ut i verden og inn i bygda*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Gerrard, Siri. 2005. «Research Relations as Globalization: Feminist Reflections on the Informant-Researcher Relationships». I: Barbara Neis mfl. (red.): *Changing Tides: Gender, Fisheries and Globalization*. Black Point, Nova Scotia: Fernwood Publishing.
- Gerrard, Siri 2007. «Den nødvendige tverrfagligheten – diskurser om hushold og modernitet». I: Torill Nyseth mfl. (red.): *I disiplinens grenseland. Tverrfaglighet i teori og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gerrard, Siri 2008. «A travelling Fishing Village: The Specific Conjunctions of Place». I: Jørgen Ole Bærenholdt og Brynhild Granås (red.): *Mobility and Place. Enacting Northern European Peripheries*. Aldershot: Ashgate.
- Gerrard, Siri 2009. «Fra fiskevær til ferievær? Om kyst-samfunn i endring». I: Einar Niemi og Christine Smith-Simonsen (red.): *Det hjemlige og det globale. Festskrift til Randi Rønning Balsvik*. Oslo: Akademisk publisering A/S.
- Gerrard, Siri og Tor Halfdan Åse 1984. «Finske kvinner i Finnmark». I: Susan Stiver Lie (red.): *Mellom to kulturer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gerrard, Siri og Randi Rønning Balsvik (red.) 1999. *Globale kyster*. Tromsø: Kvinnforsks skriftserie 1.
- Haavind, Hanne 1977. «Den usynlige makten». *KjerringRåd* 3:14–21.
- Haavind, H. 1994. «Kjønn i forandring – som fenomen og forståelsesmåte». *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening* 31 (9):767–783.
- Hansen, Richter 1989. *Nordkapp – en fiskerikommune: fra de eldste tider til i dag*. Honningsvåg: Nordkapp kommune.
- Hjorthol, Randi 2008. «Daily mobility of men and women – a barometer of gender equality?» I: Tanu Priya Uteng og Tim Cresswell (red.): *Gendered Mobilities*. Aldershot: Ashgate.
- Høgmo, Asle 1998. *Fremmed i det norske hus: Innvandre-res møte med bygdesamfunn, småby og storby*. Oslo: Ad Notam/Gyldendal.
- Langørgen, Audun 2007. «Sentralisering – årsaker, virkninger og politikk». *Samfunnsuspeilet* 2.
- Levin, Irene 2004. «Living Apart Together». *Current Sociology* 52 (2):223–240.
- Munkejord, Mai Camilla 2009. *Hjemme i nord: En analyse av stedsopplevelser med utgangspunkt i kvinnelige og mannlige innflytteres fortellinger om hverdagslig i Havøysund og Vadsø, Finnmark*. Ph.d.-avhandling i kultur- og samfunnsfag. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Munk-Madsen, Eva 1996. *Fiskerkøn*. Afhandling til dr.scient-graden i fiskerivitenskap. Tromsø: Norges fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.
- Neis, Barbara 1993. «From 'Shipped Girls' to 'Brides of State': The Transition from Familial to Social Patriarchy in the Newfoundland Fishing Industry». *Canadian Journal of Regional Science* 16 (2):185–211.
- Neis, Barbara mfl. (red.) 2005. *Changing Tides: Gender, Fisheries and Globalization*. Black Point, Nova Scotia: Fernwood Publishing.
- Nyseth, Torill 1983. «Det blei nu bærre sånn»: om ungdom og valgsituasjoner belyst ved en studie av et ungdomskull i Hammerfest. Hovedoppgave. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Paine, Robert 1957. *Coast Lapp Society*. Tromsø: Tromsø Museum.
- Porter, Marilyn 1993. *Place and persistence in the lives of Newfoundland women*. Aldershot: Avebury.
- Rudie, Ingrid 1969/70. «Household Organization: Adaptive Prozesse and Restrictive Form. A viewpoint on economic change». *Folk* 11–12.
- Rudie, Ingrid (red.) 1984. «Innledning». *Myk start hard landing*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rudie, Ingrid 2008. «Tid, rom, praksis og erfaring. Noen analytiske refleksjoner». Åresforelesning. Norsk antropologisk forenings årskonferanse, 4. mai 2007. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 2–3:80–93.
- Sandanger, Solveig 1979. *Tromsøs pendlingsomland*. Tromsø: ISV-notat i serien Regionale integrasjonsprosesser i Nord-Norge.
- Sørli, K. 2005. SSBs flyttehistoriemateriale, bearbejdet ved Kjetil Sørli. NIBR. Upubliserte tabeller. Mai 2005.
- Utsi, Marit Meløy 2010. *Mellom kultur og økonomi. Rein-drift og kvinners hverdagsliv*. Mastergradsoppgave i samfunnsplanlegging og kulturforståelse ISS/ Universitetet i Tromsø.

Wadel, Cato 1980. «Lokalsamfunn, hushold og bedrift: Noen aktuelle næringspolitiske koordineringsproblemer i kyst-Norge». I: lens Ludvig Høst og Cato Wadel (red.): *Fiske og lokalsamfunn*. Tromsø: Universitetsforlaget.

Wadel, Cato og Svein Jentoft 1984. *I samme båt*. Tromsø: Universitetsforlaget.
Ytreberg, Nils A. 1942. *Handelssteder i Finnmark: historie, handelsliv, reise og fest*. Trondheim: F. Bruns bokhandel.

KOMMENTAR

AV SIRI GERRARD

Samspillet mellom natur, kultur og kjønn – et bidrag til å forstå dekonstruksjonenes utfordringer i kjønnsforskningen

Dette bidraget er inspirert av debatten Harriet Bjerrum Nielsen initierte høsten 2010 i tidsskriftet, men også av et innlegg jeg holdt i anledning Forskningsdagene 2010 og Senter for kvinne- og kjønnsforsknings arrangement med tittelen «Er det så naturlig – perspektiver på kultur, kjønn og biologi».

Tankegangen bygger på perspektiver jeg var opptatt av i det NFR-finansierte RAMBU-prosjekt: *Bærekraftig kystkultur? Et kjønnsperspektiv på områdebruk og naturressursforvaltning.*

I norsk sammenheng er vi inne i mange spennende debatter for tiden. Det dreier seg om forholdet mellom natur, kultur og kjønn i kjølvannet av TV-programmene og boka til Eia og Ihle (2010) og om de ulike perspektivene vi finner i feministisk forskning, og som Harriet Bjerrum Nielsen (2010) karakteriserer som dekonstruksjonens hegemoni.

Verken kjønnsforskere eller andre samfunnsvitere forneker at natur – enten det dreier seg om *naturen utenfor oss* eller *naturen i oss* – kan være relevant for egen forskning. Men de fleste samfunnsvitere og kjønnsforskere mangler vitenskapsbaserte kunnskaper på feltet, akkurat som naturvitere mangler vitenskapsbasert kunnskap om kultur og kjønn. Dette har hindret mange i å gå løs på slike problemstillinger. De disiplinene vi forskere er opplært i, har i liten grad gitt oss redskaper og arbeidsforhold som gjør en slik mer tverrfaglig forskning mulig.

På mange måter hører jeg med til dem som har prøvd «å beskrive og forklare hverdagskunnskapen, ikke for å «sitere den», men for å forstå sosiale endringsprosesser og dynamikker og for å ta folks livsverden på alvor», som Harriet Bjerrum Nielsen (2010:161) skriver. Jeg har også vært opptatt av makt, i form av hvem som skal ha adgang til å ta i bruk naturressurser, hvordan det skal tas beslutninger om dette, og hvem som skal gjøre det. Dette innebærer å belyse både posisjoner og nettverk, så vel som kvinners og menns handlinger innenfor spesifikke kontekster. Mange vil sikkert karakterisere denne forskningen som «gammeldags», det vil si empirisk, alt for lite teoretisk og lite poststrukturalistisk. Jeg vil likevel hevde at jeg de seinere åra er blitt inspirert av Donna Haraway og hennes kritiske perspektiver, som vel kan plasseres under denne så bredbremmete poststrukturalistiske hatten. Jeg tror derfor at det kan være nyttig å vise hvordan jeg tenker om dette etter å ha studert

et norsk fiskerisamfunn der menn og kvinner tufter sitt virke på det som kan betegnes som småskaladrevet kystfiske, og der politisk inngripen og ikke bare marked har sterk innflytelse. Gjennom denne drøftinga vil jeg også vise noen av utfordringene en støter på i operasjonalisering av forskning inspirert av dekonstruksjonenes tankegang.

Kjønnsforskere, kultur og biologi

Når vi som samfunnsorienterte og kulturinteresserte forskere er opptatt av kjønn, har vi ikke vært så opptatt av om det er biologiske eller kulturelle forhold som bidrar til å forklare forskjeller mellom kvinner og kvinner. Vi spør heller hvordan kjønn og kjønnsrelasjoner gjøres og kjønnsidentiteter utformes i spesifikke materielle (inkludert natur og teknologi), sosiale, kulturelle og historiske sammenhenger. Imidlertid spør, i alle fall noen av oss, om hva slags samfunnsmessige konsekvenser dette har, for eksempel i forhold til innflytelse og makt. Vi har dermed vært opptatt av å studere den kjønnsmessige kompleksiteten i kontekster menn og kvinner deltar i, å få fram variasjoner i måten kjønn utspilles på og hva variasjon og ulikhet betyr og fører med seg. Denne kompleksiteten har i samfunnsrelevant kjønnsforskning blant annet resultert i fremveksten av perspektiver på interseksjonalitet, altså perspektiver som fremhever hvordan kjønn virker sammen med andre forhold som alder, klasse og etnisitet, gjerne innen rammen av spesifikke kontekster. Mange av oss som har forsket i Nord-Norge, har hatt ressurs- og naturavhengige samfunn og stedlig kontekst som utgangspunkt for vår forskning. Måten vi forholder oss til fiskerirelevante problemstillinger på, og særlig kontekstens betydning, er slik jeg oppfatter det, ikke problematisert i samme grad i mye av den biologiske forskningen. Det viser at fagmiljøene og fagenes tradi-

sjoner spiller en viktig rolle for hvordan forskningsspørsmålene blir stilt, dataene samlet inn, organisert og tolket. Dermed kan måten vi fokuserer på natur, kultur og kjønn i stor grad bli forstått i lys av de lokale, nasjonale og internasjonale fagmiljøene vi er en del av. For mange av oss som er opptatt av kjønn, innebærer det en balansegang mellom kjønnsforskning og de disiplinene eller fagmiljøene vi kommer fra eller hører til. Disse miljøene er ikke gitt til evig tid, de er i endring. Det er ikke bare enkeltpersoners ansvar, men også fagmiljøenes ansvar å drive med og utvikle forskning av den karakter som jeg problematiserer her.

I mitt forskningsfelt, som dreier seg om fiskerikultur, fiskerisamfunn og kjønn, har det vært varierende interesse for forskning der forholdet mellom natur, kultur og kjønn står i fokus. Det gjelder blant forskere flest, offentlige tjenestekvinner og menn, politikere og næringslivsfolk. Men det betyr ikke at det for alltid vil være slik. Kjønnsforskerne har kommet med spennende bidrag (bl.a. Gerrard 1983, 1995, 2008, Gerzetic 2004, Husmo 1993, Husmo og Munk-Masen 1994, Jentoft 1989, Munk-Madsen 1996, 2000, Neis mfl. 2005, Pettersen 1994, Porter 1993, Power 2005) som er blitt drøftet og diskutert på ulike måter. Det betyr at endringsmuligheter finnes, noe vi har opplevd med ujevne mellomrom.

Hvordan jeg som kjønnsforsker har håndtert natur

Akkurat som kultur ikke er noe enkelt begrep, er heller ikke natur et enkelt begrep. I fiskerierne har vi å gjøre med utøvernes kropp, men også med vann, flo og fjære, bølger, vind, temperaturer, fisk, plankton og annen biomasse for å nevne noe. Forskerne fra de ulike disiplinene forholder seg til dette på ulike måter. Det gjelder også hvordan jeg har tenkt og hva slags

modeller jeg anvender og har utviklet i min forskning.

I de tidligere forskningsprosjektene mine betraktet jeg naturforhold som rammebetingelser som mennesker måtte forholde seg til, uten å gå veldig mye inn i slike forhold (Gerrard 1975). Jeg tok i liten grad kroppen med i betraktning utover det som kan karakteriseres som helse (Gerrard 1986). Jeg var opptatt av hvordan kvinner og menn håndterte sin livssituasjon, sine kjønnsroller og relasjoner innen rammen av naturbaserte lokalsamfunn og arbeidsplasser der fisk var viktigste ressurs. Jeg betraktet med andre ord det sosiale aspektet ved kjønn. Fisk og naturforhold ble forstått gjennom kvinners og menns handlinger og handlingsbetingelser.

Det jeg i dialog med både kjønnsforskere og kvinner i fiskerierne etter hvert fant ut, var at jeg måtte utvide perspektivet for å kunne trenge dypere inn i forståelsen av hvilken betydning kjønn har i fiskerisamfunn, ikke bare med hensyn til roller og relasjoner, men også i forhold til makt og rettigheter, interesse- og identitetsforvaltning (Gerrard 1983, 1986). Jeg forsto etter hvert at fiskerisamfunn på mange måter kan betraktes som rene laboratorier for å studere kvinners og menns handlinger og rettigheter, så vel som maskuliniteter og femininiteter og endringer i disse forholda. En av grunnene til det er at fiskerisamfunn representerer samfunn der endringer skjer «nesten med lynets hastighet», noe som ikke minst kan knyttes til fisk som ressurs og som gjenstand for politikk og markert i rask forandring. De endringer som fant sted når det gjaldt fiskeforekomster (fiskebestander) ut over i 1980-åra, førte til at denne formen for «natur» ble tatt med i modellene. Likevel vil jeg si at de ble filtrert gjennom ulike former for politikk og markedsforhold. Dermed eksisterer fortsatt et skille mellom natur på den ene siden og folk og deres institusjoner på den andre siden. Kan-

skje en kan si det slik at naturforhold ble analysert ved hjelp av samfunnsvitenskapelige begreper.

Donna Haraways innflytelse på kunnskapsproduksjon

For noen av oss var det først og fremst Donna Haraway (1989) som fikk oss til å tenke annerledes, og som bidro med nye modeller i skjæringspunktet mellom kjønn, kultur og natur. Hennes argumentasjon og perspektiver innebærer ingen enkel tankemessig transformasjon, i alle fall ikke for meg. Donna Haraway er vitenskapsteoretiker med bakgrunn i naturvitenskapen og har i mange arbeider vært særlig opptatt av forholdet mellom kjønn, teknologi og natur – det vil si både naturen i oss og naturen utenfor oss. Jeg tror hun ville være skeptisk til en slik kategorisering eller oppdeling, i og med at hun legger så stor vekt på det fleksible og foranderlige og på nedbryting av kategoriers grenser.

Et av hovedpoengene til Donna Haraway er å demme opp for biologisk determinisme eller troen på kjønnsforskjeller som uforanderlige og naturgitte, og som årsaken til sosial ulikhet og urettferdighet. I boka *Primate Vision: Gender, Race and Nature in the World of Science* (1989) problematiserer hun denne dualismen mellom biologisk og sosialt kjønn, også betegnet som *sex and gender* i den feministisk vitenskapsterminologien.

Noen av dem som tidlig arbeidet mest med Haraways tekster i norsk sammenheng, er Kristin Asdal mfl. (1998) i boka *Betatt av viten – en bruksanvisning til Donna Haraway*. I artikkelen «Begeistring og begjær: vi stammer vel fra apene?» er Anne-Jorunn Berg opptatt av Haraways poeng at vi ikke må ta det naturlige for gitt (Berg 1998). For å illustrere dette trekker hun fram eksempler fra Haraways drøftinger, blant annet fra primatologen Linda Marie

Fedigans argumentasjon om at forskerens tro på hva mennesket er også vil ha den største betydning for og påvirke forskningens resultater. Selv om Fedigans forskning fokuserer på primater og særlig på aper, ser Haraway noen mer generelle metodologiske poeng i hennes forskning. Hun trekker fram det *relasjonelle* eller nærmere bestemt forholdet mellom det som det forskes på, forskeren og forskningspraksisene som er gangbare i miljøet og for den enkelte. Dette mener hun har betydning for forskningsresultatet. Haraway trekker altså kunnskapsprodusenten, det vil si vitenskapskvinnen eller -mannen, inn i fortellingen. Vi er ikke bare observatører, men også en del av historiene som produseres. Haraway leverer en kritikk av den dualistisk tenkningen, altså motsetningen mellom natur og kultur/samfunn, eller biologisk og sosialt kjønn, og viser gjennom en omfattende argumentasjon at sosialt kjønn er mer enn en kulturell tilpasning av biologisk kjønn, og at sex eller biologisk kjønn i seg selv er en kulturell konstruksjon. På denne måten gir Haraway et spennende, kritisk bidrag. Anne Jorunn Berg (1998:111) karakteriserer bidraget som «en destabilisering av den moderne feministiske forestillingen om forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn». Hun skriver videre at Haraway «river opp den enkle forestillingen om biologi som naturlige, ikke sosiale disposisjoner. Det som tidligere var to separate kategorier, flyter nå om hverandre og blir noe annet». Selv om Haraway også betrakter biologisk kjønn som en sosial konstruksjon, oppfatter jeg likevel at forholdet mellom biologisk og sosialt kjønn bør problematiseres.

Nye måter å tenke på – nye modeller

Slik jeg oppfatter Haraway, er det mange forhold som må trekkes inn. På fiskerifeltet vil både naturen der ute, det vil si fisken og dens

omgivelser, og sosialt og biologisk kjønn måtte analyseres og reflekteres over, men i samspill med blant annet marked, teknologi, politikk, den lokale sosiale organisasjon, symboler, kunnskaper, verdier og koder for aksepterte og mindre aksepterte handlinger. Ideelt sett burde en innenfor spesifikke kontekster ta høyde for en nøye gjennomgang av slike forhold samt de lokale og globale prosessene de er innvevd i (Gerrard 2008). Noe av det som er Haraways poeng, er at kategoriene i en slik tankegang ikke er entydige. Min erfaring er at dette ikke er så lett å få tak i, men kanskje ikke umulig, noe som kan observeres når en ser på prosesser over tid, slik jeg har fått muligheten til. Når forholda endrer seg både i samfunnet og i forskningen, ser en andre sammenhenger som fører til at gamle kategoriseringer blir ufruktbare og blekner. Jeg vil likevel si at dette innebærer en utfordring i og med at både vi som forskere, og de kvinner og menn som står i fokus for vår forskning, i stor grad er vant til å tenke i kategorier – om enn ikke alltid i de samme kategorier. Slik jeg ser det, innebærer dette utfordringer i dagens forskning.

Skal en ta Donna Haraway på alvor, må en også inkludere våre egne roller og ståsteder som forskere i kunnskapsproduksjonen. Forskerne er med andre ord en del av forskningens resultater. Forskernes og fagmiljøenes ståsteder må innveves i forskningen og reflekteres over med et kritisk blikk. Dette er blant annet noe som diskuteres i boka *Challenging Situatedness* (Engelstad og Gerrard 2005). Også her ser jeg uløste utfordringer. Det er stor forskjell på hvordan dette kan inkluderes og synliggjøres i forskningen. Problemer det kan medføre, er særs merkbare når en beveger seg over faggrensene, men også i formidlingen av forskning. Fremdeles er det slik at troen på forskeren som objektiv betrakter råder i mange miljøer.

Selv om Haraways bidrag særlig kan sies å

dreie seg om det vitenskapsteoretiske og metodologiske nivå, representerer det viktige tanker for oss som jobber med naturforhold av ymse slag. Utfordringene ligger som jeg var inne på, i empirisk forskning og hvordan vi operasjonaliserer kvinners og menns handlinger innenfor spesifikke situasjoner og kontekster der mange dimensjoner er til stede, og der vi samtidig problematiserer forskerens rolle i kunnskapsproduksjon. Jeg vil likevel si at Haraways refleksjon over forholdet mellom natur, kultur og kjønn får fram nyttig innsikt som åpner opp for nye måter å tenke på, nye sammenhenger, nytt syn på data og vår fortolkning av dem. I min forskning vil jeg si at hun har bidratt til å dekonstruere etablerte kategorier og hjulpet meg til å se nye sammenhenger. Som nevnt er det likevel fremdeles mye å gjøre i transformasjonen fra modeller til praksis, det vil si i operasjonaliseringen av samspillet mellom naturressurser som fisk og de mange utøvernes biologiske og sosiale kjønn.

Haraways oppskrift var på mange måter utradisjonell da den kom, og står på skuldrene til 1980-tallets feministiske og biologiske diskurser. Hun skiller seg imidlertid ut fra mange med sitt vitenskapssyn, der hun også har det jeg vil kalle for et frigjørende perspektiv (Asdal, mfl. 1998, Engelstad og Gerrard 2005). I sin vektlegging av at feministisk vitenskap må bidra til å destabilisere etablerte kategorier, oppfatter jeg at hun er opptatt av innsikt som kan bidra til dette. Anne Jorunn Berg (1998) sier, med utgangspunkt i Haraway, at forskerne må leke med ulikheter for å skape muligheter for politisk mangfold og fremtidsoptimisme i vitenskap, popkultur og hverdagsliv.

Haraway viser på flere måter at det er mange grunner til å ta høyde for natur og kultur eller biologisk og sosialt kjønn, men ikke på en dualistisk måte. Dette skillet rives ned, slik

jeg tolker henne, blant annet ved hjelp av vektlegging på det kontekstuelle og det relasjonelle i forskningen, altså ved å trekke inn omgivelser så vel som forholdet mellom det som forskers på og forskeren.

I det forskningsfeltet som fiskerier og fiske-
risamfunn utgjør, har det, som tidligere nevnt, gjennomgående vært liten interesse for problemstillinger der en tar høyde for samspillet mellom kjønn, enten det nå dreier seg om sosialt eller biologisk kjønn eller forholdet til den natur menneskene er en del av. Det er kanskje enda mindre utbredt nå enn på 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. Dette betyr ikke at en ikke er opptatt av samspill mellom ulike forhold. I mainstream-forskningen om fiskeriene legges det stor vekt på samspillet mellom bestand, økonomi og politikk. Dette er en type forskning som med få unntak er fjernt fra det som Harriet Bjerrum Nielsen kalte for dekonstruksjonens hegemoni. Når fiskeriforskningen i så liten grad som tilfellet er i dag, unngår å problematisere kjønn, tar en for gitt mannsdominansen i store deler av fiskeriene og menns monopol til fiskerettigheter som i dag fremtrer i form av fiskekvoter innenfor de forskjellige fiskeslag.¹ Mønstrer er så tydelig at det fremstår nesten som naturlig. Fra mitt ståsted ser det ut som om kvinners inntreden i den naturvitenskapelige og samfunnsøkonomiske fiskeriforskningen i liten grad har ført til problematisering av kjønn og til endringer i de hegemoniske modellene.

Destabilisering og rekontekstualisering

Kanskje en kan si at kjønnsforskerne både her hjemme og internasjonalt har pirket i og der-
ved bidratt noe til å destabilisere de endimensjonale og ofte mannskonstruerte modellene i fiskeriforskningen, og vist at det ikke er «natu-
ren i oss eller utenfor oss» som vedlikeholder

mannsdominansen i store deler av fiskeriene (bl.a. Gerrard 1983, 1995, 2008, Gerzetic 2004, Husmo 1993, Husmo og Munk-Madsen 1995, Jentoft 1999, Munk-Madsen 1996, 2000, Neis mfl. 2005, Porter 1993, Power 2005).

Hva slags strategier som er nyttige på veien videre, er jeg noe usikker på. Én strategi kan være å arbeide for å øke interessen og få aksept for de perspektivene som kjønnsforskerne har bidratt til i fiskeriforskningen. En annen strategi kan være å få til bedre samarbeid mellom kjønnsforskere, andre samfunnsforskere og naturvitere nasjonalt så vel som internasjonalt. Skal det skje, må nok noen av de kontekstuelle forholda se annerledes ut. Vekten på faglig fordypning eller spisskompetanse, hegemonidanninger innen programsatsingene og FRIDA-matematikken, har ikke gjort det lettere å bryte disiplinens grenser, eller sagt på en annen måte: jobbe med problemstillinger som bringer oss ut av fagenes mainstream-retninger og inn i tverrfaglighetens utfordringer, der kjønn og destabilisering av endimensjonale kategorier står sentralt. Vi trenger kunnskap som inkluderer sosiale, kulturelle og biologiske forhold, og der erfaringene fra ulike fag kan bidra til å finslipe modellene og operasjonaliseringene. På denne måten kan kanskje de mer konstruktivistiske strømningene som har funnet sted, føre til både interessant kjønnsforskning så vel som nytenkning innen fiskeriforskningen. ★

Noter

- 1 Fiskeriene i Norge er regulert. Fiskerne er registrert i Fiskeridirektoratets manntallsister, fartøyene i Fartøyregisteret, der bl.a. fartøys hjemmehørende kommune og størrelse er oppgitt. Disse registreringene danner grunnlaget for kvotestørrelsen, dvs. hvor mange tonn hvert enkelt fartøy kan fiske av f.eks. torsk, hyse og sei. Dette skjer etter at Norge årlig forhandler med Russland om hvor stort uttak av de forskjellige fiskeslagene skal være.

Litteratur

- Asdal, Kristin, Anne-Jorunn Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad 1998. *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Oslo: Spartakus forlag.
- Berg, Anne-Jorunn 1998. «Begeistring og begjær: vi stammer vel fra apene?» I: Kristin Asdal, Anne-Jorunn Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad: *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Oslo: Spartakus forlag.
- Eia, Harald og Ole-Martin Ihle 2010. *Født sønn eller blitt sønn*. Oslo: Gyldendal.
- Engelstad, Ericka og Siri Gerrard (red.) 2005. *Challenging situatedness. Gender, Culture and the Production of Knowledge*. Delft: Eburon.
- Gerrard, Siri 1975. «Arbeidsliv og fiskerisamfunn». Avhandling til magistergraden. Tromsø: ISV, UITØ
- Gerrard, Siri 1983. «Kvinner i fiskeridistrikter – fiskerinæringens bakkemannskap». I: Bjørn Hersoug: *Kan fiskerinæringen styres?* Oslo: Novus forlag.
- Gerrard, Siri 1986. *Kvinnerns makt og avmakt. Et kjønnrolleperspektiv på faglige interesser i fiskeindustrien*. FDH-rapport nr 6. Alta: Finnmark Distriktshøgskole.
- Gerrard, Siri 1995. «When women take the lead: Changing conditions for women's activities, roles and knowledge in North Norwegian fishing communities». *Social Science Information*. London/California/New Delhi: SAGE, Thousand Oaks.
- Gerrard, Siri 2008. «Quota policy and local fishing: Gendered practices and perplexities». *Maritime Studies* 6 (2):53-75.
- Gerzetic, Brenda 2004. *Women Fishes These Days*. Halifax: Fernwood.
- Haraway, Donna 1989. *Primate Vision: Gender, Race and Nature in the World of Science*. London, New York: Verso.
- Husmo, Marit 1993. *Drømmen om å bli fiskekjøper*. Rapport nr. 8. Tromsø: NFH/Fiskeriforskning. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Husmo, Marit og Eva Munk-Madsen 1994. «Kjønn som kvalifikasjon i fiskeindustrien». I: Svein Jentoft og Oddmund Otterstad: *Leve kysten*. Oslo: Ad Notam/Gyldendal.
- Jentoft, Svein (red.) 1989. *Mar til rors*. Tromsø: Norges Fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.
- Munk-Madsen, Eva 1996. *Fiskerkøn*. Avhandling til dr. graden i fiskerividenenskap. Tromsø: Norges fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø.
- Munk-Madsen, Eva 2000. «Wife the deckhand, husband the skipper. Authority and dignity among fishing couples». *Women's Studies International Forum* 23 (3):333-342.
- Neis, Barbara, Marian Binkley, Siri Gerrard og Christina Maneschy (red.) 2005. *Changing Tides. Gender, Fisheries and Globalization*. Halifax: Fernwood Publishing.
- Nielsen, Harriet Bjerrum 2010. «Dekonstruksjonens hege-moni». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2:160-163.
- Pettersen, Liv Toril 1994. «Hovedsaken er at kjerringa er i arbeid. Husholdsstrategier i fiskerikrisen». I: Svein Jentoft og Oddmund Otterstad: *Leve kysten*. Oslo: Ad Notam/Gyldendal.
- Porter, Marilyn 1993. *Place and Persistence in the Lives of Newfoundland Women*. Aldershot: Avebury.
- Power, Nicole Gerarda 2005. *What Do They Call a Fisherman? Men, Gender and Restructuring in the Newfoundland Fishery*. St. John's: ISER.

BOKESSAY

VED TONE SCHOU WETLESEN

Barneomsorg og samfunnsutvikling

Barneomsorg får ikke alltid tilbørlig oppmerksomhet i sosiologiske samfunnsanalyser. Det er heller ikke vanlig at barnespsykologer anlegger et bredt samfunnsperspektiv på barneomsorg og på barns utvikling. Det er derfor grunn til å merke seg bidragene fra Göran Esping-Andersen *The Incomplete Revolution* (2009) og Penelope Leach *Childcare Today* (2009), som begge retter søkelys mot omsorgens betydning for barns levestandard og for den sosioøkonomiske utviklingen i den vestlige del av verden.

Esping-Andersen (E-A) og Leach hevder at gode barneomsorgsmuligheter er avgjørende for at kvinner med barn i førskolealder skal være yrkesaktive og imøtekomme behovet for arbeidskraft, for at det skal fødes mange nok barn til å opprettholde folketallet og for barns utvikling og sosialisering. I Norge er som kjent en stor andel småbarnsmødre yrkesaktive, barnehagedekningen er god, og fruktbarheten er relativt høy. Likevel har bidragene relevans også for norske forhold da en betydelig andel kvinner arbeider deltid, og fruktbarheten stadig ligger under reproduksjonsnivå.

Bidragene sammenstiller forskning fra ulike samfunnsvitenskapelige disipliner. E-A bygger særlig på velferdsstatsforskning, demografi og økonomi, mens Leach primært forholder seg til psykologisk orientert forskning om barns utvikling, barneomsorg og foreldreskap. Store deler av hennes bok er anlagt som en populærvitenskapelig håndbok for foreldre, og boken vil derfor i det følgende bli omtalt spesielt med sikte på å belyse resonnementene til E-A.

En ufullstendig kvinnerevolusjon – ingen kjønnsrevolusjon

E-A er blitt kritisert for å mangle kjønnsperspektiv i sin forskning på velferdsstatlige regimer. I dette bidraget gjør han kvinners sysselsetting og barns sosialisering til hovedsak, men likestillingsaspektet har fått en beskjeden plass. E-A anser kvinnerevolusjonen for å være ufullstendig så lenge dens først og fremst når fram til middelklassens kvinner. Når kvinner flest erfarer at det er vanskelig å kombinere fulltids jobb og barn, velger en betydelig andel deltid eller trekker seg bort fra arbeidslivet. Dette får store konsekvenser både sosialt og økonomisk. Fruktbarheten blir lav, og sosial ulikhet vedlikeholdes og tiltar gjennom ulikhet i oppvekstvilkår. E-A regner ikke

med at menn har egen motivasjon for å endre sin kjønnsrolle. Han viser til statistikk som tyder på at fedre først deltar når kvinners forhandlingsmakt øker gjennom god inntekt og posisjon i yrkeslivet og omsorgsbehovene ikke er for tidkrevende, så lenge barna tilbringer store deler av dagen i barnehagen. Leach derimot betoner at faderskapet har endret seg vesentlig blant menn som også frivillig engasjerer seg i barneomsorgen. Mange deler omsorgen med barnets mor, andre har hovedomsorgen, mens andre igjen trår til ved behov. Slike mønstre har vært beskrevet i norsk/nordisk sammenheng på tvers av klasser og lag og debatteres ofte i mediene.

E-A hevder med rette at en av de største spenningene i moderne samfunn beror på om yrkesaktivitet og karriere lar seg forene med moderskap. Kunnskapsøkonomien trenger at kvinner tar utdanning og er yrkesaktive, men da er tilgang på gode barnehager et «must». E-A går inn for offentlig subsidierte heldags barnehager med velferdsstaten som viktig aktør og Danmark som kroneksempel. Han har et humanitært ressursperspektiv på barneomsorgen som vektlegger stimulans og kognitiv utvikling. Han mener at gode barnehager er velegnet fra ettårsalderen, og han er opptatt av barnehagenes potensial for å utjevne ulikheter blant foreldre når det gjelder deres forutsetninger for å stimulere barna. E-A har merket seg at det er i tidlig førskolealder barn lærer å lære. Spedbarnsomsorgen derimot mener han at foreldrene bør stå for, da forskning tyder på at de yngste tar skade av å skilles fra foreldrene.

E-A har et viktig budskap når det gjelder behovet for foreldrepermisjon ved fødsel samt behovet for subsidierte barnehager av god kvalitet i de fleste vestlige land utenom Norden. Men hvordan kan han med sikkerhet hevde at barnehageopphold er bra for ettåringene? Er det så sikkert at en løsning som ikke anbefales

for barn under året, blir bra når barnet blir et par måneder eldre? E-A har i sin studie ikke innarbeidet forskning som har påvist forhøyet stressnivå blant ettåringer etter barnehageopphold. Leach derimot tar dette i betraktning, men hun gir ingen bestemte anvisninger når det gjelder foreldrebasert versus annen omsorg. Derimot legger hun betydelig vekt på at moren trives med valget fordi dette får stor innvirkning på barnet. Når det gjelder tidlig barnehagestart, fremhever Leach betydningen av tilstrekkelig og kvalifisert personale dersom de yngste skal få forsvarlig omsorg. Hun legger vekt på å informere foreldre om kvalitetskriterier de bør ta hensyn til dersom de kan velge mellom ulike ordninger. Boken fyller et tomrom i så henseende, hevder Leach.

Middelklassen som norm

E-A påpeker at sosiale forskjeller har økt i den vestlige verden. Han hevder at kvinnerevolusjonen forsterker en slik tendens, så lenge den ikke når fram til alle lag av befolkningen. Kvinnerevolusjonen bør i følge E-A utvides slik at flest mulig får utdanning og blir motivert for yrkesaktivitet etter barnets første leveår. Høyere utdanning motiverer for yrkesaktivitet og åpner for godt betalte jobber, noe som kommer barna til gode. Foreldre med slik utdanning hevdes å tilbringe mer tid med barna, og dette gjelder særlig for fedre. Foreldre med lang utdanning vil ofte legge til rette for samværsformer som fremmer barns utvikling, noe som gir middelklassens barn ekstra kort på hånden i det videre utdanningsforløpet.

Middelklassens barn går gjerne i offentlige barnehager eller foreldrene betaler for plass i en god privat barnehage. Mye tyder på at gode barnehager stimulerer barns læring og sosiale kompetanse, og barn som får lite stimulans hjemme, har særlig mye å vinne på å være i barnehage, hevdes det. Andre forskere, som

for eksempel sosialpsykologen Lars Dencik (1995), er opptatt av fenomenet «dobbeltsosialisering», som foregår dels hjemme og dels ute, og som kjennetegner modernitetens barn-dom. De to arenaene – hjemme og ute – påvirker hverandre i følge Dencik, noe som gjør at barn med gode oppvekstforhold hjemme lettere får positive opplevelser i barnehagen enn barn fra hjem der foreldrene sliter. E-A viser til at skolen har lyktes dårlig med å utjevne sosiale forskjeller som etableres allerede i førskolealderen. Men hva som skal til for at barnehagene skal kunne lykkes bedre på sikt, går han ikke nærmere inn på.

E-A påpeker at manglende utdanning blant foreldrene lett fører til arbeidsledighet og fattigdom også for barna. Men det er mange høyst nødvendige arbeidsoppgaver i samfunnet som ikke fordrer høyere utdanning eller annen yrkesopplæring. Hva med kjønnsrettferdigheten i familiene til ufaglærte? Og hva med dem som foretrekker å ha den daglige omsorgen for ett- eller toåringen fremfor lønnsarbeid og plassering i barnehage eller hos dagmamma? De kan vel også tilbys muligheter for å treffe andre i stimulerende omgivelser, eksempelvis i åpne barnehager.

Arbeidslivets rammer

Det er utvilsomt et stort udekket behov for offentlig subsidierte barnehager i de fleste vestlige land. Men omfattende endringer i en del av samfunnssystemet kan vanskelig gjennomføres på en god måte om de ikke følges opp med tilpasning og endring i andre deler av systemet. En vesentlig del av systemet er arbeidslivet, og det virker underlig at kompetente forskere med barns velferd i fokus synes å ta arbeidslivets rammer for gitt. De stiller ikke spørsmål ved åttetimersdagens forenlighet med ansvar for barn i førskolealder. E-A er raus med å anbefale velferdsstatlige satsinger

på barnehager og presenterer regnestykker som tyder på at staten får tilbake kostnader i form av skatteinntekter gjennom lengre yrkesløp. Han er derimot påholden når det gjelder ordninger som legger til rette for balanse mellom yrkesaktivitet og ansvar for barn. Her nøyer han seg med å peke på at arbeidstidsregimene i søreuropeiske land, der fedre først kommer hjem ved nitiden om kvelden, ikke beforder aktiv deltakelse i barns sosialisering. Leach på sin side fremhever betydningen av fleksibilitet for arbeidstakere som det man kan håpe på i samfunn med globalisert kapitalistisk økonomi.

Når arbeidsreisene kommer i tillegg til normalarbeidsdagen, vil mange barn oppholde seg bortimot ti timer per dag utenfor hjemmet. Det blir lange dager for barna og et hektisk løp for foreldre/mødre som må administrere hjemmet og sørge for det nødvendige på «fritiden». Særlig utsatt er familier der mor/far er alene om omsorgen, eller der foreldrene har yrker uten tidsfleksibilitet. Skal kjønnsrevolusjonen bli vellykket med tanke på barns og familiers velferd, må arbeidslivet ta høyde for at arbeidstakere også har omsorgsoppgaver å ivareta. Normalarbeidsdagen er fortsatt omtrent like lang som da kvinnene var husmødre på heltid, også i de sosialdemokratiske velferdsstatene. I tillegg har arbeids-

intensiteten økt. Torill Bull har analysert data fra European Social Survey fra 2005 med hensyn til subjektivt velvære blant yrkesaktive mødre. Hun konkluderer med at arbeid-familie-konflikten reduserer det subjektive velværet for kvinner med hjemmeværende barn under 20 år. Bull fant at skandinaviske mødre gjennomgående kom bedre ut enn mødre i Sør-Europa, men at arbeid-familie-konflikten var snarere litt høyere blant skandinaviske mødre sammenlignet med mødre i Sør-Europa.¹ Da er det ikke underlig at barnetallet og kvinners yrkesdeltakelse reduseres også i land som Norge, som har relativt gode velferdsordninger. Det kan synes som arbeidstidsregimer og normalarbeidsdagens lengde, som hører med i vurderingen av tidsvelferden, stadig tilhører en urørlighetssone. ★

Noter

- 1 http://www.uib.no/info/dr_grad/2010/Bull_Torill.html

Litteratur

- Dencik, Lars 1995 «Modern childhood in Nordic countries: 'Dual socialisation' and its implications». I: J. Christholm mfl. (red.): *Growing up in Europe*, s. 105–119. Berlin/New York: de Gruyter.
- Esping-Andersen, Göran 2009. *The Incomplete Revolution. Adapting to Women's Roles*. Cambridge: Malden Polity Press.
- Leach, Penelope 2009 *Childcare Today. Getting It Right for Everyone*. New York: Alfred A. Knopf.

ABSTRACTS

ARNFINN J. ANDERSEN**From hetero-romanticism to multiple communities of desire
The changed organisation of intimacy**

In our culture, desire has traditionally been associated with sexual desire. This essay will argue, however, that desire has acquired a much broader meaning; desire can indicate a need for intimacy, as well as a need for contact, neither of which are necessarily sexual. Based on several Norwegian studies and other material from West European societies, this article seeks to develop a better understanding of the relationship between intimacy and desire. What is the significance of friendship and relationship at a time when intimacy and closeness are sought in interaction between both couples and friends? How does this influence our understanding of relationships between couples and friends as social categories and the way we understand the basis for social communities?

Keywords: *Intimacy, friendship, relationships, sex, family*

HALLDIS VALESTRAND**Cartographies and geographies: some challenges for transnational feminist research**

The use of geographical/ cartographic concepts in transnational feminist studies seems to continue and this article is a review and discussion of how such concepts, often uncritically, are transferred from geography and cartography. It argues that the route travelled by these concepts often passes through postcolonial texts and that the translation processes need to be scrutinised more than they presently appear to be. The article gives a short overview of cartography as a masculine realm, in which feminists have more recently begun to apply GIS technology in non-controlling ways, before looking at some aspects of governance and territory.

Keywords: *Geographical concepts, transnational feminism, post-colonialism, feminist cartography, textual translations*

SIRI GERRARD**Mobile practices and gender contracts in fishing communities**

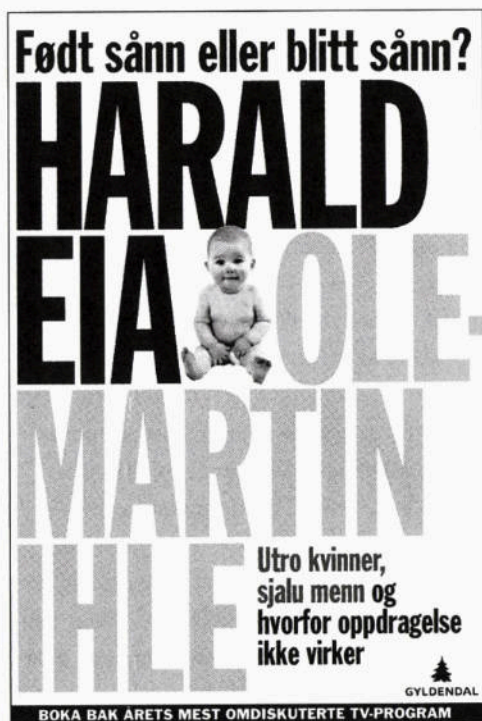
This article addresses women's and men's mobile practices during two periods: from the end of 1944 to the late 1980s and from 1990 until today. The local context is fishing villages, particularly Skarsvåg in the county of Finnmark, North Norway. Mobile practices consist of out-migration, immigration and various forms of commuting, practices related to post-war reconstruction and industrialization, fishery regulations, education and centralization of institutions and people. Analytical approaches build on gender perspectives and relevant discussions in anthropology and geography. Interrelation between women's and men's experiences and gender contracts are emphasized. These concepts open up for an understanding of structural, material and cultural changes.

Keywords: *Gender, mobile practices and mobilities, gender contracts, fishery communities, Finnmark, North Norway*

BOKANMELDELSER

**HARALD EIA OG OLE-MARTIN IHLE:
FØDT SÅNN ELLER BLITT SÅNN?***Gyldendal, Oslo 2010*

Omtale ved Kyrre Linné Kausrud

TV-programmet «Hjernevask» var en av årets mest omtalte norske TV-begivenheter i 2010, og boka markedsføres som «boka bak programmet». Likevel, når jeg skal bedømme boka, skal jeg prøve å motstå fristelsen til egentlig å anmelde TV-programmet – eller i det minste være klar på når jeg snakker om

hva. Dessverre er kanskje ikke forskjellen så stor som man kunne håpet. Hverken TV-serien eller boka er laget som akademiske diskusjonsinnlegg, men for å provosere til debatt, og her vet Eia hva han gjør. Nesten litt for godt, for til tross for klare mangler og en tidvis unødvendig provoserende form, har boka en del gode argumenter som blir svekket av den grunn at Eia tidvis var såpass unyansert og ufin mot sine motstandere i TV-programmet at det blir ubehagelig å si seg enig med ham der det er på sin plass.

Boka er sentrert om et par av de spørsmålene som er mest følelsesladde i arv/miljødebatten, og hele fire av bokas sju kapitler («Gutten som ville være en av gutta», «Det norske likestillingsparadokset», «Dagen derpå» og «Mysteriet gay») handler om kjønnsrelatert adferd og seksualitet. To kapitler («I de beste familier» og «Den ubehagelige sannheten») tar for seg genetiske forskjeller mellom etniske og sosiale grupper, mens kapitlet «Når villdyret våkner» dreier seg om vold. Innledningen og avslutningen dreier seg mest om forfatterens egen oppfatning av hvordan naturvitenskapen latterliggjøres, misforstås og neglisjeres av de humaniora-/sosiologiskdominerte vitenskapene og forvaltningskulturene.

Noen av de største svakhetene i bokas innhold kunne vært unngått hvis Eia og Ihle (begge humanister av utdannelse) hadde handlet som de preker og tatt med en biolog i forfattergruppen.

For det første er idealet i naturvitenskapene at man skal kommuniserer komplekse ideer så konsist som mulig, slik at disse kan vurderes og etterprøves. Det er derfor lettere å tilgi Eia og Ihle deres forenklete språk enn deres mangel på ordentlig kildeføring, og bastante konklusjoner basert på håndplukkede og dårlig refererte sekundære kilder gir et litt dårlig inntrykk. Boken har et appendiks hvor forfatterne oppgir hovedkildene sine for hvert bokkapittel, men selv disse er for det meste samtaler, populærvitenskaplige artikler og TV-programmer med en broket forsamling forskere, noe som gjør det vanskelig å finne den faktiske forskningen de refererer til, vurdere hvor representativ denne er, eller hvor mye av variasjonen en påvist statistisk effekt forklarer.

Videre er det stor variasjon i hvor solide kildene de baserer seg på, er, forskjeller som ikke kommer veldig tydelig frem i teksten. Dette gjelder spesielt når de refererer til en selverklært evolusjonpsykolog som Philippe Rushton, som ikke er biolog, men en psykolog som tidvis later til å ha mangelfull forståelse av moderne evolusjonsteori. Spesielt Rushtons bruk av den ellers foreldede r/K-seleksjonsmodellen på menneskeraser har blitt gjenstand for massiv kritikk fra biologer både på teoretisk og empirisk grunnlag.

Et annet symptom på Eia og Ihles kunnskapsmessige begrensinger er at de overser noen viktige forklaringsmodeller. For eksempel nevnes ikke noe såpass selvsagt som effekten av ernæring og parasittinfeksjoner i kapitlet hvor de diskuterer rapporterte forskjeller i gjennomsnittlig IQ mellom Afrika sør for Sahara og resten av verden, mens det ellers er kjent at sult, feilernæring og vanlige parasittinfeksjoner betyr mye for utviklingen av sentralnervesystemet. Men minst like graverende er at de fullstendig overser all forskning på epigenetikk. Epigenetiske effekter er, enkelt sagt, arvelige trekk som ikke skyldes endringer i

arvestoffet (DNA). Men forståelsen av hvor viktige epigenetikk er, er relativt ny og ennå svært ufullstendig (spesielt for komplekse organismer som mennesker) og derfor lite til stede i Eia og Ihles primærkilder, som ofte er fra 1990-tallet (noe som i biologisk sammenheng er ganske gammelt). I noen tilfeller kan miljøet indusere arvelige endringer i hvordan DNA-et transkriberes (dvs. ikke hvilke gener man har, men hvordan og hvor mye de brukes), ved at forskjellige molekyler binder seg til DNA og arves sammen med dette. Epigenetiske effekter kan skyldes miljøfaktorer (stress, ernæring) hos mor (eller endog bestemor) under svangerskapet, men også hos far dersom det er transkripsjonen av hans DNA som er regulert.

Epigenetikken, som er både arv og miljø, er dessuten bare den siste spikeren i kista til arv versus miljø-dualismen blant evolusjonsbiologer. I den grad jeg kan snakke for min egen yrkesgruppe som helhet, vil jeg si at det er konsensus om at det til syvende og sist er meningsløst å betrakte disse som adskilte fenomener. Eia og Ihle forsøker til sitt forsvar også å si dette, blant annet ved å referere til den utmerkede *Nature Via Nurture: Genes, Experience, and What Makes Us Human* av Matt Ridley (denne enkle men forklarende populærvitenskaplige boka anbefales på det sterkeste til alle som vil diskutere temaet). Dessverre setter Eia og Ihle selv opp «gener eller sosialt miljø» som de (eneste) to gjensidig utelukkende forklaringsmodellene så ofte at referansene til Ridley ikke blir stort mer enn pliktøvelser, og dette er etter mitt personlige syn bokas største faglige svakhet.

Selv om jeg mener boka er verdt å lese, burde den komme med en advarsel om at den ikke representerer synet til *noen* av «sidene» i debatten på en god måte. Ta bokas sterke vekt på kjønn og seksualitet. Dette har uten tvil bidratt til å spisse frontene mot kjønnsforskere

og deler av feministisk orienterte miljøer, men reflekterer i mindre grad hva slags forskning de fleste evolusjonsbiologer er opptatt av. De fleste vil også betakke seg for å bli slått i hardkorn med Philippe Rushton og forfatterne av «The Bell Curve». På den annen side, teorien om menneskesinnet som en blank tavle hvor samfunnet kan tegne hva som helst, står så ekstremt svakt empirisk at hvis noen humanist eller sosiolog virkelig vil fastholde at kjønnsidentitet er noe man kan sosialiseres inn i etter samfunnets og behandleres forgodtbefinnende, så er bevisbyrden på deres side. Det betyr ikke at man ikke tar valg selv. Følelsen av å ha tatt egne valg etter egen vilje, som en del homofile gir uttrykk for, betyr ikke at denne viljen ikke har sin opprinnelse i den biologiske hjernen. Snarere tvert i mot. Dessuten, hvis kjønnsidentitet hadde kunnet velges av samfunnet man lever i og ikke hadde hatt noe med den enkeltes biologi å gjøre, ville mange tragiske skjebner i religiøse samfunn vært unngått. Eia og Ihle har i alle fall rett i én ting, og det er at det ikke bare er av akademisk interesse hva akademikere holder på med. Som forfatterne poengterer i sine beste stunder, blir tankene deres til politikk, ideologi og behandlingspraksis, og de må derfor tåle å diskutere forskningen sin med folk også utenfor eget fagmiljø. I den grad forskere som har innflytelse på samfunnsnormer og medisinsk behandlingspraksis, tror at noe er tilfellet, så er det deres forbannede plikt å holde tankene sine frem for kritisk granskning og motargumenter fra folk innen andre fagfelt.

Det har flere ganger slått meg at mye av fiendtligheten mellom sosiologer og biologer

bunner i ulik språkbruk like mye som i reelle uenigheter. Jeg var for eksempel en gang vitne til biologen Dag Hessen i samtale med norske kjønnsforskere. Hessen la ut om polygami, monogami og utroskap hos fugler, og hadde i løpet av minutter store deler av forsamlingen i harnisk. Hvordan kunne han tillegge fugler menneskedefinerte kulturelle trekk? Problemet var at for biologer betyr ikke de anvendte begrepene det samme som for sosiologene, de impliserer ikke spesielle tanker, følelser eller verdier hos fuglene. De bare beskriver hvordan genetisk og sosialt foreldreskap statistisk fordeles mellom hanner og hunner i de forskjellige artene uten at man trenger å finne opp masse spesialterminologi eller bruke lange formuleringer for enkle ideer. At for eksempel en tilsynelatende «monogam» art som svaner i virkeligheten har en kompleks adferd som varierer mellom individer, er noe man er klar over. Enkel terminologi som den Hessen brukte, er ikke et uttrykk for at man setter ting i bås, men at man trenger et enkelt språk for å kunne beskrive alle de interessante bitene av kompleksitet og variasjon.

Biologer og sosiologer møtes altfor sjelden, de deler vanligvis verken konferanser, lunsjrom, prosjektsøknader eller tidsskrifter. Å skrive denne bokanmeldelsen er derfor en av mine altfor sjeldne sjanser til å komme i kontakt med folk fra fagfelt jeg knapt vet eksisterer. Derfor vil jeg gjerne oppfordre enhver som leser dette, til å sende meg en e-post (kyrreka@bio.uio.no) slik at vi kan begynne å danne nettverk på tvers av disipliner som har mye å gi hverandre. ★

BOKANMELDELSER

**ANNE- JORUNN BERG, ANNE BRITT
FLEMMEN OG BERIT GULLIKSTAD (RED.):
LIKESTILTE NORSKHETER.
OM KJØNN OG ETNISITET**

Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2010

Omtale ved Monica Five Aarset

Norge beskrives ofte som et av verdens mest kjønnslikestilte samfunn, og kjønnslikestilling utgjør et sentralt element i den nasjonale selv-

presentasjonen og selvforståelsen. *Likestilte norskheter*. Om kjønn og etnisitet går inn og undersøker den nære forbindelsen mellom kjønnslikestillingsprosjektet og forestillinger om Norge og norskhet samt hvilke konsekvenser dette har for grensedragningen mellom minoritet og majoritet. Boken stiller spørsmålene: Må man i dagens Norge tilhøre majoriteten for å bli oppfattet som kjønnslikestilt? Innebærer likestilling og norskhet primært hvithet, middelklasse og sekularitet? Og fungerer kjønnslikestilling ulikhetsskapende?

Likestilte norskheter består av syv selvstendige kapitler i tillegg til innledningen skrevet av de tre redaktørene (Berg, Flemmen og Gullikstad). Med empiriske utgangspunkt som blant annet prosessen om opprettelsen av LDO, likestillings- og mangfoldspolitikk i arbeidsorganisasjoner og opplevelse av likhet og likeverd i hverdagen blant fleretniske ektepar i Sápmi (den samiske befolkningens bosettings- og bruksområde), tematiserer bidragene på ulike måter likestilling i dagens fleretniske Norge. Forfatterne har ulike fagbakgrunner, men skriver innenfor tverrfaglig kjønnsforskning. Metodologisk strekker bidragene seg fra analyse av policy-dokumenter via diskursanalyse til livshistorie-intervjuer.

Boken har som formål å utforske fire sentrale begreper i dagens debatt om Norge: kjønnslikestilling, norskhet, majoritetsgjøring og minoritetsgjøring. Dette er store og komp-

lekse temaer, og *Likestilte norskheter* kan på mange måter sies å være en ambisiøs og modig bok. Ikke først og fremst fordi den går inn i et politisert felt, men fordi den har en ambisjon om å åpne opp for kompleksitet. Som det står i innledningskapittelet: «Det store spørsmålet vi stiller oss, er altså: Hvordan kan vi teoretisk, metodologisk, analytisk og politisk håndtere studier av levd liv i et flerdimensjonalt perspektiv?» (s. 14). Dette er viktige og sentrale problemstillinger som alle forskere som ønsker å åpne opp for tilværelsens kompleksitet, på en eller annen måte står overfor. Derfor er boken inspirerende.

Interseksjonalitet på norsk

Utfordringen med antologier er ofte at de lett spriker for mye når det gjelder tematikk, metode og teoretisk perspektiv. I *Likestilte norskheter* bindes tekstene sammen ved at forfatterne i all hovedsak forholder seg til samme teoretiske perspektiver og språk, og da hovedsakelig gjennom å ta i bruk interseksjonalitetsbegrepet, forstått som sammenveving eller sammenfiltrering av ulike sosiale kategorier, som en felles tilnærming til kompleksitet. Etter en periode hvor interseksjonalitet ble sett på som et begrep «alle» måtte forholde seg til og lese om, har det i økende grad blitt beskyldt for å være et moteord som tilfører forskningen lite nytt. Bokens innledningskapittel gir en gjennomgang av begrepets historikk, ulike retninger og noe av kritikken som rettes mot begrepet. Denne gjennomgangen gir ingen nye innspill til debatten om begrepet, men fungerer likevel godt som en introduksjon til selve begrepet og diskusjonene knyttet til det.

Slik jeg ser det, ligger bokens styrke i de empiriske beskrivelsene av hvordan minoritet og majoritet ikke er stabile størrelser, men noe som blir til gjennom prosesser i samfunnet. De er noe som «gjøres». Begreper som minoritets-

og majoritetsgjørende prosesser og minorisering og majorisering tas i bruk for å beskrive denne «gjøringen».

Teoritung kjønnsforskning

Kjønnsforskning har en tendens til å være teoritung; teori og teoretiske perspektiver blir viktige i seg selv og ikke fordi de tilfører analysen av empirien noe nytt. Noe av denne tendensen kan gjenfinnes i *Likestilte norskheter*. I innledningskapitlet trekkes for eksempel teknologi- og vitenskapsstudier (STS) og aktør-nettverk-teori (ANT) inn for å supplere interseksjonalitetsperspektivet. Selv om det brukes noe plass i innledningskapittelet på å forklare hva STS er, opplever jeg at det verken i dette eller i de påfølgende kapitlene blir synliggjort hvordan disse perspektivene tilfører feltet eller analysen noe nytt. Dette gjelder også begrepet «postkonstruksjonisme», som innføres for «å komme unna den ørkesløse diskusjonen mellom realisme og sosialkonstruksjonisme» (s. 24). Jeg blir ikke overbevist om at å bytte prefikset sosial med post endrer eller løser denne diskusjonen. Dessuten mener jeg bokens teoretiske og empiriske beskrivelser av hvordan kategorier som kjønn og etnisitet er noe som «gjøres» og skapes gjennom praksis, er så utfyllende i seg selv at man ikke hadde behovd å trekke inn denne diskusjonen.

Likestilte norskheter inneholder også gode eksempler på teoretiske og metodiske tilnærminger som nettopp tilfører empirien noe og bringer analysen videre. Dette gjelder særlig bruken av Carol Bacchis «Hva representeres problemet som?»-tilnærming. I Lotheringtons bidrag om prosessen ved opprettelsen av LDO, synliggjør bruken av Bacchis tilnærming de tausede feltene og spørsmålene som ikke ble stilt i denne prosessen. Lotherington viser hvordan opprettelsen av LDO først og fremst bidro til å fremstille regjeringen som handlekraftig,

mens den overgripende og «brysomme» debatten om hva samfunnet mener og skal mene om reell likestilling mellom alle landets borgere, uavhengig av kjønn, etnisitet, funksjonsnedsettelse, språk, seksualitet, alder og religion, ble brakt til taushet. Lotheringtons analyse viser også at selv om et perspektiv på multipl diskriminering/interseksjonalitet ble brakt inn i prosessen, bidro ikke dette til et majoritetsinkluderende perspektiv eller til en debatt om hvordan vi som samfunn skal forholde oss til det faktum at noen har flere muligheter enn andre. Lotheringtons bidrag er et av bokens beste og er særlig aktuelt sett i lys av den kritikken LDO har vært utsatt for i det siste.

Multikulti vs feminisme

Hovedperspektivet i boken er grensedragningen for norskhet og for rammene for prosessene fra den majoriserte siden. Boken tar i liten grad opp maktforhold innen minoriserte grupper. Potensielle konflikter mellom individuelle og gruppebaserte rettigheter og eventuelle motsetningsforhold mellom multikulturalisme og feminisme blir nevnt uten at problematikken følges opp. Til dette kan man innvende at det heller ikke er bokens fokus. Samtidig oppfatter jeg det slik at mye av styrken ved å ta i bruk interseksjonalitetsperspektivet er at det nettopp gir en vei inn til diskusjon om og analyse av komplekse problemstillinger i dette feltet uten å falle i «multikulti vs feminisme»-fella. Kramvig og Flemmens bidrag i boken viser at dette er mulig. De undersøker hva som legges i begrepene mangfold, likhet og likestilling i hverdagslige sammenhenger lokalt blant flerkulturelle ektepar i Sápmi. De ulike forhandlingssituasjonene de flerkulturelle ekteparene står i, trer tydelig frem, og intervjumaterialet viser at opplevelsen av likestilling er knyttet til flere faktorer.

Etnisk likestilling er i forgrunnen i enkelte situasjoner og kjønnslikestilling i andre.

Betydningen av klassetilhørighet

Forholdet mellom klasse og etnisk minoritetsbakgrunn er underbelyst i forskningslitteraturen. Selv om likestilling blir knyttet til den hvite middelklassen i innledningen av boken, er klassebegrepet og betydningen av klassetilhørighet lite synlig i resten av boken. Et unntak her er Kristensens tekst. Kristensen undersøker hva og hvem som i medieoppslag og forskningstekster representeres som henholdsvis likestilt og ikke-likestilt når det gjelder reproduksjon og barneantall i Norge i dag.

Likestillingsbegrepet

Jeg savner imidlertid en større diskusjon om det som ut fra tittelen forespeiles å være et av de mest sentrale begrepene i boken – likestilling. Det nevnes i innledningen at likestilling er et begrep i endring, og at det er i ferd med å endre seg «fra å bare være knyttet til kjønnslikestilling» (s.12). Utover å påpeke at likestillingsbegrepet har vært forsøkt erstattet med mangfoldsbegrepet, sies det lite om hva endringen i likestillingsbegrepet er, eller hvordan boken plasserer seg i forhold til denne endringsprosessen. På en og samme side kan vi finne betegnelsene «likestilling», «kjønnslikestilling» og den noe merkelige «(kjønns)likestilling». Det kan være uttrykk for en litt slepphendt redigering, men jeg oppfatter det like mye som et uttrykk for det noe uavklarte forholdet til likestillingsbegrepet som preger boken.

I *Likestilte norskheter* brukes begrepet likestilling som oftest om den norske likestillingsdiskursen, men av og til brukes likestilling som et begrep som diskuteres opp mot mangfold og forskjell, andre ganger i betydningen mulig-

hetslikestilling, og andre ganger igjen brukes det om kvinner og menns egenopplevelse av likhet og likeverd. Mangfoldet(!) i bruken av likestillingsbegrepet er ikke i seg selv et problem – og jeg etterlyser ikke at bokens ulike forfattere skulle ha kommet frem til en felles definisjon og bruk av begrepet. Derimot; når likestilling frontes både gjennom tittelen og

gjennom innledningen som et av bokens hovedbegreper, skapes det en forventning hos leseren om at begrepet skal være gjenstand for en overordnet diskusjon. Uten en slik diskusjon blir likestilling lett et begrep man kan ta avstand fra og kritisere når det passer seg, og omfavne når det virker mest hensiktsmessig. ★

BOKANMELDELSER

**BEATRICE HALSAA OG ANNE HELLUM
(RED.):
RETTFERDIGHET**

Universitetsforlaget, Oslo 2010

Omtale ved Nina Berven

Rettferdighet er et evig aktuelt og viktig tema for enkeltindivider, i samfunnslivet og i samfunnsforskningen. Samtidig er det på ingen måte gitt hva begrepet rettferdighet innebærer, for dette kan variere avhengig av tid og

rom, situasjoner og mennesker, eller som forfatterne uttrykker det i forordet til boken:

Rettferdighet er grunnleggende for all menneskelig sameksistens, og dens kår henger nøye sammen med samfunnets grad av frihet, trygghet og definisjon av normalitet. Bidragene i denne boken gir grunnlag for refleksjon over forholdet mellom disse grunnverdiene og grunnbegrepene i dagens Norge. (s. 5, 6)

Totalt består boken av et forord og 13 kapitler, og hele 17 forfattere fra et bredt spekter av fagområder har bidratt. Dette har sammenheng med at bokens opprinnelse var en konferanse og en påfølgende seminarrekke, der deltakerne nettopp belyste begrepet rettferdighet på tvers av fag og temaer.

I den forstand kan vi si at gjennom en bok som dette blir rettferdighetsbegrepet løftet frem, belyst og problematisert fra mange ulike innfallsvinkler, og dette er i seg selv både viktig og interessant. Samtidig er det ikke til å komme forbi at det nok må ha vært betydelige utfordringer i prosessen med å gå fra en konferanse via seminarer til bok – ikke minst når det gjelder å koordinere de ulike deltakerne og deres bidrag. Redaktørene, Beatrice Halsaa og Anne Hellum, skal ha ros for dette redigeringsarbeidet.

En kort anmeldelse av en lang og omfattende bok gir ikke anledning til å gå detaljert

inn på hvert enkelt kapitel. Derfor vil jeg konsentrere meg om innledningskapitlet, der redaktørene skisserer noen overordnede perspektiver på rettferdighetstematikken samt antyder hvordan de enkelte kapitlene knytter an til denne. I neste omgang skal jeg så gi en mer generell vurdering av i hvilken grad boken treffer i forhold til den uttalte intensjonen, nemlig

(...) å vise hvordan etablerte oppfatninger av hva som er rettferdig, settes under press i en tid med økt mobilitet av mennesker, rettsoppfatninger og økonomisk virksomhet. (Bokens omslag)

«Rettferdighet – en dyd av nødvendighet» heter bokens første kapittel. Her slås det fast at «rettferdighet» utgjør selve kjernen i idealet om den norske velferdsstaten, samtidig som det ikke er gitt en gang for alle hva som er rettferdig (og urettferdig) for hvem, og hvordan og hvorfor det er slik.

Rettferdighet kan (må) forstås ut fra seks dimensjoner, sier Halsaa og Hellum, og påpeker følgende:

Der folk flest kanskje mener at rettferdighet handler om at hver og en får som «fortjent», tilsier disse akademiske tilnærmingene snarere at folk fortjener det teorien tilsier at de skal ha. (s. 46)

Dette poenget synes jeg er interessant fordi det bidrar til å løfte debatten om rettferdighet opp på et mer overordnet analytisk nivå, og gir potensielt sett en felles referanseramme som de øvrige kapitelforfatterne kan knytte an til. Men først litt om de seks ulike dimensjonene.

For det første, hevder redaktørene, må rettferdighet forstås historisk, samfunnsmessig og kontekstuell, altså innenfor en gitt samfunnsmessig sammenheng. For det andre er

det viktig å se at rettferdighet står i et spenningsfelt mellom likhet og legalitet. Med andre ord, selv om noe er i samsvar med loven (legalt), betyr ikke dette nødvendigvis at det er rettferdig i betydning likt. En tredje dimensjon som trekkes frem, er at rettferdighet i prinsippet både kan bety likebehandling og forskjellsbehandling, for hvis folk stiller ulikt i utgangspunktet, er det ikke gitt at det er rettferdig å behandle dem likt. Dette leder frem til den fjerde dimensjonen, rettferdighet som målestokk for forholdet mellom individer versus rettferdighet som målestokk for vurderingen av forholdet mellom grupper. Når er det riktig å beskytte bestemte gruppers interesser, for eksempel det å bruke religiøst bestemte klesplagg som strider mot normene i et gitt samfunn? spør forfatterne. Dermed er de over på den femte dimensjonen, nemlig at rettferdighet ikke bare handler om (om)fordeling, men også om kulturell anerkjennelse og respekt. Den sjette dimensjonen er at rettferdighetsprinsipper og -teorier er vel og bra, men at rettferdighet i første rekke må komme til uttrykk gjennom praktisk handling.

Etter å ha presentert de seks dimensjonene på et generelt grunnlag, dreier forfatterne innledningskapitlet i en mer filosofisk og normativ teoretisk retning. Her blir rettferdighetsdimensjonene koblet opp mot filosofer som Martha Nussbaum, Seyla Benhabib, Nancy Fraser og Anne Phillips, så vel som mot de enkelte kapitlene (og deres forfattere) utover i boken. I utgangspunktet er dette et godt grep fordi samtlige forfattere ser ut til å ville utvide både rettferdighetsbegrepet og måten å bruke det på. Like fullt, når generelle prinsipper både skal forklares, kobles opp mot politisk teori og filosofi samt til innholdet i de påfølgende kapitlene, blir innledningskapitlet, om ikke vanskelig, så i all fall tidvis rotete å lese.

Som leser får jeg heller ikke klarhet i hvorvidt både dette og de påfølgende kapitlene

handler om rettferdighetsbegrepet som sådan, rettferdighet som fenomen eller rettferdighet som handling. Antakelig skyldes det at boken handler litt om alt sammen. I den forstand oppfylles bokens intensjoner, altså å vise at «rettferdighet» er sammensatt, er under press og i endring. Innvendingen blir at det tidvis blir *for* mye, altså at boken tenderer mot å skulle gape over «alt» som på en eller måte kan relateres til rettferdighet. Boken er bredt anlagt både tematisk, faglig og når det gjelder forfatterne yrkesmessige posisjoner. Den tematiske bredden illustreres ved at vi her finner kapitler om, for å nevne noe, krisesentre, innvandrere, kjønn, klima, kropp og fattigdom. Når det gjelder bredden i faglige innfallsvinkler, kommer den til uttrykk ved at både filosofi, antropologi, sosiologi, jus, statsvitenskap, økonomi og teologi er representert. Forfatterne er også bredt sammensatt rent yrkes-

messig, både stipendiater, professorer, teologer og journalister bidrar. Tilsvarende mener jeg at boken henvender seg til en bred og sammensatt målgruppe. Både forskere og journalister kan ha utbytte av de forskjellige kapitlene i boken, alt etter hva de er interessert i. Som ren lærebok på norske høyskoler og universiteter vil imidlertid boken være for bred og for sammensatt.

Like fullt: Bredden og åpenheten, der interessen for rettferdighetsbegrepet ser ut til å være det genuine felles multiplum forfatterne i mellom, er så vidt meg bekjent relativt unikt i norsk samfunnsforskning. Nettopp denne åpenheten er noe jeg vil trekke frem som en virkelig positiv egenskap ved dette bokprosjektet. Forhåpentligvis vil dette kunne være til inspirasjon for andre fagmiljøer der folk har en felles interesse på tvers av bakgrunn og posisjoner. ★

Nytt styre – ny fokusering på forskningspolitikk

På Foreningen for kjønnsforsknings generalforsamling i Bergen i vår ble det valgt nytt styre. Mange av oss i det nye styret hadde ikke møtt hverandre før, mange er relativt nye i FOKK, og vi er også et rimelig ungt styre, men har noen seniorer som støtte. I tillegg har vi for første gang fått flere menn i styret, og vi har stor og god geografisk og institusjonell spredning. Dette er vi veldig fornøyd med, og sammen tror jeg vi representerer en viss bredde og mye erfaring fra kjønnsforskningen. Den geografiske spredningen gjør at vi satser på å ha de fleste møtene på telefon, og vi prøver ut Skype.

Sammen med Kilden arrangerte vi *kontaktmøtet* i Oslo 21. oktober. Kontaktmøtet er en litt uformell møteplass som skal legge til rette for faglig diskusjon mellom flest mulig miljøer og institusjoner på kvinne- og kjønnsforskningsfeltet. Vi er glad for at mange ulike miljøer var representert på møtet. Det er inspirerende å høre om arbeidet som gjøres rundt om, vi ble mer kjent med hverandre, og vi fikk høre at miljøene står overfor både spesifikke og mer særegne utfordringer (se referatet på FOKKs hjemmeside <http://www.fokk.no>). Styret fikk også støtte for sin prioritering av forskningspolitiske rolle. Det betyr at vi legger vekt på å opprettholde de andre aktivitetene i foreningen, som det å skape møteplasser og informere, men vil bruke mest tid og energi på

å påvirke viktige forskningspolitiske prosesser som er på gang.

Den forskningspolitiske rollen forstår vi som det å arbeide for å bedre *kjønnsforskningens* vilkår på viktige forskningspolitiske arenaer. Vi er en nasjonal forening som favner bredt og er ment å inkludere alle slags aktører på kjønnsforskningsfeltet. Samtidig er det, så langt vi kjenner til, ikke mange andre som fokuserer nettopp på kjønnsforskningens generelle vilkår. (Den utmerkede Komité for kjønnsbalanse i forskning (Kif) fokuserer for eksempel på likestillingsspørsmål). Vi har gitt innspill til mandatet for evalueringen av Norges forskningsråd og løftet frem at evalueringen må «inkludere kjønns- og likestillingsperspektivet i alle nivå og faser [...] og at Forskningsrådets egen policy på feltet er et utmerket redskap til dette formålet. Kjønns- og likestilling må inngå i mandatets overordnede formuleringer og i beskrivelsen av kriterier og forhold som skal vurderes i evalueringen».

Vi vil komme med høringsuttalelser i andre aktuelle saker (tips oss gjerne!). Vi vil også følge med når kjønnsforskningsprogrammet nærmer seg sin avslutning. Det mest spennende er kanskje at vi planlegger å arrangere en høringskonferanse om kjønnsperspektivet i Forskningsrådets programmer og andre sentrale dokument. Hvis du har råd, innspill eller har lyst å være med på å jobbe med dette, er det bare å ta kontakt. Sjekk gjerne hjemmesiden vår for informasjon om foreningen.

Marit Aure

Leder i Foreningen for kjønnsforskning i Norge

BIDRAGSYTERE

Arnfinn J. Andersen, gjesteforsker

Senter for tverrfaglig kjønnsforskning

Universitetet i Oslo

E-post: a.j.andersen@stk.uio.no

og

forskningleder

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress

Kirkeveien 166, bygning 48

0407 Oslo

Tlf.: 22 59 55 98

E-post: a.j.andersen@nkvts.unirand.no

Marit Aure, forsker

NORUT

Postboks 6434 Forskningsparken

9294 Tromsø

Tlf.: 41 24 00 34

E-post: marit.aure@norut.no

Nina Berven, forsker II

UNI Rokkansenteret

Nygårdsgaten 5

5015 Bergen

Tlf.: 55 58 97 58

E-post: nina.berven@rokkana.uib.no

Siri Gerrard, professor og faglig koordinator

Senter for kvinne- og kjønnsforskning (Kvinnforsk)

Universitetet i Tromsø

9037 Tromsø

Tlf.: 77 64 55 59

E-post: siri.gerrard@uit.no

Kyrre Linné Kausrud, forsker

Biologisk institutt

Universitetet i Oslo

Postboks 1066 Blindern

0316 Oslo

E-post: kyrreka@bio.uio.no

Halldis Valestrand, professor

Institutt for sosiologi, statsvitenskap og

samfunnsplanlegging

Universitetet i Tromsø

9037 Tromsø

Tlf.: 77 64 43 08

E-post: halldis.valestrand@uit.no

Tone Schou Wetlesen, professor emerita

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

Postboks 1096 Blindern

0317 Oslo

E-post: t.s.wetlesen@sosgeo.uio.no

Monica Five Aarset, stipendiat

Institutt for samfunnsforskning (ISF)

Postboks 3233 Elisenberg

0208 Oslo

Tlf.: 23 08 61 39

E-post: monica.f.aarset@samfunnsforskning.no

Forfatterinstruks

Kjønnsforskningen er tverrfaglig. Artiklene i *Tidsskrift for kjønnsforskning* skal derfor presenteres slik at stoffet også blir tilgjengelig for lesere utenfor eget fagområde. *Tidsskrift for kjønnsforskning* publiserer artikler, kommentarer, debattinnlegg og bokenmeldelser. Bidragene kan være på norsk, svensk, dansk eller engelsk. Artikkelmanuskriptene blir vurdert av to anonyme konsulenter som skal sikre at publiserte artikler holder et godt faglig nivå.

Innsending: Manuskripter sendes elektronisk til redaksjonssekretær Toril Enger: toril@kilden.forskningsradet.no og til redaktørene: agnes.bolso@ntnu.no og hilde.danielsen@uni.no

Manuskriptstandard for artikler: En artikkel i *Tidsskrift for kjønnsforskning* vil vanligvis være omkring 15 sider i ferdig trykket hefte. Manuskriptet må skrives med dobbel linjeavstand i skrifttype Times New Roman, 12 punkter. Bruk kun venstremarg. Bruk kursiv hvis ord skal utheves (ikke understrekning eller halvfet). Manuskriptet skal ikke overskride 50 000 tegn inkludert mellomrom.

Manuskript for en artikkel skal inneholde: Tittel på norsk, tittel på engelsk og engelsk sammendrag (abstract), 5–10 engelske nøkkelord (keywords), norsk ingress, noter, referanser og forfatteropplysninger (fullt navn, institusjonsadresse og e-post).

Første side skal inneholde forfatterens navn, tittel, arbeidssted, adresse til arbeidssted, telefon dagtid og e-postadresse.

Andre side begynner med artikkelens tittel og en ingress på på maksimalt 10 linjer ombrukket tekst, dvs. 600 tegn med mellomrom. Den skal være poengtert, kort og interessevekkende. Etter ingress følger artikkelteksten.

Engelsk sammendrag skal være maksimalt 200 ord.

Overskrifter og underoverskrifter skal være uten tallangivelser og klart angitt ved konsekvent bruk av typer (ikke store bokstaver). Det skal maksimum være tre overskriftsnivåer, inklusive hovedtittel.

Noter skal være i form av sluttnoter og følger i fortsettelsen av artikkelteksten.

Litteraturhenvisninger i teksten skrives etter følgende retningslinjer: I teksten settes forfatters etternavn og publikasjonens utgivelsesår: Moi (1998). Hvis forfatter ikke er nevnt i teksten, oppgis etternavn og utgivelsesår i parentes: (Moi 1998). Sideangivelse oppgis etter utgivelsesår: (Moi 1998:26). Hvis det er to forfattere, oppgis begge etternavn. Hvis det er mer enn to forfattere oppgis alle navn ved første referanse. Bruk deretter «m.fl.». Skill mellom referanser innen samme parentes ved å bruke semikolon.

Litteraturlisten ordnes alfabetisk etter forfatterens etternavn. Vi ønsker hele fornavn, ikke bare forbokstaver. Hvis det oppgis to eller flere arbeider av samme forfatter, settes det eldste arbeidet først. Eksempler:

Bøker:

Tucker, Judith 1985. *Women in Nineteenth Century Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tidsskrifter:

Haavind, Hanne 1994. «Kjønn i forandring – som fenomen og forståelsesmåte». *Tidsskrift for Norsk Psykologiforening* (31) 9:767–783.

Antologier og artikkelsamlinger:

Børtnes, Jostein 2002. «Likekjønnet kjærlighet og guddommelig begjær». I: Halvor Moxnes, Jostein Børtnes og Dag Øistein Ensjo (red.): *Naturlig sex? Seksualitet og kjønn i den kristne antikken*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Mindre endringer i manus, som rettinger av skrivefeil og mindre språklige forbedringer, kan redaksjonen foreta uten å kontakte artikkelforfatteren. Større endringsforslag sendes forfatteren til vurdering.

Lykke til!

Redaksjonen

Depotbiblioteket

h11036873

2011 Årg. 35 Nr. 1
Tidsskrift for kjønnsfor
kning (trykt)

DISASTERS FOR RISK MANAGEMENT

NR. 1 2011